

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI

Zekeriya AKKUŞ

110073

İLKÖĞRETİM OKULLARINDA SOSYAL BİLGİLER
DERSLERİNDE OSMANLI KÜLTÜR VE UYGARLIĞI
KONUSUNUN ÖĞRETİMİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

110073

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç.Dr. A.Sinan BİLGİLİ

ERZURUM-2002

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

**Bu çalışma İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiş-
tir.**

Danışman / Jüri

Yrd. Doç. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ

a. s. bilgili

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Ünal ÖZDEMİR

U. Ozdemir

08 OCAK 2002

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. .../.../.....

[Signature]

**Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Vahdetin BASÇI
Müdür**

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
TABLolar DİZİNİ.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
1.Tarihin Tanımı.....	1
2.Tarihin Faydaları.....	2
3.Tarih Dersinin Genel Amaçları.....	7
4.Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları.....	8
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
1.İLKÖĞRETİM SOSYAL BİLGİLER 7. SINIF DERS KİTAPLARINDA OSMANLI KÜLTÜR VE UYGARLIĞI ÜNİTESİ.....	10
1.1. İlköğretim 7. Sınıflarda Okutulan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları.....	10
1.2. Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesinin Amaçları.....	12
1.3. Sosyal Bilgiler Dersi 7. Sınıf Ünitelerinin Dağılımı ve Bu Dağılım İçerisinde Osmanlı Kültür ve Ünitesinin Yeri.....	13
1.4. Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesinin İçeriği.....	13
1.5. Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesine Eleştirel Bir Bakış.....	14
1.5.1. Fiziksel durum.....	14
1.5.2. Harita, şekil, resim, plan, grafik vb. durum.....	16
1.5.3. İçerik.....	17
İKİNCİ BÖLÜM.....	30
2.OSMANLI KÜLTÜR VE UYGARLIĞI ÜNİTESİNİN ÖĞRETİMİ.....	30
2.1.Devlet Yönetimi.....	30
2.1.1.Merkez yönetimi.....	30
2.1.2.Taşra yönetimi.....	36
2.1.3.Toprak yönetimi.....	40
2.1.4.Maliye.....	44
2.1.5.Ordu.....	48
2.2.Hukuk Sistemi İle Sosyal ve Ekonomik Hayat.....	51

2.2.1.Hukuk sistemi.....	51
2.2.2.Sosyal ve ekonomik hayat.....	53
2.3.Eğitim-Öğretim, Bilim ve Sanat.....	56
2.3.1.Eğitim-öğretim.....	56
2.3.2.Bilim.....	58
2.3.3.Sanat.....	60
2.4.Ölçme-Değerlendirme.....	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	66
3.YÖNTEM.....	66
3.1.Araştırmanın Modeli.....	66
3.2.Evren ve Örneklem.....	66
3.3.Gözlem Formu.....	67
3.4.Verilerin Toplanması.....	67
3.5.Verilerin Çözümlemesi.....	67
3.6.Süre.....	67
3.7.Ders Gözlem Formu.....	68
3.8.Bulgular ve Yorum.....	69
4.SONUÇ VE ÖNERİLER.....	76
KAYNAKLAR.....	79
EKLER.....	83
EK-1.OSMANLI KÜLTÜR VE UYGARLIĞI ÜNİTESİ.....	84
EK-2.ÜNİTE FOTOĞRAFLARI.....	102
ÖZGEÇMİŞ.....	113

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLKÖĞRETİM OKULLARINDA SOSYAL BİLGİLER DERSLERİNDE “OSMANLI KÜLTÜR VE UYGARLIĞI” KONUSUNUN ÖĞRETİMİ

Zekeriya AKKUŞ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. A. Sinan BİLGİLİ

2001- SAYFA:113

Jüri: Yrd. Doç. Dr. A. Sinan BİLGİLİ

.....

.....

Bu araştırma ilköğretim okullarında Sosyal Bilgiler Derslerinde “Osmanlı Kültür ve Uygarlığı” konusunun hangi yöntem, teknik, strateji ve araç-gereçlerle daha etkin bir şekilde nasıl öğretilebileceğini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Biz burada İlköğretim 7. sınıfların sosyal Bilgiler müfredatını esas alarak, ilgili konunun bu sınıflarda nasıl öğretilmesi gerektiği üzerinde yoğunlaştık.

Araştırma konumuz Osmanlı Kültür ve Uygarlığı olunca giriş kısmında Tarihin tanımı, yararları, Tarih öğretiminin ve Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarını verdik.

Birinci bölümde, İlköğretim okullarında Sosyal Bilgiler Derslerinde okutulmasına izin verilen ders kitaplarının kısa bir karşılaştırmasını yaptıktan sonra araştırmamızda ölçü olarak aldığımız MEB İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 isimli ders kitabının, özellikle ilgili ünitenin içeriğini, ünite içerisindeki görsel unsurların eleştirisini yaptık.

İkinci bölümde ise çalışmamızın temelini oluşturan sözkonusu ünitenin öğretimine yer verdik. Bu bölümde konuların hangi yöntem, teknik, strateji ve araç-gereçlerle daha etkin bir şekilde nasıl öğretilebileceği üzerinde yoğunlaştık. Konuların yapısına uygun olarak anlatım, soru-cevap, tartışma, rol yapma, örnek olay, dramatizasyon, grup çalışmaları, benzetişim, eğitici-eğlendirici yöntem ve tekniklerin aynı zamanda tepegöz, episkop, slayt makinesi, data-show, video, harita, resim, grafik, sözlük, ansiklopedi vb. gibi araç-gereçlerle sunulabileceğini ve bunlarla nasıl sunulduğunu örneklerle ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamız sırasında çeşitli araştırma, makale, eser ve çevirilerden faydalandığımız gibi betimleyici araştırma yaklaşımını tercih edip, bilgi toplama tekniği olarak ta sistematik gözlem formu kullandık. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, ders kitaplarının hazırlanmasında, fiziki durum ve içeriklerinde, aynı zamanda öğretmenlerimizin ilgili üniteyi öğretiminde birtakım eksiklikler olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerimizin yukarıda adı geçen yöntem, teknik, strateji ve araç-gereçlerden faydalanmadan geleneksel yöntemlerle eğitim-öğretime devam ettikleri görülmüştür.

ABSTRACT
MASTER THESIS
TEACHING OF THE SUBJECT OF OTTOMAN CULTURE AND CIVILIZATION IN
SOCIAL KNOWLEDGE LESSONS AT PRIMARY SCHOOLS

Zekeriya AKKUŞ

Advisor: Assist.Prof.Dr.A.Sinan BİLGİLİ

2001-Page:113

Jury: Assist.Prof. Dr.A.Sinan BİLGİLİ

.....
.....

This study has been done in order to fix and taught best the subject of ottoman culture and civilization in primary schools with which method, tecnigues, strategy and means. We here, considering the school of social knowledges lesson at 7 classes in primary schools, concantrated on how to teach it.

As our subject ottoman culture and civilization in the introduction part, we gave the definition of history,benefits and teaching of history and the aims of Turkish National Education.

In the first chapter after doing a little comparision, the books that are allawed to be studied at primary schools in social knowledge lessons, the book, that is social knowledges 7 is taken as a limit in our search and critically studied as both visual elements and especially the unit's implicit by vs.

In the second chapter we gave a placo the teaching of our subject, in this part we concantrated on the related subject's teaching best with which method technigue and strategy.According to the subject; meaning, discussion, role play, sample event, dramatization, group works data-show, video, map, picture, graphic, dictionary,encycloppedia etc, are used and with these, we tried to show how it could be presented.

During our study; we bene fited some articles, works and trans lations and pre ferring describing search procedure we used systematic observation form as a knowladge collect tecnigue. The received data after search proued some lacks in the preparation of the lesson books and their physical state and contents, meanwhile teachers also have some sharts comings in teaching of the subject. It is seen that our teachers still keep on teaching without getting bene fits from the techigues mentioned above.

ÖNSÖZ

Son zamanlarda yapılan araştırmalar göstermiştir ki Tarih öğretiminde belki de en çok ihmale uğrayan, öğrencilere son derece yüzeysel olarak sunulan, ancak Osmanlı Devletini ve çağdaş birçok problemi anlayabilmek için Türk ve Dünya tarihinde müstesna bir yer teşkil eden “Osmanlı Kültür ve Uygarlığı” konusunun öğretimine daha fazla ağırlık verilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Çünkü Osmanlı Devletini anlayabilmek için onların devlet anlayışını, hukuk ve eğitim sistemlerini, ekonomisini, ekonomik politikalarını, askeri teşkilatlarını, bilim ve sanat anlayışını ve bütün bu alanlarda bizlere bıraktıkları kültür ve uygarlık mirasını çok iyi bilmek gerekir. Dolayısıyla ilgili konun öğretimi, bu şuur ve bilinç içerisinde İlköğretimden Yükseköğretime kadar müfredatında yer alan bütün eğitim-öğretim kademelerinde gerçekleştirilmelidir.

Yapığımız araştırmada, Osmanlı siyasî ve askerî tarihinin öğrencilerin dikkatini daha fazla çektiği, ancak Osmanlı Kültür ve Uygarlığı konusunun önemini de kavrayamadıkları göze çarpmıştır. Dolayısıyla öğrencinin, ehemmiyetini idrak edemediği, elde edeceği bu bilgi, beceri ve davranışların ona nerede, nasıl yarayacağını bilmediği bir konuyu öğretmek elbette ki çok güç olacaktır. İşte bu noktada öğretmenlerimize büyük bir sorumluluk düşmektedir.

Şunu da üzülererek belirtmeliyim ki, Sosyal Bilgiler Dersi öğretmenlerinin bu ders kapsamında yer alan “Osmanlı Kültür ve Uygarlığı” konusunun öğretimini nasıl gerçekleştirdiklerini –hiçbir art niyet olmadan- tespit edip onlardan yararlanmak, bir ders saati içerisinde eğitim-öğretim ortamında meydana gelen davranışları, öğretmen etkinliklerini olduğu gibi kaydetmek amacıyla gözleme gittiğimiz okulların bir kısmında her ne hikmetse gerek idarecilerden ve gerekse öğretmenlerimizden kabul görmedik.

Araştırmamız sırasında elde edilen bulguları, geçerliliği ve güvenilirliği ispatlanmış araştırmalarla destekleyerek ve bugün kabul gören görüşleri de dikkate alarak konuya ilişkin kendi yorumumuzu da getirerek çalışmamıza yansıttık. Ancak aştırmamız, Türkçe eser, araştırma, makale ve çevirilerle sınırlı kalmıştır. Her şeye rağmen bu konuyla ilgilenenlerin kayda değer fikir ve görüşler bulabileceği kanaatindeyim.

Beni böyle bir konuyu çalışmaya teşvik eden ve her hususta yardımcı olan değerli hocam **Yrd. Doç. Dr. A.Sinan BİLGİLİ**’ye, aynı zamanda işin eğitim boyutunda fikirler veren sevgili arkadaşım **Arş.Gör. Adnan KÜÇÜKOĞLU**’na teşekkürü bir borç bilirim.

Erzurum 2001

Zekeriya AKKUŞ

TABLÖLAR LİSTESİSAYFA NO

Tablo-1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinden Beklenen Davranışların Gerçekleşme Düzeyi.....69

KISALTMALAR

MEB.: Milli Eğitim Bakanlığı

T.T.K.: Talim Terbiye Kurulu

MEGP: Milli Eğitimi Geliştirme Projesi

T.E.D: Türk Eğitim Derneği

T.D.: Tebliğler Dergisi

İ.A.: İslam Ansiklopedisi

No: Numara

Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan

Çev: Çeviren

s.: sayfa

sa: sayı

c. cilt

GİRİŞ

1.Tarihin Tanımı:

XIX. yüzyılda bir ilim olma hüviyeti kazanmış olan tarih¹ hakkındaki büyük fikir adamları ve tarihçilerin görüş ve düşüncelerine kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Tarih kelimesi İbranice “verrehe”den gelir ve “hilali görmek” demektir. Bilindiği gibi Sami kavimler ay takvimi kullanırlar; mesela, ramazanın başladığı, ayın görülmesi ile ilan edilirdi. Demek ki tarih kelimesi (tef’îl babından tevrîh’ten) hadiselerin tarihini tespit etme (Kameri takvime göre kronoloji tespiti ile hadiselerin kataloğunu yapma) manasına gelir, Batı dillerindeki tarih kelimesi ise (historia, history vb.), Yunanca “İstoria” kelimesinden gelir ve “tek tek hadiseleri araştırma ve inceleme” manasını ifade eder. Bu kelime Arapça’ya ustûre (efsane, mitoloji) olarak geçmiştir.²

Tarih en basit ifadeyle, “geçmişin bilimi” olarak tarif edilmiştir. Fransız Annales Okulu kurucularından March Bloch, bu tarifi “zaman içinde insanların ilmi”şekline sokmuştur. Amerikalı tarihçi Turner ise tarihi “geçmişten bize ulaşan, günümüzde ortaya çıkan tenkitçi ve yorumcu bir anlayışla incelenen kalıntılar olarak”³ Léon-E. Halkin ise “insanların geçmişini inceleyen ve onların sosyal kapsamlı eylemlerinin bir tablosunu takdim eden bir disiplin” olarak tarif etmektedir.⁴

Zeki Velidi Togan da, hadiselerin seyrinden hatta madde ve eşyanın mazi ve halinden bahseden her yazı ve her hikaye tarihtir yorumunu getirir.⁵

Ariel ve Will Durant tarihi, geçmişte olan hadiseler hakkındaki belgelerin verileri şeklinde tarif ederler.⁶

Tarih, geçmişte insanlar tarafından meydana getirilen olayları bize ulaştırdığına göre, tarihçi E.H.Carr’ın “tarihçi ile olaylar arasında bitmeyen bir diyalog;

¹ Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, İstanbul, 1995, s.7

² Şahin UÇAR, “Tarihi Yorumlamanın Önemi”, *Tarih Felsefesi Meseleleri*, İstanbul, 1997. s.15

³ KÜTÜKOĞLU, a.g.e., s.1

⁴ Léon-E. HALKIN, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (Çev: Bahaeddin Yediyıldız), Ankara, 1989. s.4

⁵ Zeki Velidi TOGAN, *Tarihte Usûl*, İstanbul. 1985. s.2

⁶ Ariel ve Will DURANT, *Tarih Üzerine*, (Çev: Hüseyin Zamantılı), İstanbul, 1983, s.15

Lucien Febvre'in ifadesiyle "geçmiş ve bugünün incelenmesi bir bakıma bugünün açıklanmasıdır."⁷

İbn-i Haldun ise tarihi, "geçmiş insan topluluklarının hayatları ile ilgili durumlarını, adetlerini, peygamberlerin hayat hikayelerini, hükümdarların devlet ve siyasetlerini bize anlatan, bu konularda bizi bilgili kılan bir disiplindir" şeklinde tarif etmiştir.⁸

Tarihin birçok tanımı yapılmış olmakla birlikte şu şekilde ifade edebiliriz:

Tarih, insanoğlunun geçmişte meydana getirmiş olduğu tek olayları, mekan, zaman ve faileri göstererek, belgelere dayalı olarak, sebep-netice ilişkisi içerisinde inceleyen ve geleceğe ışık tutan bir bilim dalıdır. Tarih ilminin tanımını nasıl yaparsak yapalım, bu tanımda dört ögenin mutlaka bulunması gerekir. Bunlar: Zaman, mekân, insan ve belge kavramları. Buradaki elamanlardan biri olmadığı takdirde, tarihten de söz etmek imkansızdır.

2. Tarihin Faydaları

İlköğretim okullarından başlayarak yükseköğretimin sonuna kadar bütün öğretim basamaklarındaki programlarda yer verilen tarih öğretiminin faydaları nelerdir? Niçin tarih öğreniyor ve öğretiyoruz? ya da tarihi öğrenmeyi öğretmemiz bizlere ne fayda sağlayacaktır? Sorularına cevap arayarak tarihin faydalarını ortaya koymaya çalışacağız.

Bugün XXI. Yüzyılda bile tarihi, sadece geçmişteki olaylar dizisi gibi gören; savaşlar ve barışlardan ibaret kuru, can sıkıcı bilgiler yığını olarak telakki edenler mevcuttur.

Halbuki "geçmişini bilmeyen, yani kendini tanımayan bir toplum, tıpkı hafızasını kaybetmiş, akıntıya kapılmış gibidir. Bütün insanların geçmişten cesaret almaya onu öğrenmeye ve bu suretle tecrübe kazanmaya ihtiyacı vardır. Her millet

⁷ KÜTÜKOĞLU, s.2

⁸ Ahmet ARSLAN, "İbn-i Haldun ve Tarih", *E.Ü.Tarih İncelemeleri Dergisi 1*, İzmir, 1984, s.11

atalarının geçmişteki başarılarıyla iftihar eder. Gerek fertlerin, gerekse toplumların ne olduklarını ve nereden geldiklerini bilmeye ihtiyaçları vardır.”⁹

Tarih, geçmiş devirlerde olup bitmiş hadiselerden ibaret değildir; bugünü anlamak ve geleceği düşünmek hususunda da bize yardımcı olur. Nitekim T.S.Elliot; “Tarihi idrak, geçmiş, sadece geçmiş olarak değil, onun hali hazırdaki mevcudiyeti (tesirleri ve devamlılığı)olarak idrak etmektir” demiştir.¹⁰

Paul Valery’de “Tarih bize önceden görme imkanı pek vermez. Fakat zihnin bağımsızlığı ile ortak olduğundan bizim daha iyi görmemize yardım edebilir demiştir.”

Léon E. Halkın ise “daha ileri gitmek gerektiğini zira tarihin bilinmesinin geleceği düşünmek bakımından zaruri olduğunu söyler ve istikbalin hayalleri,geçmişe karşı gelmek istedikleri zaman bile kendi unsurları içinde, ona bağlı bulunmaktadır der.”¹¹

Yine Romalıların tarih hakkındaki “historia est magistra vitae” sözü dikkate değerdir. “Yani tarih hayatın üstadıdır; hayatımıza klavuzluk etmesi için tarihe müracaat ederiz. Bu da evveliyetle, çağımızda karşılaştığımız problemler hakkında düşünürken, tarih anlayışımız bu problemler ışığında biçimlenmesi demektir.”¹²

Tarihin faydaları hakkında Hasan b. Ali- Şeyh te “Tarih yeni kuşakları geçmiş ile tanıştıran bir okuldur. Tarih bir milletin geçmişini geleceğine bağlayan bir köprüdür. Ona ne kadar önem verilirse gelecek nesiller o kadar iyi yetişir. Ayrıca geçmişin hatalarını öğrenerek kendisine çekidüzen verir. Bir millette sosyal gevşeme ve çözülme varsa bunun ilk sebebini geçmiş ile olan ilgisini kesmesinde aramak gerekir demiştir.¹³

İnsana doğru değerlendirme yapmayı öğreten tarih, onu M.Gökberk’in işaret ettiği gibi, “çağ dışı olmaktan kurtarır, gününü yaşayan, geleceğe doğru uzanan değerleri içinde yapıcı rol oynamasına yol açabilir. Tarih insanlarda ahlak şuurunu uyandırıp, manevi değerlerin gelişmesinde de rol oynar. Aileden başlayıp millete doğru

⁹ KÜTÜKOĞLU, s.4

¹⁰ UÇAR, s.16

¹¹ HALKIN, s.9

¹² UÇAR, s.16

¹³ Doğuşana Günümüze Büyük İslam Tarihi, “Tarih Notları”, (Redaktör:H.Dursun YILDIZ), c I, s.47

gelişen bir sevgi ve bağlılığın doğmasına imkan hazırlar. Böylece tarih, bir ferdin ait olduğu milletin, üstünde yaşadığı vatan topraklarının geçmişini öğrenme ve araştırma arzusunu ortaya çıkarır.”¹⁴

Netice olarak yukarıdaki fikirlerin de ışığı altında tarihin faydalarını şu şekilde özetleyebiliriz. Tarih, bir taraftan bireylerin ne olduklarını, nereden geldiklerini öğrenebilmelerinde klavuzluk ederken, diğer taraftan dünya görüşü ve uluslar arası anlayış geliştirmelerine katkı sağlar. Aynı zamanda tarih, yeni kuşakların, geçmişin hatalarını görebilmesine, düşünme, araştırma ve muhakeme etme yeteneğini, eleştirci düşünme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur.

Daha da önemlisi fertlerin geçmişle günümüz arasında bağ kurup gittikçe hassas hale gelen yurt ve dünya problemlerini değerlendirmelerinde, bu problemlere çözüm bulabilmelerinde tarih perspektifinden bakış önemli rol oynamaktadır. Nitekim bir çok çağdaş, siyasi, sosyal ve ekonomik meselelerin geçmişten miras kaldığı bir realitedir.

Bilindiği gibi insan sosyal bir varlıktır. Dolayısıyla çevresi ile beraber hayatını devam ettirmek durumundadır. Sağlıklı bir yaşam ve düşünce tarzının ortaya çıkmasında ise ferdin önce kendini tanıması gerekir. Acaba insan oğlu geçmişte nasıl yaşadı? Hangi geçmişten bugüne geldi? vb. sorulara cevap verebilmek için tarihe müracaat ederiz.

“Tarih, bir milletin hafızasıdır.”¹⁵ “Kişiler için hafızaları ne kadar önemli ise milletler içinde tarihi bilgi o kadar gereklidir. Olgunluk yaşına gelmiş insanın bütün değer yargılarında o zamana kadar yaşadığı hadiseler, etkilendiği fikirler ve insanların bıraktığı izler yer almaktadır. Bu yüzdendir ki psikologlar ve psikiyatrisler, kendilerine gelen hastaların bebeklik çağından itibaren hikayesini öğrenmek isterler. İşte toplumu da insan gibi düşündüğümüzde tarihin, cemiyetin hafızası olduğu ortaya çıkar. Dolayısıyla günümüzde var olan bir başarının yada hastalığın sebeplerini toplumumuzun psikolojisini bilirsek tahlil edebiliriz.”¹⁶

¹⁴ KÜTÜKOĞLU, s.5

¹⁵ Nuri KÖSTÜKLÜ, “Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi”, Konya, 1999, s. 11

¹⁶ Abdullah SAYDAM, “Osmanlı Medeniyeti Tarihi”, Trabzon, 1999, s.4-5

Diğer taraftan tarih sayesinde milleti oluşturan bireylerin müşterek bir hafızaya sahip olmaları sağlanmış olur. Vatan ve millet sevgisi kazandırır, milli birliği daha da perçinleştirir. Dolayısı ile milletlerin varlıklarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri onların tarihi bilgileri ile doğru orantılıdır.

“Geçmişte ve günümüzde uzun bir devlet geleneğine sahip olmayan milletler veya milletleşme sürecinde olan toplumlar kendilerine tarih yaratmanın endişesi içinde ola gelmişlerdir”.¹⁷

Tarihin faydalarını verdikten sonra biraz daha özele inerek araştırma konumuz olan Osmanlı Kültür ve Uygarlığı ünitesini öğretmemizin faydalarından bahsedelim.

Bugün her ne kadar içerde ve dışarıda Osmanlı Devleti aleyhine bir takım karalama kampanyaları başlatılmışsa da Türk tarihinin en muhteşem halkasını teşkil eden Osmanlı Tarihi, Türk’ün ve İslam’ın bir gurur vesilesidir. Türk- İslam kültür ve uygarlığının mihenk taşı olarak Dünya Tarihinde yerini alan Osmanlı Devleti, ortaya koyduğu siyasi ve içtimai adaletleri ve medeni değerleri sayesinde Nizam-ı Alem davasının en büyük mümessili olmuştur.

Bütün resmi kayıtlarında Devlet-i Âliyye, Devlet-i Âliyye-i Osmaniye, Devlet-i Âli Osman olarak ifadesini bulan Osmanlı Devleti için Hammer’in mukaddimesinde sarf ettiği şu cümleler Osmanlı Devletinin ihtişamını gözler önüne sermektedir. “Genişlik ve tarih nokta-i nazarından pek mühim bir devlettir. Almanya denizinden Akdeniz’e, büyük Britanya ve İskandinavya’nın uzak sahillerinden Septe Boğazına ve Nil Kantaralarına kadar uzanan Avrupa ve Afrika memleketleri üzerinde tesiri olan öyle bir heykel-i cesimdir ki kudretli kollarına birden Avrupa ve Asya üzerine uzatmaktadır.”¹⁸

Bazı art niyetli insanların iddia ettikleri gibi geçmişimizden (hataları tek taraflı olarak ele alıp) utanç duymak yerine. milleti millet yapan unsurları, tarihe mal olmuş hadiseleri, yaşayan nesillere aktarıp. gelecekte uzun yıllar şerefle payidar olmasına yardımcı olmalıyız. Mazi, hal ve istikbal arasındaki bağı kuramayan, tarih bilinci ve

¹⁷ KÖSTÜKLÜ, s.12

¹⁸ HAMMER, “Büyük Osmanlı Tarihi”, c.1 (Yay. Haz: M. Ata-M.Çevik-E.Kılıç). İstanbul, 1998, s.1

şuurundan mahrum olan milletler çökmeye mahkum olmuşlardır. Gerçek değerlerimizi ve büyüklüğümüzü öğrendiğimiz ve öğrettiğimiz gün, kendimizi tanınış ve dünyaya tanıtmış olacağız. Dolayısı ile Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin tarihini iyi bir şekilde öğrenmemiz ve öğretmemiz gereklidir. Zira Osmanlı Devletinin, devlet yönetimi, hukuk, maliye, eğitim, öğretim, bilim ve sanat vb. alanlarda kurdukları teşkilat ve müesseseleri en az siyasi ve askeri zaferleri kadar önemlidir.

Nitekim “teşkilatları ve müesseseleri sağlam temellere dayanan devletler, tarihte hep uzun ömürlü olmuştur. Tarih boyunca kurulmuş Türk devletlerinin her birinin cihan devleti haline gelmesi, Türklerin teşkilatçı karaktere sahip olmaları yanı sıra, devletin idarî, sosyal ve iktisadî yapısının her kesimden halkla bütünleşmesi neticesidir.”¹⁹

Diğer taraftan çağdaş, siyasî, sosyal ve ekonomik problemleri doğru analiz edip çözüme kavuşturabilmek için tarihe müracaat etmemiz gerektiğini söyledik. Nitekim bugün Türkiye ve dünya kamuoyunda revaçta olan ve Türkler aleyhinde karalama kampanyası olarak kullanılan Ermeni meselesi bunun en bariz örneğidir. Dolayısıyla Osmanlı Devletinin millet-i sadıka diye ifade ettiği Ermenilere soykırım yapmadığını izah edebilmek için onlara siyasi, sosyal, ekonomik, hukukî, dinî vb. alanlarda tanıdığı geniş ayrıcalıkları iyi bilmek gerekir. Ermenilerin Türklerle karşı başlattıkları katliamlara kadar tehcir kanununun gündeme gelmediğini duyurmak için yine tarihe müracaat etmemiz gereklidir. Söz konusu meselede diplomatlarımızın meseleye vakıf olmadığı, dolayısıyla Türkler aleyhine yapılan lobi çalışmaları karşısında kayıtsız kaldıkları müşahade edildi. Burada diplomat ve siyasilerimizin de en az tarihçiler kadar tarih okumaları ve bilmeleri gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır.

Aynı zamanda ülkemizde Osmanlı Tarihi denilince insanımızın aklına ilk önce Osmanlının savaşları, antlaşmaları ve padişahların hayatları gelmektedir. Nitekim İlhan Tekeli'nin yapmış olduğu bir araştırmada “Osmanlı Tarihi, öğrencilerimizin 4.12

¹⁹ Yusuf HALAÇOĞLU, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 1996, s. 9

oranında en fazla ilgi duydukları dönem olurken, Osmanlı Tarihinde de 4.05 ortalama ile en fazla askeri başarılar konusuna ilgi duydukları ortaya çıkmıştır.”²⁰

3.Tarih Dersinin Genel Amaçları

Türkiyede ortaöğretim okullarında tarih dersini genel amaçları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından şu şekilde belirtilmiştir: ²¹

1- Türk milletinin dünya tarihindeki önemini, milletler ailesi içindeki şerefli geçmişini ve yerini, insanlığa yaptığı hizmetleri, dünya kültür ve medeniyetinin gelişmesindeki büyük payını öğretip kavratmak, onların milli duygularını daha şuurlu ve köklü kılmak;

2- Türk milletinin zeka ve kabiliyetini, çalışkanlığını, ilim ve sanatseverliğini, estetik zevkini, insanlık duygusunun yüceliğini benimsetmek ve bu üstün özelliklerin davranış haline gelmesini sağlamak;

3- Tarihte büyük medeniyetler kurmuş, köklü bir geçmişe sahip büyük bir milletin evladı olduklarının sorumluluğunu duyurmak; gelecek için ümit ve güven vererek Türk milletine, dünya milletleri içindeki layık olduğu yeri sağlama ve Atatürk’ün direktifleri uyarınca “milli kültürümüzü muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarma” yolunda durmadan çalışmaları, sürekli bir çaba göstermeleri ve bu uğurda her fedakarlığı göze alabilmeleri gerektiği şuurunu vermek;

4- Bugünü daha iyi değerlendirebilmeleri için geçmiş çağlardaki sosyal, ekonomik ve siyasi olayların sebepleri ve sonuçları üzerinde, günümüzle kıyaslama yaparak düşünme, araştırma ve muhakeme etme yeteneğini geliştirmek;

5- Atatürk’ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesinin ve devletimizin bağımsızlığının ancak yurt ve millet bütünlüğümüzün bozulmasına fırsat vermemek ve güçlü olmakla devam ettirebileceği gerçeğini kavratmak;

6- Tarihi olaylara yön veren kişilerin, yerinde ve zamanında gösterdikleri uzak görüşlülük, yüksek kavrayış, cesaret, fedakarlık ve kahramanlıkları veya uzağı

²⁰ İlhan TEKELİ, *Tarih Bilinci ve Gençlik*, İstanbul, 1998, s.202-206

²¹ MEB Ortaokul Programı (İlköğretim II.Kademe), Ankara, 1995, s. 161-162

göremeyişleri ve şuursuz davranışları sebebiyle olayların ve tarihin akışını nasıl etkilediklerini göstermek;

7- Toplumu yönlendiren Atatürk ve diğer Türk büyüklerinin sadece milli değil, evrensel yönlerini de kavratmak ve takdir ettirmek; milletimize düşen insanlık görevleri bulunduğunu belirtmek ve onlarda insanlığa sevgi, saygı ve hizmet verme duygusunu uyandırmak;

8- Milli bağımsızlığımızın ve demokrasinin değerini kavratmak, yurt ve millet bütünlüğümüzü koruması, milli çıkarlarımızı ve demokrasiyi üstün tutma şuurunu ve davranışını kazandırmak;

9- Geçmişle içinde bulunduğumuz zaman arasında bağlantı kurdurup gün geçtikçe daha da çoğalarak karmaşık hale gelen yurt ve dünya meselelerini iyi değerlendiren, meseleler yaratmak yerine sağ duyu ile hareket ederek onlara çözüm getirebilen; milli manevi ve maddi değerlerimize yürekten bağlı bir kişilik kazandırmaktır.

4. Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları

Tarih öğretiminin amaçlarını iyi bir şekilde kavrayabilmek için her şeyden önce Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarını bilmek gerekir. Türk Milli Eğitiminin genel amaçları 14.6.1973 tarih ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 2. maddesinde şöyle belirtilmiştir:²²

MADDE 2.- Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk Milletinin bütün fertlerini,

1- Atatürk inkılâplarına ve Anayasanın başlangıcında ifadesini bulan Türk Milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin millî, ahlakî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik, sosyal, bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine

²² Milli Eğitim Temel Kanunu, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1975, s.7-8

karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2- Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından denge ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

3- İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak; Böylece, bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İLKÖĞRETİM SOSYAL BİLGİLER 7. SINIF DERS KİTAPLARINDA OSMANLI KÜLTÜR VE UYGARLIĞI ÜNİTESİ

1.1. İlköğretim 7. Sınıflarda Okutulan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları

“Ders Kitapları eğitimin amaçlarını gerçekleştirmek üzere öğrencinin öğrenme yaşantılarına kaynaklık eden öğretim materyallerinden biridir; en yaygın olarak kullanılan hatta birçok durumlarda tek öğretim materyalidir.”²³

M. İçmeli “ders kitabının çocuğun gelişiminde, eğitiminde ve karakterinin biçimlenmesinde çok büyük katkısının olduğunu” ifade etmektedir.²⁴

Cevat Alkan da “ders kitabının öğretmen ve yazı tahtasıyla birlikte verilen tüm bilginin yüzde 99’unu ileten ortam olduğunu vurgulamaktadır.”²⁵

“Ülkemiz açısından bu konuya baktığımızda geleneksel eğitim ve öğretim kurumlarında kitap bir amaçtır. Çünkü okullarda öğretmenler tarafından yapılan yıllık, haftalık ve günlük ders planları büyük bir çoğunlukla ders kitaplarından yola çıkılarak yapılır. Aynı şekilde sınavlarda kitapta işlenen konular çerçevesinde hazırlanır. Genellikle dönem sonunda kitabın içeriğini sonuna kadar işlemiş olan öğretmen, öngörülen hedeflere ulaşmış olarak algılanır. Öğrenci de işlenen konuları izlemeye, sınavlara hazırlanmada ders kitabını bir rehber olarak görür ve kitap dışında başka bir kaynak pek kullanmaz. Esnek programlarla çalışan çağdaş eğitim ve öğretim kurumlarında ise öğretmen ve öğrenciler, sınıf içi etkinlikleri, değişik kitaplardan yararlanarak birlikte planlar, gerçekleştirir, değerlendirir ve eleştirirler.”²⁶

Ülkemizde tarih öğretiminin sorunlarını TED V. Toplantısında ele alıp irdeleyen Fersun Paykoç ve Salih Özbaran “Tarih öğretiminin en büyük sorununun tek

²³ Tuğba ŞAHİN, “İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi”, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü *VI. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 9-11 Eylül 1998. c.1, s.709

²⁴ M.İÇMELİ, *Türkiye’de İlköğretim Kitaplarında Fiziksel Yapı, Tasarım ve İllüstrasyon*, Ankara, 1996, s. 131

²⁵ Cevat ALKAN, *Eğitim Teknolojisi*, Ankara, 1995, s.126

²⁶ H.COŞKUN, *Eğitim Teknolojisi ve Kültürlerarası Eğitim Bağlamında İlköğretim 2. Sınıf Türkçe ve Almanca Ders Kitaplarının İçerik Sorunu*, Ankara, 1996, s.60

tip ders kitabına bağılı olarak aktarma faaliyetinin esas alınması olduğunu ifade etmektedirler.”²⁷

Bu bağlamda İngiliz okullarında okutulan tarih ders kitapları ile Türkiye’deki tarih ders kitaplarını mukayese eden Nuri Köstüklü de şu bulgulara ulaştığını söylemektedir: “İngiliz ders kitaplarında metnin yanına konu ile ilgili çeşitli kaynaklardan alıntılar konulmuştur. Her bir alıntı çerçeve veya renkli kutucuklar içine alınıp “Kaynak A”, “Kaynak B” şeklinde belirtilmiştir. Bu alıntılar arasında konunun özelliğine göre resim ve haritalarda bulunabilmektedir. Bu alıntıların seçiminde özellikle konuyu tamamlayıcı veya farklı nitelik ve farklı görüşleri içeriıyor olmasına dikkat edildiğini söyleyebiliriz. Ders kitaplarında tek bir doğru gösterilmeyip, değişik görüşler sunularak öğrencinin daha geniş bir perspektiften düşünerek, tartışarak konuyu algılaması amaçlanmaktadır.”²⁸

Araştırmacıda ilköğretim yedinci sınıflarda, okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarının karşılaştırılmasını yapmıştır. MEB Talim ve Terbiye Kurulunun Haziran 2000 tarih ve 2513 sk. İle ilköğretim yedinci sınıflarda okutulması öngörölen ders kitapları şunlardır:

- İlköğretim Sosyal Bilgiler 7, G.şenünver-E.Karabulut, H.S.Kesim-R.Turgut, N.Ercan-M.Küçükbaycan, H.Uslu-A. Akay, MEB Yayınları.
- İlköğretim Sosyal Bilgiler 7, D.Aydın-S. Üşür,M. şakiroğlu-C.şahin, E.Yamanlar-H.Göze, Doğan Yayınları
- İlköğretim Sosyal Bilgiler 7, C.Aydın, Doğan Yayınları ²⁹

Birde bunlara 22.05.2000 tarih ve 273 sayılı kurul kararıyla okutulmasına izin verilen şu kitabı da “İlköğretim Sosyal Bilgiler 7, Cemalettin şahin- Hamdi Göze,Ders

²⁷ Fersun PAYKOÇ, Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretiminde Karşılaşılan Başlıca Sorunlar Nelerdir?, *T.E.D V.Toplantısı*, Mayıs 1987, s.246.

²⁸ Nuri KÖSTÜKLÜ, “Türk Tarih Ders Kitaplarıyla Karşılaştırmalı Olarak İngiliz Tarih Ders Kitaplarında Metodoloji ve “Türk” İmajına Dair Bazı Tespitler” , S.Ü. Eğitim Faköltesi Eğitim Bilimleri Bölümü *VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Konya, 9-11 Eylül 1998, c.II, s.50

²⁹ *MEB Tebliğler Dergisi*, c.63, Sa:2513, Haziran 2000

Kitapları” ekleyebiliriz. Bütün bu ders kitapları incelendiğinde fiziki durum açısından farklılıklar arz etse de içerikleri hemen hemen aynıdır.

Yine bu bağlamda anket ve sistematik gözlem yoluyla araştırma yapan Dursun Dilek “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının okuma ve anlama yeteneklerine uygun olmadığı sonucuna ulaştığını ifade etmektedir.”³⁰

1.2. Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesinin Amaçları

- a-Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesinde geçen kavramların bilgisi
- b-Osmanlılarda devlet yönetiminin özellikleri bilgisi
- c-Osmanlı hukuk sistemi ile sosyal ve ekonomik hayatın özellikleri bilgisi
- d-Osmanlı eğitim-öğretim, bilim ve sanatın özellikleri bilgisi³¹

³⁰ Dursun DİLEK, “İlköğretimde Tarih, Anlayışlar ve Pedagoji”, *MEGP Doktora Bursiyerleri Tez Önerileri*, Ankara, 1999, s.3

³¹ *MEB Tebliğler Dergisi*, sa:2487, Nisan 1998, s.192

1.3. Sosyal Bilgiler Dersi 7. Sınıf Ünitelerinin Dağılımı ve Bu Dağılım İçerisinde Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesinin Yeri ³²

ÜNİTELER		Amaç Sayısı	Öngörülen Ders Saati	Oranı %
1	Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri	25	24	22
2	İstanbul'un Fethi ve Sonrası	11	18	18
3	Avrupa'da Yenilikler	5	9	8
4	XVII-XVIII. yy. Osmanlı Devleti	8	12	11
5	XIX-XX. yy. Osmanlı Devleti	10	12	11
6	Osmanlı Kültür ve Uygarlığı	4	9	8
7	Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası	23	24	22
TOPLAM		86	108	100

1.4. Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesinin İçeriği

Talim ve Terbiye Kurulundan geçen ve ilköğretim yedinci sınıflarda Sosyal Bilgiler dersi için kullanılması öngörülen sözkonusu kitaplardan en çok tercih edilen MEB Yayınları arasında çıkan kitap olduğu için, araştırmamızda da bu kitap ölçü olarak kabul edilmiştir. Bu kitapta yer alan Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesinin içeriği ekte verilmiştir.

³² MEB, İlköğretim Okulu Ders Programları, İstanbul, 2000, s.36

1.5. Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesine Eleştirel Bir Bakış

Sosyal Bilgiler ders kitapları değerlendirme ölçütleri Tuğba Y. Şahin tarafından, geçerliği ve güvenilirliği ortaya konulmuş bir araştırmada şu başlıklar altında toplanmıştır: *1-Fiziksel durum*

2-İçerik

3-Harita, şekil, fotoğraf, ölçek, grafik, kroki, plan vb. durum³³

Biz de eleştirimizi bu üç noktadan yapacağız.

1.5.1. Fiziksel durum: Araştırmamıza ışık tutması açısından söz konusu edilen kitabın fiziksel durumu hakkında genel bir bilgi vermemiz faydalı olacaktır.İlgili ders kitabı bir komisyon tarafından kaleme alınıp MEB yayınları arsında çıkmıştır. 206 sayfadan ibaret olup, beşi tarih ikisi coğrafya konularını içeren toplam yedi üniteden oluşmuştur. Kitap: Kapak, II.Kapak, İstiklal Marşı, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, İçindekiler, Üniteler, Sözlük, Kronoloji, Kaynakça, Türkiye ve Türk Dünyası Haritası (Talim ve Terbiye Kurulunun 247-24.5.1993 sk. ile her ders kitabının sonuna Türkiye Cumhuriyeti haritasının yanı sıra Türk Dünyası Haritasının eklenmesi zorunlu hale getirilmiştir)³⁴ ve Arka Kapaktan teşekkül etmiştir.

“MEB yayınlarında sayfa düzenlemesi genellikle tek düze olarak yapılmaktadır. Dizgiler genellikle iyi , resimler yetersiz durumdadır. Tutkalla yapılan ciltlemeler diğer kitaplara göre daha sağlam olmaktadır.”³⁵

Kitabın kapak düzeninin içerikle örtüştüğünü söylemek mümkün değildir. Çünkü, içerik tarih ve coğrafya konularının entegrasyonu olmasına rağmen, kapağa konulan Osmanlı Devleti arması ve Fatih Sultan Mehmet'in temsili bir resmiyle daha çok bir tarih kitabı görünümü arz etmektedir. “Dizgilerde satır arası boşluklarda

³³ Tuğba Şahin (YANPAR), “İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi”. c.II. S.Ü. Eğit. Fak. Eğit. Bil. Böl. VII. Ulusal Eğit. Bil. Kongresi, Konya, 9-11 Eylül, 1998, s.707-709

³⁴ Etienne COPEAUX, *Türk Tarih Tezinden Türk- İslam Sentezine*, (Çev:Ali Berktaş), İstanbul, 1998, s.71

³⁵ MEB Müfredat Laboratuvar Okulları Modeli, Ankara, 1996, s.1

rahatlığa önem verilmemiştir. Ders kitabının boyutları 6716'daki A serisinin büyük boy için A4, normal boy A5 boyutuna uygun olmalıdır.”³⁶

Diğer taraftan TS 10220 standartları ve ders kitapları yönetmeliği kitapların boyutunu sınırlandırmıştır. Buna rağmen A4 boyutunda değil genelde B5 boyutunda olmuştur. Ders kitaplarının fiziki yapısı ile ilgili en kapsamlı kurallar TS 10220 ile belirlenmiştir. “Buna göre yazı büyüklükleri 9-12 yaş için 11 punto, 12 üstü yaş grubu için 10 punto büyüklüğünde olmalıdır.”³⁷ İlgili kitapta 10 punto büyüklüğü tercih edilerek 12 üstü yaş grubu gelişim özellikleri ve ihtiyaçları göz önüne alınmıştır.

Kitapta yer alan konular içerisindeki, temel kavramlar, tarihler ve önemli olaylar daha koyu ve italik bir yazı stiliyle vurgulanmıştır. Bu uygulama, öğrencilerin dikkatini çekme ve daha kalıcı izli öğrenmelere fırsat tanıma adına olumlu bir yaklaşım olarak görülebilir.

Konularla ilgili- yetersizde olsa- harita, fotoğraf, grafik, şekil ve benzeri görsel unsurların mevcut olmasına rağmen, bunlardaki renk kaymaları ve baskı kalitesinin düşüklüğü kitabın görsel çekiciliğini ve okunabilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Kitabın; önsöz, indeks, öğretmen kılavuzu, CD'si, saydam malzemeleri, video kasetlerinin bulunmaması, ayrıca ünite başlarında konuyla ilgili hedef ve hedef davranışlarının bulunmaması önemli eksikleridir.

“Ders kitapları sözcük kullanımı açısından genel olarak bir tutarsızlık içindedir. Metinlerde çok karmaşık tümce kullanılmaması yerinde bir tutumdur. Kitaplardaki metinlerin diğer bir eksikliği de eski ve yeni bilgiler arasında yeterli dengenin kurulamaması, yeni kavramlara ilişkin vurgulamaların yerli yerinde yapılmaması ve çok parçalı paragraflar ve bağlantısız tümceler nedeniyle metin içi bağlantıların yeterince kurulamamış olmasıdır.”³⁸

³⁶ M.Arif ÖZERBAŞ-A.KÜÇÜKOĞLU, “Yazılı ve Basılı Öğretim Materyalinin Hazırlanmasında Dikkat Edilen İlke Ölçüt ve Standartlar”. IX. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri, Erzurum, , 2001

³⁷ TS Ders Kitaplarıyla İlgili ERARGED Başkanlığının Önerileri, No. 10220, Ankara, 1994.

³⁸ A.Ruhi KOCAMAN, İlköğretim Kitaplarında Dil Kullanımı, Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi, No:11, Ankara, 1996, s.16

1.5.2. Harita, şekil, fotoğraf, ölçek, kroki, plan vb.durum:

İlgili ünite de Bilim ve Sanat konusunda Piri Reisin Dünya Haritası³⁹ dışında başka bir harita konulmamıştır. Halbuki “haritalar, tarihle ilgili yorumlarda bize yardımcı olduğu gibi, bazı soyut kavramları anlamada oldukça faydalıdır.”⁴⁰ Eyaletler konusunda Osmanlı Devleti Haritası üzerinde belirgin bir şekilde eyaletleri gösteren bir harita konulabilirdi.

Grafikler ise hiç kullanılmamıştır. “Grafiklerin içeriğinde kullanılan kelime sayısı çok azdır, farklı dillerde konuşan ve farklı kültüre sahip insanlar tarafından kolaylıkla anlaşılabilir ve hepsinden önemlisi bilgileri net olarak aktarırlar. Tarih öğretiminde belirli bir kullanıma sahip dairesel, çizgi ve sütun grafikleri vardır.”⁴¹ Devletin muhtelif dönemlerdeki malî durumunu göstermek için grafikler konulabilirdi.

Ünite içerisinde hemen hemen her konuyla ilgili bir resim kullanılmıştır. Ancak kitabın baskı aşamasında renk kaymaları, renklerin yeterli dolgunlukta olmaması ya da fazla olması, kullanılan kağıdın gramajının düşük olması gibi hatalardan dolayı bu resimler istenilen nitelik ve canlılıkta olmamıştır.

Bütün resimler, numaralandırılmış olup altlarında açıklamalar yapılmıştır. Ancak bu resimlerden bir kısmı sayfa içerisinde estetik olarak yerleştirilmediği gibi konuldukları yerler, konularla pek alakalı gözükmemektedir. Örneğin, Toprak Yönetimi konusunda bir miğfer resmi, yine hukuk sistemi konusunda da II.Bayezid dönemine ait bir gemi resmi konulmuştur.⁴² “Kitabın görsel zenginliği, albenisinin olması gerekir. Bunun için renklerin, haritaların, grafiklerin ilgi çekiciliği, resimlerin kalitesi, fotoğrafların canlı ve gerçeğe yakınlığı gibi özellikler önemlidir.”⁴³

³⁹ MEB İlköğretim Sosyal Bilgiler 7, s.149

⁴⁰ KÖSTÜKLÜ, s.149

⁴¹ YÖK / DÜNYA BANKASI, “Sosyal Bilgiler Öğretimi”, Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi, 1996. s.6.23

⁴² MEB İlköğretim Sosyal Bilgiler 7, s.139-144

⁴³ Soner YILDIRIM-Tuğba ŞAHİN (Yanpar). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara, 1999, s.54

1.5.3. İçerik:

Kültürün yeni nesillere aktarılması işlevi okullara devredildiği andan itibaren ne öğretelim? ve nasıl öğretelim? gibi bir çok soru eğitim gündeminde yerini almıştır. Söz konusu sorulardan ne öğretelim sorusu bizi içerik sorununa götürür.

“Bugüne değin eğitim sistemimizin içerisinde belki de en çok ihmale uğrayan içerik, programın temel unsurlarından biri olan, hedeflere ulaşmada araç işlevi gören ve konu alanına ilişkin olgu, kavram, ilke vb. öğelerin belli sistematik bağlarla birleşerek oluşturdukları bütünler olarak tanımlanabilir.”⁴⁴ “Her toplum o toplumu oluşturan kişileri kendi hedefleri doğrultusunda yetiştirmek ister. Bu hedefler öncelikle kişinin ve toplumun yaşamını sürdürmesi için gerekli olanlardır. “Yiyecek, içecek, giyecek, güven, savunma, korunma, sevgi, saygı vb. ihtiyaçları gidermek için kişiye hangi bilgi, beceri ve olgular kazandırılmalıdır? sorusu her toplum için önemlidir. İşte bu sorunun yanıtı aranmaya başladığı andan itibaren nelerin öğretileceği de saptanmalıdır. Bundan sonra öğretilcek olanlar hangi içerikle kazandırılacaksa o belirlenir.”⁴⁵

İlgili ünitenin içeriğini şu soruların cevaplarını arayarak eleştireceğiz.

Ünite hazırlık çalışmaları öğrencileri yeterince araştırmaya sevk ediyor mu?

“Gerek ünite hazırlık çalışmaları, gerekse değerlendirme soruları sadece bilgi niteliğinde olmamalı, anlama, kavrama, analiz, ve sentez nitelikli sorular da bulunmalıdır. Sorular, metnin işlendiği ana ve alt başlıklar üzerine kurulmamalıdır. Çünkü “bu tür sorular genellikle öğrenciyi, düşünerek cevap vermekten ziyade hazır cevaba ve ezberciliğe teşvik edici niteliktedir.”⁴⁶

Ünite hazırlık çalışmalarındaki mevcut sorular öğrenciyi araştırmaya sevk edecek nitelikte olmasına rağmen bütün konuları kapsamamaktadır. Soruların sayısı artırılarak bütün konulara yayılabilirdi. “Osmanlı padişahlarının görev ve

⁴⁴ Mukaddes ERDEM, “İlköğretimde Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Derslerinin İçeriklerinin Düzenlenmesindeki İlkeler”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Türkiye’de İlköğretim Sempozyumu*, Ankara, 21-22 Mayıs 1992, Sa:8, s.335

⁴⁵ VeySEL SÖNMEZ, *Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Klavuzu*, İstanbul, 1999, s.20

⁴⁶ KÖSTÜKLÜ, s.108

sorumlulukları nelerdir? XIX.yy.da eğitim ve öğretim alanında yapılan yenilikler nelerdir?”⁴⁷ gibi bilgi basamağında sorular yöneltilmiştir. Yapılan yenilikler yerine bu yeniliklere neden ihtiyaç duyulmuştur? gibi araştırmaya yönlendiren sorular daha faydalı ve uygun olacaktır.

Derste uygulanacak öğretim yöntem ve tekniklerine öğretmen klavuzunda yer verilmiş mi?

İlgili kitapta öğretmen klavuzuna yer verilmemiştir ki öğretim yöntem ve tekniklerinin, konuyla ilgili hedef davranışların yer aldığı öğretmen klavuzunun olmaması büyük bir eksiklikler. “Çünkü bir öğretim sürecinin en önemli unsuru hedeflerin tespiti ve açıkça ortaya konmasıdır. Herhangi bir tarih konusu anlatılırken, bu konuyu niçin anlatıyoruz? Konunun öğrenciye anlatılması ve öğretilmesinin amacı , hedefi nedir? gibi soruların cevapları dersin başlangıcında ortaya konmalıdır.”⁴⁸

Gezi- gözlem etkinliklerine ayrıntılı olarak yer verilmiş mi?

“Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde vazgeçilmez unsurlardan birisi olan gezi-gözlem etkinliklerine”⁴⁹ maalesef yer verilmemiştir. Halbuki İlköğretim 4. sınıftan itibaren başlayıp ortaöğretimin sonuna kadar devam eden tarih konularının öğretiminde yeri geldikçe yakın çevreden istifade edilmelidir. Nitekim Ağustos 1983 tarihli Tebliğler dergisinde:

“Çevredeki tarihi yer, anıt ve eserler gidilip görülecek, müzelerdeki tarihi eser ve belgeler gösterilecek öğrencilerin geçmişi kolaylıkla göz önüne getirmelerine ve böylece yapıcı ve yaratıcı çalışmaları için malzeme edinmelerine imkan ve fırsat verilecektir.”⁵⁰ ifadesi yer almasına rağmen ders kitabında yer verilmemiştir.

B. Eyüp Ertürk te “müzeler ve öğren yerlerine ziyaretlerin önemini vurgulayarak, okul dışındaki yakın ya da uzak çevreye dahil birçok yer, tarihin

⁴⁷ MEB İlköğretim Sosyal Bilgiler 7, s.135

⁴⁸ KÖSTÜKLÜ, s.67

⁴⁹ YÖK/DÜNYA BANKASI, s.4.19

⁵⁰ MEB Tebliğler Dergisi, 29 Ağustos 1983, s.340

laboratuvarıdır”⁵¹ ifadesini kullanmıştır. Gezi- gözlem etkinlikleri, öğrencilerin gerçek dünyayı görmelerine imkan tanır ve öğrencilere, öğretim materyalinin olduğu yere giderek gözlem yapma ve bu materyallerin doğal yerleşimlerinde çalışma imkanı verir. “Öğrencilere yaparak yaşayarak, ilk elden tecrübe kazandırmaya uygun öğrenmedir. Öğrencilerin pek çok duyusuna hitap ettiği için öğrenmenin kalıcı olmasını sağlar.”⁵²

“Bir şeyin yapıldığı ya da önemli bir şeyin olduğu bir yere gitmek ilginç olduğu gibi sınıfın üzerinde çalıştığı konulara gerçeklik duygusunu katmanın da iyi bir yoludur. Aracısız gözlem ve yeni bilgi sağlarlar. Bir konuya karşı ilgiyi kamçılarlar. Öğrencilere yeni ufuklar açarlar.”⁵³

Özellikle Sosyal Bilgiler Derslerinin öğretiminde çok önemli bir yere sahip olan gezi- gözlem etkinliklerine kitapta yer verilmeyerek tamamen öğretmenin insaf ve insiyatifine bırakılmıştır ki bu da büyük bir eksiklikler.

İçerik sosyal bilgiler programına göre düzenlenmiş mi?

“Hür ve bilimsel düşünme gücüne sahip bireyler yetiştirmek, çağdaş yaşamın gereklerine uygun bilgi, beceri ve davranışlar kazandırmaktan geçer. Basılı materyaller bu davranışları kazanmada yardımcı bir kaynak olduğuna göre içinde yaşadığımız hızlı değişme sürecine ayak uydurmaları, yeni ve güncel bilgilerle donanmış olmaları beklenmektedir. Ancak ülkemizdeki ders kitaplarının istenilen davranış değişikliklerini gerçekleştirmede yardımcı olup olmayacakları tartışma konusudur. Günümüzde ilköğretimden, üniversiteye kadar öğrenci başarı oranları oldukça düşük olduğu görülmüştür. Başarıyı olumsuz yönde etkileyen temel öğelerden birisi de ders kitaplarının yetersizliğidir. Yetersizliğin ana kaynağını da içerik eksiklikleri ya da içerik yanlışlıkları oluşturmaktadır.”⁵⁴

Mukaddes Erdem de “içeriğin seçiminin genellikle konu alanı uzmanı bilim adamlarının bilgiye ve gerçeğe bakış açılarının yani felsefi görüşlerinin etkisinde

⁵¹ B.Eyüp ERTÜRK, “Türkiye’de Ortaokul 1. Sınıf Düzeyinde Tarih Öğretimi ve İlgili Kitapların Kıyaslamalı Eleştirisi, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, İzmir 1998, s.243

⁵² YÖK/ DÜNYA BANKASI, s.4.19

⁵³ Mehmet OKUTAN, *Genel Öğretim Metotları Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Trabzon, 1997, s.72

⁵⁴ ÖZGEN, s.52

kaldığını”⁵⁵ söylerken, bu bağlamda Salih Özbaran’ın konuya bakış açısı ise farklı bir boyut kazanmaktadır. Nitekim Salih Özbaran, “tarih programı ve izlenecek kitabın hükümetin ilgili bakanlığının görüşleri doğrultusunda hazırlandığını, diğer taraftan genç öğretmenin tarih bilincini sınırlayan faktörlerden birisinin de dönemin iktidarının dünya görüşü veya geçmişe bakış tarzının olduğunu ifade etmektedir.”⁵⁶

“Bir içerik; hedef davranışlarla tutarlı, çağdaş, bilimsel, sanatsal ve felsefî bilgiyle donanık, öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyine uygun, somuttan soyuta, basitten karmaşığa, kolaydan zora ve birbirinin önkoşulu, bilinenden bilinmeyene, kendi içinde mantıkî bir tutarlılığı olacak şekilde düzenlenmelidir. Ayrıca içeriğin, “soyutlama, düzey, şema, vardama, materyal örgütlenme, alıştırma (soru), görsel düzen, değişik öğrenme-öğretme etkinlikleri ve içerik ilkelerine uyması da gerekmektedir.”⁵⁷

Bütün bu ilkeler dikkate alınarak içerik hazırlanırken konu alanı uzmanı bilim adamlarının kendi dünya görüşlerini bir tarafa atarak objektif bir şekilde bilimin ruhuna aykırı, bilimsellikten uzak fikirleri ayıklamaları gerekmektedir. Aynı zamanda siyasilerimiz de ellerini eteklerini çekmelidirler.

Kullanılan kavramlar sınıf düzeyine uygun mu?

“Öğrencilerin Sosyal Bilgilerle ilgili ilkeleri öğrenebilmesi ve toplumsal problemleri çözebilmesi için temel kavramları çok iyi kazanması gerekir.”⁵⁸ Bu temel kavramlar ders kitaplarında tarihe ve bilimselliğe muhalif düşmeden doğru bir şekilde kullanılmalıdır. Aksi taktirde tarih biliminin gelişmesi ve tarih öğretiminden istenilen verimin alınması mümkün değildir. Kavramlar, öğrencinin yaş durumu ve algılama düzeyine uygun bir şekilde kullanılmalıdır. “Tarih öğretiminde ciddi mesaileri bulunan R.N.Hallam’ın vardığı sonuçlara göre, bir çok çocuğun somut işlemler aşamasına geçişi 11 yaş civarında gerçekleşmektedir. Buna göre İlkokulun (İlköğretim I. kademe) yüksek sınıflarındaki çoğu öğrenciler tarihsel düşüncede hala olayları sistematik olarak

⁵⁵ Mukaddes ERDEM, s.335

⁵⁶ Salih ÖZBARAN, “Ortaöğretim Kurumlarında Tarih Öğretimi ve Sorunları”, *Ortaöğretim*

Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretimi ve Sorunları, T.E.D. V. Öğretim Toplantısı, Mayıs 1987, s.53

⁵⁷ Veysel SÖNMEZ, *Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Klavuzu*, MEB Yay., İstanbul, 1999, s.103

⁵⁸ ERDEN, s. 49

birbirlerine bağlayamamakta, çoğu ortaokul (ilköğretim II. Kademe) öğrencisi de somut bilgiyi bağlantı kurup anlamaktan henüz uzak oldukları devrededir.”⁵⁹

Dolayısıyla Tuğba Şahinin de ifade ettiği gibi “etkili bir ders kitabı öğrencinin kendi kendine öğrenmesi için fırsatlar sunabilmeli, çocuğun kitapla bağıni kuvvetlendirici yaşantılar verebilmelidir. Bu, öğrencilere kitapta verilen çeşitli yönerge, açıklama ve ipuçları ile sağlanabilir. Öğrencinin kendi kendini pekiştirmesini sağlayan bir kitap öğrenciyi devamlı olarak güdüleyebilir.”⁶⁰

“14 yaşın altındaki çocuklara biçimde fazla soyut olan tarih öğretilmemelidir”⁶¹
 “Kavramların zaruri elamanları üzerine dikkatlice eğilmeli, kavramları açıklamak için basite indirgenmiş örnekler ve öyküleme metotları (simulasyonlar) kullanılmalı ve kavramların açıklamalarını basitten karmaşık yapıya doğru kaydırmalıdır.”⁶²

Kullanılan dil sınıf düzeyine uygun mu?

İlköğretim için hazırlanan kitaplarda dolaylı anlatımdan kaçınılıp, metinlerde kullanılan dil ve anlatım, öğrencilerin gelişim basamakları ve kavrama düzeylerine uygun olmalıdır. Cümle uzunlukları belirlenen standartlara uygun olmalıdır ki, en uzun cümledeki kelime sayısı ilköğretimin 7. sınıfında 18’i geçmemelidir.

“Gereksiz kelimeler kullanılmadan yalın anlatım, yanlış anlaşılmaya meydan vermeyecek açıklıkta, Türkçe’nin özellikleri bozulmadan ve aşırılığa kaçılmadan doğru olarak kullanılmalı, Türkçe imla kurallarına uyulmalıdır. Kelimeler, nüanslara dikkat edilerek titizlikle seçilip, metinlerde akıcılık, mantık dokusu ve fikir bütünlüğü sağlanmalı, kullanılan kelimeler ve cümle yapıları öğrenci seviyesine uygun olmalıdır.”⁶³ İlgili ders kitabında gerek dil açısından gerekse yalın anlatım ve cümlelerin özellikleri, imla kuralları açısından sözkonusu ilke ve ölçülere uygunluk göze çarpmaktadır.

⁵⁹ KÖSTÜKLÜ, s.194

⁶⁰ ŞAHİN, s.709

⁶¹ KÖSTÜKLÜ, s.195

⁶² YÖK/DÜNYA BANKASI, s.6.33-34

⁶³ A.Ruhi KOCAMAN, “İlk Öğretim Kitaplarında Dil Kullanımı, Ankara, 1996, s.11

Sosyal hayattan yeterli örneklere yer verilmiş mi?

“Sosyal Bilgiler Dersinin ödevi, çocuğun sosyalleşmesine iyi bir yön vermek, onu incelemelere sevk etmek, çevresini ve toplumunu iyice tanıtmaktır. Bu ders çocuğa küçük toplumun ilerisine uzanan alemini anlatmak ve genişletmekle görevlidir. Sınıf içinde karşılaşılan ve ortaya çıkan sorunları ve olayları inceleyerek bunlarla gerçek hayat arasındaki bağlantı kurmak suretiyle bu görevini başarılı bir şekilde yapabilir.”⁶⁴

Maurice P.Moffat'ta Sosyal Bilgiler dersinin gayesini şu şekilde izah etmektedir: “Sosyal Bilgiler insan topluluklarının içinde yaşadıkları dünya ve halk hakkındaki anlayışlarını genişletmek maksadıyla sosyal görüşlerinin tekamüllerini ister. Eğitimin başlıca hedeflerinden biri sosyal tesir ve iyi bir vatandaş yetiştirmektir. Vatandaşlığı kuvvetlendirmek ve ferdin kendisine, ailesine, hükümete ve devlete karşı olan mesuliyetlerini daha kuvvetli hissettirmektir. Eğer bir kimse aile efradının hayatını şerefli bir şekilde kazanıyorsa, halk içindeki mevkiini biliyorsa ve cumhuriyetin bir uzvu olarak etrafında vukua gelen olayların dün ve yarınla olan alakasını idrak edebiliyorsa sosyal derslerden matlup olan istifadeyi etmiş demektir.”⁶⁵

“Eğitim kurumlarının en önemli işlevlerinden biri çocuğu iyi bir vatandaş olarak yetiştirmektir. Eğitim kurumları bu işlevi, çocuğun toplumsallaşmasını, içinde yaşadığı toplumun kültürünü, tarihini, kurumlarını tanımasını sağlayarak, toplumdaki rollerinin, gerektirdiği davranışları, toplumun kendisine sağladığı olanakları ve bunlardan yararlanma yollarını kazandırarak yerine getirir. Eğitim kurumları bu işlevi yerine getirerek hem bireyin mutlu ve üretken olmasını hem de toplumun sürekliliğini sağlar.”⁶⁶

Dolayısıyla bütün bu bilgi ve becerilerin önemli bir kısmının öğrencilere kazandırılmasında büyük yere sahip olan sosyal bilgiler dersi müfredatı hazırlanırken sosyal hayattan örneklere yer vererek öğrencilerin sosyalleşmesi sağlanmalıdır.

⁶⁴ Şevket TÜRKYILMAZ, *Özel Öğretim Metotları 1*, Ankara, 1972, s.87-90

⁶⁵ MOFFAT, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, (Çev: Nesrin Oran), İstanbul, 1957, s.20-21

⁶⁶ ERDEN, s. 4-5

İçerikte yer alan tarihi olaylar somutlaştırılarak verilmiş mi?

“İnsanların soyut kavramları algılayabilmeleri belli bir yaş ve olgunluk gerektirir. Soyut kavram ve kurallara ulaşırken aynı nitelikteki birkaç somut madde deneye birden başvurmak doğru olur ve öğretimdeki başarıyı artırır.”⁶⁷ Dolayısıyla gerek kitapların hazırlanışında gerekse öğrenciye verilişinde soyuttan somuta ilkesine uyulmalıdır.

“Tarih dersleri uzun yıllar önemli isimlerin tarihlerin, yerlerin, savaşların ve diğer olguların ezberlenmesini gerektiren bir ders olarak görülmüştür. (Maalesef ülkemizde tarih öğretimi halen bu şekilde devam etmektedir.) Bu durum öğrencilerin tarih dersini sıkıcı ve gereksiz bulmalarına neden olmaktadır.”⁶⁸

“Tarihle ilgili bilgilerin öğrenciler tarafından sevilmemesi bir taraftan dersin veriliş tarzından diğer taraftan öğrenciler için bir rehber ve yapılacak tetkikler için faydalı olacak esas malzeme kaynağı olan ders kitaplarının”⁶⁹ hazırlanışından kaynaklanmaktadır.

“Okullarda öğretilen tarihin büyük bir bölümü çok geçmişte ve kendilerinden çok uzaklarda yaşanmış olayları kapsamaktadır.”⁷⁰ Bu yüzden konular oldukça somutlaştırılarak hazırlanmalıdır. Ancak ilgili kitaba baktığımızda olaylar ve olgular somutlaştırılmadan Arnelde Toynbee'nin de söylediği gibi “adeta pul koleksiyonu yapar gibi”⁷¹ belli bir kronoloji izlenerek verilmiştir. Necdet Sakaoğlu ise “tarih ders kitaplarının en ciddi pedagojik yanlışlığının kronolojik izleme olduğunu söylemektedir.”⁷² yine Özbaran Tarih konularının kuru, sıkıcı bir şekilde verildiğini göstermek için MEB İlköğretim sosyal Bilgiler 7 kitabının kültür ve sanat konusundan⁷³ bir örnek vermiştir. Bizde bu birkaç cümleyi araştırmamıza ışık tutması açısından aldık.

⁶⁷ OKUTAN, s.56

⁶⁸ ERDEN, s.36, MOFFAT, s.152

⁶⁹ MOFFAT, s.40

⁷⁰ YÖK/DÜNYA BANKASI, s.6.21

⁷¹ UÇAR, s.57

⁷² Necdet SAKAOĞLU, “İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, İzmir 1998, s.149

⁷³ MEB, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7*, s.148

... “Kuruluş döneminin ilk müderrisi olan Kayserili Davut felsefe ve mantıkta isim yapmış bir bilim adamıydı. Ali Kuşçu, astronomi ve matematik alanında büyük başarı göstermiştir. Kanuni döneminde yetişmiş ünlü bilginlerden biri de Piri Reistir. Piri Reis Kitab-ı Bahriye adlı coğrafya eserinde denizcilikle ilgili bilgiler vermiştir”... ve buna benzer birkaç cümlecik. Bu konu bilim başlığı altında sadece bir paragraf olarak verilmiş, oda gördüğümüz gibi kifayetsiz olmanın yanında çok yalın çok sıkıcı, mesnetsiz, öğrenciye bu konuları sevdirmenin ötesinde öğrenciyi bıktıracak niteliktedir.”⁷⁴

Netice itibariyle tarihsel olayların somutlaştırmadan, güncelleştirilmeden hazırlanması ve anlatılması öğrenciyi ezberciliğe sevk edeceği gibi öğrencinin tarih dersinden sıkılmasına, konuları kavrayamamasına ve istenilen başarıya ulaşamamasına sebep olacaktır.

İçerik yeterince güncelleştirilmiş mi?

“Güncel olaylar, öğrencilerin okulda öğrendikleri bilgiler ile gerçek yaşam arasında ilişki kurmalarını, kazandıkları bilgileri gerçek yaşamdaki problemlere uygulamalarını ve yaşadıkları bölge ve ülkedeki güncel olay ve gelişmeleri takip etmelerini sağlar.”⁷⁵

“Sosyal Bilgiler öğretmeni günlük olayları ekonomi, sosyoloji ve coğrafya dersleri ile kolayca kaynaştırabilir. Öğrenciler cemiyetlerine, milletlerine ve dünyaya hakikaten tesir eden olaylarla yakından alakadar olmalıdırlar.”⁷⁶

Daha önce ifade ettiğimiz gibi geleceğe güvenle bakabilmemiz ve çağdaş, siyasi, sosyal, ekonomik problemleri doğru bir şekilde değerlendirip çözüme kavuşturabilmemiz için tarihe müracaat ederiz. Dolayısıyla tarihi olay ve olguları öğrenciye sunarken günümüzde meydana gelen hadiselerle mukayese etmeli ve güncel olayları gerek basılı yazılı materyallerle (ki ders kitabı bunlar arasında önemli bir yere sahiptir) gerekse öğretmenler aracılığıyla öğrenme ortamına taşınmalıdır.

⁷⁴ ÖZBARAN, s.239

⁷⁵ ERDEN, s.161

⁷⁶ MOFFAT, s.231

“Osmanlı nasıl olup ta günümüzde en büyük savaşların yer aldığı, balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasları yüzyıllar boyunca elinde tutabilmiş, farklı ve düşman uluslar arasındaki armoniyi nasıl muhafaza edebilmiştir? Kısacası, Osmanlı millet sistemi ayrıntılı bir şekilde anlatılmalıdır. Günümüzde yanibaşımızda, hatta içimizde cereyan eden olayları anlatabilmek için bu bilgileri vermemiz şarttır. Osmanlının çöküşü neden 200 yıl sürmüştü? Osmanlıya bu gücü veren kurumlar nelerdi ve bu kurumlar bu güce rağmen nasıl çökmüşlerdir? Osmanlının kendi ekonomik doktrinini neydi?”⁷⁷

İşte bütün bu soruların cevapları aranarak Cumhuriyet Türkiye’sinin kurum ve kuruluşları, ekonomik politikası, dış siyaseti vb. mukayese edilerek güncelleştirilebilir. Bu şekilde hem tarih dersleri sıkıcı olmaktan kurtarılır hem de öğrenmeyi kolaylaştırır ve öğrencinin olaylara bakış ufku genişleyerek tarih anlayışı gelişir. “Bilindiği gibi tarih derslerinin günümüzdeki olayların anlaşılmasında çok önemli katkısı olabilir.”⁷⁸

Ancak sözkonusu kitabın ilgili ünitesine baktığımızda güncelleştirme adına “başvekalet (Başbakanlık), tuğra (imza), tahrir (sayım)”⁷⁹ vs. gibi bazı kavram, kurum ve kuruluşların karşılığını parantez içerisinde vermekten başka bir şey görmek mümkün değildir.

Ünite sonunda yeterli değerlendirme soruları var mı?

“Soru sorulmadan gerçekleşen bir eğitim durumu hemen hemen yok gibidir. Soru hem öğrenme gereksinimini belirlemek hem de gidermek için işe koşulduğu gibi değerlendirme amacıyla da kullanılabilir. Sosyal Bilgiler Dersinde sorular öğrencinin hazırbulunuşluk düzeyine (bilişsel, duyuşsal, devinişsel, sezgisel) uygun olmalıdır.”⁸⁰

“Öğretim süreci sonunda öğretmen kendine şu soruları sorup yanıtlamalıdır.

- Tarih öğretiminde amaçlara ulaşabildim mi? Nasıl?

- Öğrencilerin yaşamlarında bir değişiklik yapabildim mi? Nasıl?

⁷⁷ Murat ÇİZAKÇA, “Ortaöğretim Tarih Öğretiminde İçerik Yenilenmesi”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, İzmir 1998, s.240

⁷⁸ ÇİZAKÇA, s.240

⁷⁹ MEB *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7*, s.138-140

⁸⁰ SÖNMEZ, s.207

Bu sorularla öğretmen, değerlendirme etkinliğine girmektedir. Değerlendirmede şu sayılılar her zaman gözönünde tutulmalıdır:

- Öğretim süreci sonunda elde edilen bir ölçü, derste ya da üniteye öğretilen bilgilere dayalı düşünceleri, süreçleri ve tutumları içeren öğrenci özelliklerinin mantıklı ve önemli bir örneğidir.

- Sınıfta öğrencilerin çoğunluğunun bilgi ve becerilerinde bir artış görülmesi beklenen bir durumdur. Çünkü öğretim, çoğunluğun zeka düzeyine ve gelişimine göre düzenlenir.”⁸¹

“Sosyal Bilgiler Dersinde sorular somut, basit ve doğal ve toplumsal olgularla ilgili olmalıdır. Çünkü Sosyal Bilgiler Dersinin hedef davranışları bu özellikleri içermektedir.Sorular hedef davranışlarla ilgili olmalıdır.”⁸²

“Eğitim süreci içerisinde ölçme ve değerlendirme ile; hedef davranışların ne kadarını gerçekleştirdiğimizi, gerçekleştiremediğimiz amaçların neler olduğunu, hangi konuların yeterince öğrenildiğini, hangilerinde eksiklerin bulunduğunu ve bu eksikliklerin neler olduğunu, yanlış öğrenmeleri, yeterince öğrenilmeyen konuların neler olduğunu görürüz. Ölçme değerlendirme faaliyeti sayesinde, amaçlarımızı ve hedef davranışlarımızı yeniden gözden geçirir, öğrencilerimize doğru ve etkili geri bildirimler verebiliriz. Öğretim metodumuzdan, öğrenmenin ortamından, dersin içeriğinden ve diğer faktörlerden kaynaklanan ve öğrenmeleri olumsuz yönde etkileyen değişkenleri tespit edip değiştirebiliriz. Bu yüzden ölçme ve değerlendirme eğitim öğretim sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır.”⁸³

Yukarıdaki bilgilerin de ışığı altında şunları söyleyebiliriz:

İlgili ünitenin sonunda yer alan değerlendirme soruları ünitenin hedef davranışları ve amaçları ile bir paralellik arz etmeli, ünitenin bütün konularını kapsamalıdır. Ancak değerlendirme sorularına baktığımızda soru sayısının sınırlı olduğu, bütün konuları kapsamadığı dolayısıyla bütün üniteyi değerlendirmek için

⁸¹ Fersun PAYKOÇ, *Tarih Öğretimi*, A.Ü. Açıköğretim Fakültesi Lisans Tamamlama Programı, Eskişehir, 1991, s 153

⁸² SÖNMEZ, s.208

⁸³ Hasan YILMAZ, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, Konya, 1997, s.25

yetersiz olduğu görülmektedir. Burada toprak sistemi, Sosyal ve ekonomik yaşam, eğitim-öğretim ve bilim konularıyla ilgili sorular konulmamıştır. “Diğer taraftan sorular, öğrencinin bilgi, anlama (kavrama), analiz, sentez ve değerlendirme durumlarını ölçmek amacıyla sorulabilir.”⁸⁴

Aynı zamanda sorular ders kitabında yer alan bir başlığın aynı ifadelerle soru haline getirilmiş şekli olmalıdır.

Çünkü bu tip sorular öğrencileri ezberciliğe teşvik edeceğinden dolayı, öğrenciden beklenen anlama- kavrama, analiz ve sentez düzeylerini ölçmekten çok uzaktır. Ünite sonunda yer alan değerlendirme sorularının bilgi düzeyinde hazırlandığı, öğrencinin anlama-kavrama, analiz ve sentez düzeyleri değerlendirmek ve geliştirmekten uzak olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin; “Osmanlılarda gelişme gösteren başlıca sanat dalları hangileridir? Divan üyeleri kimlerdir ve bunların görevleri nelerdir?”⁸⁵ gibi bilgi basamağında sorular mevcuttur. “İyi bir soru açık, basit ve düzgün bir dille ifade edilmeli, öğrencileri öğrenmeye karşı güdülemeli, ilgi ve yeteneklerine uygun olmalıdır.”⁸⁶

Netice itibariyle yaptığımız araştırmada söz konusu ders kitabında gerek fiziksel yönden, gerek harita, resim, grafik vb. yönden ve gerekse içerik yönünden birtakım eksik ve yanlışlıkların olduğu görülmüştür. Nitekim Bayram Ertürk bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır. “Tarih programlı bir ders olarak ilk ve ortaöğretim düzeyinde ülkemizde 70 yıla yakın bir zamandır, daha öncesi hesaba katılırsa Osmanlıdan günümüze bir asırdan fazla bir süredir okutulmaktadır. İçeriği veriliş biçimi, programdaki haftalık ders saati gibi özellikleri, Cumhuriyetle birlikte yeniden şekillenen tarih dersi, algılanışı, müfredat programı ve kitaplar açısından gereken düzeyde bir gelişme ne yazık ki gösterememiştir.”⁸⁷

Diğer taraftan ders kitabına sıkı sıkıya bağlılık olmamalıdır. Bu pek çok öğretmenin kolayına gittiği için tercih ettiği bir yoldur. Ders kitabı yanında farklı öğretim materyalleri de kullanılmalıdır. Ders kitabı öğrencinin öğrenme faaliyetine

⁸⁴ KÖSTÜKLÜ, s.240

⁸⁵ MEB İlköğretim Sosyal Bilgiler 7, s.151

⁸⁶ ERDEN, s.107-708

⁸⁷ ETÜRK, a.g.m., s.243

yardımcı, unuttuğu konuları yeniden öğrenmek, içine düştüğü müşkül bir durumu halletmek için başvurabileceği bir rehber olmalıdır.“Sosyal Bilgiler ders kitaplarında metnin yapısı, kronolojik sıraya göre olaylar düzenleme, neden-sonuç ilişkisi ifade eden ilkeler yer almalı, özelliklerin karşılaştırılması ve kavramların açıklaması bulunmalıdır. Bilgiler arasında birleştirici bir özellik bulunmalı, kopukluk olmamalı, bağlantılar kurulmalıdır. Metinler açıklanırken sade bir dil kullanılmalı, soyut ifadeler yerine somut, günümüzle bağdaşan bilgiler yer almalıdır”⁸⁸

Necdet Sakaoğlu “kusur ve noksanlığın hem programda hem de kitaplarda, fakat oransal ağırlığın kitaplarda olduğunu söylemektedir.”⁸⁹ M. Çızakça da “müfredatın dar kalıplara sokulduğunu, tarihin 12-15 yaş çocukları için uygun sunulmadığını, bilgisel güdülük, siyasi, askeri tarih ağırlığının, alıştırma ve kısırlığının, tüm kitapların ortak olumsuz özellikleri olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla tarih kitaplarının yeniden yazımında bilimsel verilerle ispatlanmamış görüşlerin ayıklanıp atılması gerektiğini bilgilerin arşiv belgesiyle ispatlanmış olmasına özen gösterilmesine dikkat çekerek siyasi iktidarlar ve görüşlerin ellerini kitaplardan çekmeleri gerektiğini ifade etmektedir.”⁹⁰

Fiziki durum açısından da B. Ertürk, şu önerilerde bulunmaktadır; “dil ve anlatım, kitapların bütünlüğü içerisinde çekici üslupta olmalıdır. Harita, resim, fotoğraf gibi destekleyici araçlara yeniden eğinilmelidir. Karşılaştırmalı grafik ve haritalar dikkati yoğunlaştırması bakımından ihmal edilmeyecek derecede önem taşımaktadır. Gerçekle çatışan göç haritaları ve temsili resimler ayıklanmalıdır. Kronoloji, sözlük, bibliyografya gibi bölümler fazlalık olarak görülmemeli ve çok kitaplı eğitimde yerini almalıdır.”⁹¹ Sosyal bilgiler ders kitapları çağdaş, güncel, öğrenciyi düşünmeye ve aktif olaya sevk eden, bilgi ve yönergelerle donanık olmalıdır.⁹²

Ders kitaplarının daha özenli ve dikkatli yayınlanması açısından Milli eğitim Bakanlığı tarafından seçilecek ve hatta bünyesinde oluşturulacak yazarlardan, eğitimcilerden, pedagoğlardan, grafik tasarımcılarından, illüstratörlerden ve

⁸⁸ ŞAHİN, s.710

⁸⁹ SAKAOĞLU, s.150

⁹⁰ ÇİZAKÇA, s.237-238

⁹¹ ERTÜRK, s.260

⁹² ŞAHİN, s.712

yayıncılardan, öğretmen-uygulayıcılar ve inceleme kurulu elemanlarının bulunduğu bir ekip tarafından hazırlanmalıdır. “İnsanlar artık bilgi çağı, bilgi yolu ve birbirine bilgisayar ağlarıyla bağlı geniş kapsamlı küresel köylerden bahseder olmuştur.”⁹³

Dolayısıyla ders kitaplarının cd’si, materyalleri, araç-gereçleri, klavuzları, video kasetleri vs. birlikte set halinde sunulup ülke çapında yaygınlaştırılmalıdır. Bu nokta da MEB diğer kuruluşlarla işbirliği içinde olmalıdır. Tarih konuları tek tip ders kitaplarında toplanmamalıdır. MEB ve Talim Terbiye Kurulu’nun denetimi altında bunların sayıları çoğaltılmalı ve okutulmasına izin verilmelidir.

⁹³ YÖK/DÜNYA BANKASI, s.6.17

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI KÜLTÜR VE UYGARLIĞI ÜNİTESİNİN ÖĞRETİMİ

2.1. Devlet Yönetimi:

2.1.1. Merkez yönetimi:

Merkez yönetimim konusunun öğretime geçmeden önce öğrenme, öğretim kavramlarını kısaca açıklamak faydalı olacaktır. “Öğrenme, birey ile çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimle oluşan kalıcı izli yaşantı ürünlerinin bireyde oluşturduğu davranış değişimini ifade eder.”⁹⁴ “Öğretim ise belirli kişilerin gelişimlerinin tüm boyutlarında en son potansiyele ulaşmalarını destekleme etkinliğidir.”⁹⁵

“Öğretmen, belli bir öğretim kurumunda sınırlandırılmış bir zaman içinde ve bazı amaçları gerçekleştirmek düşüncesiyle öğretim işini yapar.”⁹⁶ Hayatın her alanında olduğu gibi eğitim-öğretim sürecinde de düzenli ve planlı çalışmanın verimin artmasında önemli rol oynadığı bir gerçektir. Öğretimin planlanması, verimi artırdığı gibi konuların ne zaman ne kadar sürede işleneceğinin düzenlenmesini, amaçları gerçekleştirecek en uygun yöntem, teknik, araç ve gereçlerin seçilmesini, derslere hazırlıklı girilmesini sağlar. “Öğretmen, dersine hazırlanırken sınıfta yapmayı ve öğrencilerine yaptırmayı tasarladığı işleri, bu işleri yaparken kullanacağı araçların neler olacağını, konunun bilgi içeriğini nasıl düzenleyeceğini ve nasıl bir sıraya göre işleyeceğini bir kağıda yazmalıdır.”⁹⁷ “Başarı düzeyini yükseltici nitelikteki bir plan şu dört soruya cevap verebilecek nitelikte olmalıdır:

- Bu dersin sonunda öğrenciler, neleri öğrenmelidir? Yani ne gibi davranış değişikliği edinmelidir?
- Söz konusu davranış değişikliği, hangi muhteva ile gerçekleştirilmelidir?

⁹⁴ Cevat ALKAN, *Eğitim Teknolojisi*, Ankara, 1995, s.110

⁹⁵ Kenneth D. MOORE, *Öğretim Becerileri*, (Çev: Nizamettin Kaya), ?, s.4

⁹⁶ Muhsin HESAPÇIOĞLU, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, İstanbul, 1994, s.93

⁹⁷ HESAPÇIOĞLU, s.94

- Planlanan davranış değişikliği hangi metotlar ve araç-gereçlerle öğrencilere kazandırılacaktır. Acaba başarıldı mı?"⁹⁸

Bir sosyal bilgiler dersi öğretmeni, planını yaptıktan sonra eğitim-öğretim etkinliklerini gerçekleştireceği fiziksel ortamı uygun bir şekilde düzenlemelidir. "Öğretmen, sınıfı hedef davranışlara, kullanılan araç-gerece, yapılacak etkinliğe ve öğrenci sayısına göre düzenlemelidir. Söz gelimi "eğer tartışma yöntem ve tekniklerinden birini kullanacaksa, sınıfı U şekline, konferans, görüşme yapacaksa oyun, dramatizasyon, yarışma vb etkinliklerden faydalanacaksa geleneksel düzene, grup çalışması, karar verme gibi teknikler kullanılacaksa, kümelemeyi sağlayacak şekilde problem çözme, karar verme, deney gibi teknikler işe koşulacaksa, sınıf bunlara uygun bir şekle sokulmalıdır."⁹⁹

Öğretmen, fiziksel ortamı düzenledikten sonra hemen konuya girmemelidir. "Dersin başında öğrencilerin dikkatini konuya ve kazandırılacak bilgi, beceri ve davranışlara çekmek için bir olay, anı, fıkra ve espri ile derse başlamalıdır"¹⁰⁰ Çünkü öğrenci, sınıfta fiziksel olarak bulunabilir. Oysa zihinsel ve duysal açıdan eğitim ortamında olmayabilir. İstendik davranışın ona kazandırılabilmesi için, öğrencinin eğitim ortamına hem fiziksel, zihinsel hem de duyuşsal olarak katılması gerekir. Lakin istendik davranışı kazanacak olan odur.

"Öğrencinin ilgi ve dikkati öğretmen tarafından konuya çekildikten sonra öğretmen bu derste öğrenilecek davranışların veya becerilerin bir sonraki derste ve hayatta nasıl işe yarayacağını ortaya koymalı, işlenecek konunun ve kazandırılacak davranışların neler olacağını söylemelidir."¹⁰¹ Moffat'ın da ifade ettiği gibi "öğretmen, öğrencilerin kafasını; faydalarını belirtmeden tarihler, isimler ve olayların indeksi haline getirmemelidir."¹⁰² Merkez yönetimi konusunun öğretiminde anlatım, soru-cevap, tartışma ve rol yapma gibi öğretim metotları işe koşulabilir. Kullanılacak araç-gereçler ise ders kitabı, resimler, ansiklopediler, yazı tahtası, slayt makinesi, episkop, tepegöz, data-show vb. olabilir.

⁹⁸ Mürüvvet BİLEN, *Plandan Uygulamaya Öğretim*, Ankara, 1993, s.178-179

⁹⁹ SÖNMEZ, s.219

¹⁰⁰ Özcan DEMİREL, *Genel Öğretim Yöntemleri*, Ankara, 1996, s.124

¹⁰¹ DEMİREL, s.124

¹⁰² MOFFAT, s.150

“Öğretmen merkezli olan”,¹⁰³ “tarih ve sosyal bilgiler derslerinde öğretmenlerimizin sıkça kullandığı”¹⁰⁴ anlatım yöntemi, “bir konuya başlarken, özetlemelerde, açıklama ve tekrarlar da kullanılır.”¹⁰⁵ Sosyal bilgiler öğretmeni kavramların ve genellemelerin öğretiminde de anlatım yöntemini kullanacaktır. Nitekim konunun temelini oluşturan kavramlar, öğrenciye öğretilmelidir. “Öğrencilerin sosyal bilgilerle ilgili ilkeleri öğrenebilmesi ve toplumsal problemleri çözebilmesi için temel kavramları çok iyi kazanması gerekir.”¹⁰⁶

Sözgelimi öğretmen, devlet, saltanat, merkeziyetçi ve mutlak otorite, adalet gibi konunun temelini teşkil eden anlaşılması güç kavramları örnekler vererek, görsel materyallerle destekleyerek kavratmalıdır.

Konunun dokusuna uygun olan metotlardan birisi de “öğrencinin kendi duygu ve düşüncelerini başka bir kimliğe bürünerek ifade etmesini sağlayan rol yapma tekniğidir”.¹⁰⁷ Dîvân-ı Hümâyûn ve üyeleri anlatılırken fevkalade kullanılabilecek bir metottur.

Öğretmen tarafında öğrencilere roller (veziriazam, vezirler, kazasker, defterdar, nişancı) dağıtılır. Roller üstlenen öğrenciler devlet için önemli bir konuda karar vermek düşüncesiyle bir araya gelerek meseleyi görüşüp karara bağlamaya çalışırlar. Böyle bir öğretim yaklaşımı “öğretimde uygulama ve bireysel katılım ilkesine”¹⁰⁸ uygun olduğundan öğretimde verimi artıracaktır. Yine Münire Erden’in eğlendirici ve eğitici yöntem ve teknikler grubuna dahil ettiği Ben kimim?, Meslek Bulma gibi oyunlar kullanılabilir.”¹⁰⁹

Kağıt ya da kartonların üzerine Divan-ı Hümâyûn’a iştirak eden üyelerin görev ve sorumlulukları yazılarak öğrencilere dağıtılır (bunu öğrenciler hazırlarlarsa daha iyi olur). Bu öğrencilerden her birisi elindeki kağıt ya da karttan rolünü üstlendiği kişinin görev ve sorumluluklarını okuyup, sınıftan herhangi bir öğrenciye ben kimim? sorusunu

¹⁰³ ERDEN, s.102

¹⁰⁴ KÖSTÜKLÜ, s.36

¹⁰⁵ TÜRKYILMAZ, s.183

¹⁰⁶ ERDEN, s.49

¹⁰⁷ DEMİREL, s.59

¹⁰⁸ ALKAN, s.112

¹⁰⁹ ERDEN, s.155

yöneltir. Eğer sınıftan bir cevap gelmezse öğretmen araya girerek ipuçları verir, öğrencinin cevabı bulmasına yardımcı olur. Bu tip etkinlikler dersi monotonluktan kurtaracağı gibi öğrencileri güdüler ve etkin katılımı sağlar.

Ancak seçilen tekniğin dersin hedeflerine uygun olmaması, öğretmen ve öğrencilerin oyunun kurallarını iyi bilmemesi, sınıfta birçok olumsuz durumun ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu etkinlik tamamlandıktan sonra öğretmen tarafından öğrencilere pekiştireçler verilir. “Çünkü pekiştireç, istendik davranışın ileride tekrarlanma olasılığını artırır”¹¹⁰ Diğer taraftan pasif dururumda olan öğrencilerin bundan sonraki derslerde aktif katılımı sağlanabilir.

Daha sonra konu öğretmen tarafından toparlanmalıdır. Bu safhada soru-cevap metodu işe koşulabilir. Öğretmen konuyla ilgili sorular sorarak düzeltmeler yapma imkanı elde etmiş olur. Aynı zamanda konunun güncelleştirilmesi yapılmalıdır. Öğretmen, “Osmanlı devletindeki Divan-ı Hümayûn’a Cumhuriyet Türkiye’sinde tekabül eden bir kurul var mıdır?” ya da “Osmanlı’daki sadrazamın görev ve sorumluluklarını günümüzde yerine getiren kişi kimdir?” gibi sorularla öğrencilerin geçmiş ile günümüz arasında bağ kurup mukayese yapmalarını sağlamalıdır. “Böyle bir etkinlikte öğretmen, hem öğrencilerin ilgisini ulusal olaylara yönlendirmiş hem de günümüzde yaşanan olayları izleme alışkanlığı kazandırmış olacaktır.”¹¹¹

Diğer taraftan tarih dersini kuru ve sıkıcı olmaktan kurtarıp, öğrenmenin kalıcı izli olmasını sağlayacaktır. Bu süreç içinde öğretmen konunun yapısına, belirlenen yöntem, teknik, metot ve stratejilere uygun araç-gereçler de kullanmalıdır. Çünkü eğitimde görsel-işitsel araçlar öğrenmenin kalıcı izli olmasını sağlaması açısından çok önemlidir. “Bir öğrenme etkinliği, ne kadar duyu organına hitap ederse öğrenme olayı da o kadar iyi, kalıcı izli olmakta, unutmada o kadar çok geç olmaktadır”¹¹² Sözkonusu araç-gereçler, tepegöz, slayt makinesi, episkop, yazı tahtası, resimler, filmler, ansiklopediler, fermanlar, ders ve yardımcı kitaplar, gazete, dergi ve sözlükler olabilir. Öğretmen konunun özünü ana ve alt başlıklar halinde asetatlar üzerine yazarak perdeye yansıtır.

¹¹⁰ SÖNMEZ, s. 209

¹¹¹ YÖK/DÜNYA BANKASI, s.6.11

¹¹² DEMİREL, s.79

“Öğretmen ve öğrenci arasında iletişim kolaylığı sağlaması not tutmaya elverişli olması, gerektiğinde hazırlanan asetatların yeniden kullanılabilmesi gibi avantajları vardır.”¹¹³

Öğretim açısından birçok avantajı olan araç-gereçlerden birisi de slayt makinesidir. Osmanlı padişahlarının resimleri, çeşitli mimari eserlerin resimleri vb slaytlar yapılarak eğitim-ortamında öğrenciye sunulabilir.

“Filmler, şerit filmler ve video kaydediciler, sınıfa inanılmaz çeşitte konuya getirebilme imkanı tanıyacaktır. Okullarda kullanılmak üzere hazırlanmış çok miktarda film ve film şeritleri bulunmaktadır. “Öğrenciler bu tip görsel cihazlara karşı doğuştan ilgili görünmelerinden dolayı kullanımlar diğerlerine göre daha kolaydır.”¹¹⁴

“Episkop olarak adlandırılan makineyle resimler, çizimler, grafikler vs. zamanı gelince öğrenciye sunulabilir. Zaman kaybına yol açmayarak istenilen şeklin sınıf ortamında incelenmesi episkopla mümkündür. Sözelimi Divan-ı Hümayun toplantısının temsili bir resmi bu makine yardımıyla öğrencilere sunulabilir. Ancak öğretmen, kısa açıklamalarda bulunmalı. Öğrencilere sorular sorarak bu resimler üzerinde öğrencileri konuşturmalıdır. Bu materyallerin dezavantajı pahalı olmalarıdır. Dolayısıyla ülkemizde birçok okulda bu araç-gereçleri görmek pek mümkün değildir. Bunların yanında temin edilmesi kolay ve maliyeti ucuz olan, öğretim değeri yüksek resimler kullanılabilir.”¹¹⁵

“Tarih, anlaşılması için görülmesi gereken nesne, insan ve yerlerden oluşan bir içeriğe sahiptir. Öğrencilere her şeyi yerinde gösterme imkanı olmadığı için yapılabilecek en güzel şey resimleri kullanmaktır.”¹¹⁶

“Tarihi deyim ve terimlerin anlamlarının kavratılmasında ise sözlüklerden faydalanılabilir.”¹¹⁷ Sözelimi saltanat, devlet, sadrazam, nişancı, divan, nezaret vb. gibi tarihi terimlerin açıklanmasında sözlüklere başvurulabilir. Ancak kavramlar öğretilirken öğretmen bazı ilkeleri göz önünde bulundurmalıdır. Örneğin öğretmen, öğrencinin

¹¹³ KÖSTÜKLÜ, s.123

¹¹⁴ YÖK/DÜNYA BANKASI, s. 6.14

¹¹⁵ Savaş BÜYÜKKARAGÖZ - C.Çivi, *Genel Öğretim Metotları*, İstanbul. 1997, s.285

¹¹⁶ YÖK/ DÜNYA BANKASI, s.6.13

¹¹⁷ TÜRKYILMAZ, s.186

sorduğu bir kelimenin anlamını söylemeyip, iyi öğretmen “öğrenmeyi öğreten” öğretmendir ilkesinden hareketle sözlükten bir kelimenin nasıl bulunabileceğini öğretirse hazır bilgi yerine bilgi edinme yolunu öğretmiş olur.

“Bu yol hem öğretmeni hazır bilgi aktarmaktan kurtarır hem de öğrenciye yeni bilgiler edinme alışkanlığı kazandırır. Hazır bilgi çok kolay unutulmaktadır.”¹¹⁸ “Tarihi şahıslar ve yer isimleri hakkında ise ansiklopedilerden istifade etmelerini öğretmek ve kullanırmak çok faydalı olacaktır.”¹¹⁹ Bütün bu araç ve gereçlere dayalı olarak yapılan öğretimin pek çok yararları vardır. Bu yararları Özcan Demirel şu şekilde ifade etmektedir:

- Öğrencilerin güdülenme düzeyleri artar. Öğrenmeyi somutlaştırır.
- Öğrenme-öğretme sürecine çeşitlilik ve değişiklik katar.
- Sözden ekonomi ve zamanı daha iyi değerlendirmeyi sağlar.
- Öğrenilecek konu üzerinde daha etkili araştırma ve pratik yapmayı sağlar.¹²⁰

Dersi bitirmeden önce konu öğretmen tarafından özetlenmelidir. Bu arada “belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşıldığı kontrol edilmelidir.”¹²¹

Öğrenmeyi desteklemek, öğrencileri araştırmaya yöneltmek amacıyla ders bitiminde öğrenciye ödev verilmesinde de yarar vardır.

Nitekim Moffat’ın şu ifadeleri eğitim-öğretim süreci içerisinde ödevin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. “Ödev, öğrencilerin öğrenim alemindeki müstakbel yolculuklarını üzerine işaret edecekleri bir harita değil, daha önceki seyahatlerinin başlıca uğraklarını gösteren bir seyrüsefer haritasıdır. İyi bir ödev yeni dersin tanınmasına yardım eder, önceki derslerin kısa bir tekrarının yapılmasına ve yeni tecrübelerle yol açar.”¹²²

¹¹⁸ OKUTAN, s.13-14

¹¹⁹ TÜRKYILMAZ, s.186

¹²⁰ DEMİREL, s.81

¹²¹ OKUTAN, s. 15

¹²² MOFFAT, s.77

Ancak ödev, hiçbir zaman ceza olarak verilmemelidir, ödevi açıklamak, cazip ve etkili hale getirmek için sarfedilen zamana heba olmuş gözüyle bakılmamalıdır. Dersin son şamasında öğrencilerin ilgilerinin devamı ve gelecek derse istekli, hazırlıklı gelmelerini sağlamak için öğretmen tarafından tekrar güdülenme yapılmalıdır. Çünkü bireyler güdülenirse öğrenme kolaylaşır.

2.1.2. Taşra yönetimi:

Osmanlı kültür ve uygarlığı ünitesi içinde karmaşık bir yapıya sahip taşra ve merkez arasındaki yönetim ve iletişim anlaşılması güç olan konulardan birisidir. Böyle karmaşık bir yapıya sahip olan taşra yönetimi konusunun henüz somut işlemler döneminden soyut işlemler dönemine geçiş aşamasında olan 12-15 yaş dönemi çocukların genç dimağlarına yerleştirmek için öğretmenlerimizin büyük çaba sarf etmeleri gerekir. Bu konuyu kuru bilgiler yığını olmaktan kurtarıp daha cazip hale getirmek için geleneksel yöntemlerden vazgeçilip, “öğrenmede tekdüzelik ilgiyi azaltır”¹²³ ilkesinden hareketle değişik yöntem ve stratejiler belirlenerek ders çeşitli öğretim materyalleri ile desteklenmelidir.

“Eğitim ortamında öğretmen her eğitim durumunda aşamalı olarak birden çok (en az üç) öğrenme-öğretme strateji yöntem ve tekniğini bir arada ve iç içe kullanmalıdır.”¹²⁴

Taşra yönetimi konusunun kavratılmasında, yeri ve zamanına göre anlatım, soru-cevap, tartışma, grup çalışmaları ve simulasyon gibi metotlar işe koşulabilir. Diğer taraftan tepegöz, episkop, harita ve şema gibi öğretim materyalleri kullanılabilir.

Bütün bu ilkeleri dikkate alarak hazırlanan öğretmen, sınıfa girdiği zaman, eski konunun kısa bir tekrarını yapmalıdır. Moffat’ın da ifade ettiği gibi “bilgi öğrencilerin kafasından kolaylıkla silinir. halbuki tekrar yoluyla bu bilgi kafalarına tekrar sokulmuş olur. Tekrarlar yapılmazsa, öğrenciler teferruat içinde kendilerini kaybederler.”¹²⁵

¹²³ Bekir ÖZER, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara, 1987, s.51

¹²⁴ SÖNMEZ, s.212

¹²⁵ MOFFAT, s.63

Yine Münire Erden de “etkili ve kalıcı bir öğrenme için ilgi çekici, anlamlı, iyi düzenlenmiş tekrarların düzenlenmesi gerektiğini” ¹²⁶ ifade etmektedir.

Eski konunun tekrarı yapıldıktan sonra hedefler ifade edilip öğrencinin yeni bir şeyler öğrenmeye hazır olup olmadığı kontrol edilir.

“Öğrencinin bir bilgi ve beceriyi kazanabilmesi için önce ona ihtiyaç duyması, sonrada o bilgi ve beceriyi alabilecek zihinsel, duygusal ve fiziksel gereklere sahip olması gerekir.”¹²⁷

Bu aşamadan sonra taşra, eyalet, sancak, subaşı, kadı, imtiyaz gibi konunun temelini oluşturan kavramlar açıklanarak konunun özümsemişi sağlanmalıdır.

Kaza, sancak ve eyaletlerin oluşumunu anlatırken bir karton ya da asetat üzerine şemalar çizilerek sınıfa taşınabilir. Örnek olması ve araştırmamıza ışık tutması açısından nahiye, kaza, sancak ve eyaletlerin nasıl meydana geldiğini gösteren şema ekte sunulmuştur.

Bu şema, eğer tepegöz varsa asetata çizilerek perdeye yansıtılır. Şayet yoksa bir kartona çizilerek, bütün öğrencilerin görebileceği bir yere asılır. Hatta öğretmen, öğrencileri gruplara ayırarak bu ve buna benzer şemalar hazırlamalarını isteyebilir ki, bu şekilde çocuklar, yaparak, yaşayarak öğrenme imkanını bulmuş olurlar. “Öğretimde duyarak, görerek, yaparak ve yaptırarak edinilen bilgilerin daha kalıcı olduğu ortaya çıkmıştır.”¹²⁸

“Grafikler de öğrencilerin soyut bilgileri somutlaştırmasına yardımcı olan materyallerdir.”¹²⁹ “Diğer taraftan öğrencilere Kırım, Eflak ve Boğdan gibi eyaletlere niçin imtiyazlar tanınmıştır?” gibi sorular yöneltilerek bir tartışma ortamı yaratılabilir. Nitekim “başarılı bir öğretimin anahtarı öğrencilerin kendi öğrenmelerine aktif katılım göstermelerini sağlamaktır.”¹³⁰ Dolayısıyla öğretmen, neden? ve nasıl? gibi soruları

¹²⁶ ERDEN, s.76

¹²⁷ OKUTAN, s.57

¹²⁸ ERDEN, s.194

¹²⁹ PAYKOÇ, s.43

¹³⁰ YÖK/DÜNYA BANKASI, s.65

alışkanlık haline getirmelidir. Öğretimde, öğrencinin aktif katılımını sağlayan etkinliklerden birisi de grup çalışmalarıdır.

“Bu metodun en önemli avantajı öğrencilerin serbestçe kendi aralarında konuşup tartışma ve bildiklerini birbirine öğretme imkanı bulmalarıdır. En önemli sorunu ise birkaç öğrenci aktif çalışırken, diğerlerinin pasif kalma ihtimalidir. Buna tedbir olarak grupların oluşmasında farklı yetenekleri ve ilgi alanları olan öğrencilerin bir arada bulunmalarına dikkat edilir. Bu durum, verilen görevin belli kısımlarının farklı yetenekleri ve ilgi alanı olan öğrenciler tarafından yerine getirilmesi ve herkesin üzerine düşeni yapmasını teşvik eder.”¹³¹

“Tartışma yöntemi öğrencilerin bir konu üzerinde kendi düşüncelerini söylemesini ve yapmasını sağladığı gibi analiz sentez ve değerlendirme gücü de kazandırır.”¹³² Bu şekilde tamamen pasif durumda olan öğrenciler aktif duruma geçeceklerdir. Diğer taraftan böyle bir etkinlikle öğrenci-öğretmen etkileşimi de sözkonusudur. “Sınıf içerisinde iletişimin sağlanmasında çok etkili bir yöntemdir.”¹³³ Dolayısıyla öğretmen yeri ve zamanına göre bu metodu kullanmalıdır.

Elbette ki burada tarih öğretiminin vazgeçilmez araç-gereçlerinden birisi olan haritayı gözardı edemeyiz. “Haritaların ait olduğu en uygun yer, her tarih sınıfıdır. Sözkosu öğretim materyali verilen bir bölgede belli bir dönem boyunca neler olduğunu anlamak, insanların göçlerinde nehir ve okyanusların önemini altını çizmek, coğrafyanın milletler için önemini belirtmek, bazı yerlerin stratejik yönden niçin önem taşıdığını anlamak için başvurulabilecek hazır bir klavuzu meydana getirirler.”¹³⁴

Öğretmen, ilgili konunun öğretiminde Kırım, Eflak, Boğdan, Mısır, Trablusgarp gibi eyaletlerden bahsederken, bunları bir harita üzerinde göstermediği takdirde bu yerler, öğrenciler için, hayali birer mekan olarak kalacaktır. Dolayısıyla öğrencilerin unutma ihtimali de yüksek olacaktır. Halbuki öğretmen ekteki ya da buna

¹³¹ KÖSTÜKLÜ, s.44-45

¹³² DEMİREL, s.47

¹³³ Fatma VARİŞ, *Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikleri*, Ankara, 1986, s.223

¹³⁴ YÖK/DÜNYA BANKASI, s.6.25

benzer haritaları ¹³⁵ sınıfa getirip sözkonusu yerleri öğrencilere buldurursa öğrenme daha etkili olacaktır.

Taşra yönetimi ile merkez yönetimi arasındaki iletişim anlatılırken, “Öğrencileri tamamen pasif olan rollerinden çıkararak aktif öğrenenler haline gelmelerini sağlayacak yollardan biriside grup çalışmalarıdır.”¹³⁶ Örneğin, Midilli halkının şikayeti üzerine kadı aracılığıyla merkeze bildirilen bir arzuhale merkezden gelen cevap sınıf ortamında kullanılabilir.

“Midilli kadısına hüküm ki:

Dergâh-ı muallâma Midillü adası halkı arz-ı hâl sunup oğlum Selim tâle bakâhu hâslarından olan adayı iltizâm iden Recep nâm kimesne mavrancak Memi ve divâne Hüseyin dimekle ma’ğruf iki zâlimleri yanına alup anlara her hususta tâbi’ olup köylerimize bî-had zulmü hayf iderler diyü bildürdükleri ecilden sunılan arz-ı hâlün sûreti aynı ile ihrâc olunup sana gönderildi. Buyurdum ki:

Hükm-i şerifümle varıcak, arz-ı hâlde mukayyet olan husûsun aslı nedür, vâkı’ midür nicedür? Görüp dahi sıhhati üzere yazup sûdde-i sa’âdetüme arz eylesin”.¹³⁷ Hükmü, kısaca özetlemek gerekirse Midilli halkının, bazı kimselerin zulmünden şikayetleri üzerine olayın Midilli kadısı tarafından araştırılması emredilmiştir. Elbette ki bu hüküm öğretmen tarafından sadeleştirildikten sonra öğrenciye sunulmalıdır. Bu olay öğrenciye verildikten sonra kısa bir süre düşünüp, olay hakkındaki değerlendirmelerinin neler olduğu sorulur. Mesela, taşra yönetiminde görev alan kadının yetki ve sorumlulukları nelerdir? Halkın şikayetleri merkeze nasıl ve kimler aracılığıyla ulaştırılır? vb. dersin hedefine uygun sorular sorulur. Öğrencilerden gelen değişik görüşler tartışılır. Buradaki amaç dersten beklenen hedefin öğrenciye kavratılmasıdır.

Yukarıda ifade ettiğimiz araç-gereç, yöntem, teknik ve stratejiler ile dersini anlatan, anlattıran öğretmen, bu süreç içinde elbette ki öğretimin vazgeçilmez unsurlarından olan, dönüt, düzeltme, ipuçları ve pekiştireçleri de uygun yer ve zamanda

¹³⁵ Donald Edgar PITCHER, *Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası*, (Çev: Bahar Tırnakçı), İstanbul, 1999, Harita No:24

¹³⁶ OKUTAN, s.71.

¹³⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müd. Üç Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), Özet ve Transkripsiyon. Ankara, 1993

kullanmalıdır. Bütün bu öğretim etkinlikleri tamamlandıktan sonra konu, öğretmen tarafından toplanıp hedeflere ulaşıp ulaşılmadığına bakılır. Şayet arzu edilen hedeflere ulaşılamamışsa daha farklı stratejiler aranarak tedbirler alınmalıdır.

2.1.3. Toprak yönetimi :

Toprak Yönetimi konusu anlatılırken, işbirliğine dayalı öğretim yöntemleri, grup çalışmaları, tartışma, soru-cevap, anlatım gibi yöntemlerden faydalanılabilir. “Ancak şurası da unutulmamalıdır ki, en uygun metot, çocukların ilgisini çeken, sınıf seviyesine, çocukların istek ve ihtiyaçlarına en uygun olan ve onları etkinliğe götüren metottur.”¹³⁸

“İşbirliğine dayalı öğretim yöntemlerinden Aranson ve arkadaşları tarafından geliştirilen ayrılıp birleşme tekniği”¹³⁹ etkili bir biçimde kullanılabilir. Bu tekniğin kullanılmasına geçmeden önce, ilkelerini ve uyulması gereken kuralları verelim.

- Öğrenciler küçük heterojen gruplara ayrılır
- Öğrenilecek konular grup üyesi kadar küçük parçalara ayrılır
- Her gruptan birer üyenin katılmasıyla bu parçalardan birini hazırlamak üzere yeni gruplar oluşturulur.
- Yeni oluşturulan gruplar konunun kendilerine verilen kısmını çalışırlar.
- Sonra her üye kendi grubuna dönerek kazandıkları bilgi ve becerileri grup arkadaşlarına öğretirler.
- Grup üyeleri tüm konuyu öğrendikten sonra sınav yapılır ve sonuçlar bireysel olarak değerlendirilir.¹⁴⁰

Sözkonusu teknik toprak yönetimi konusuna şöyle uygulanabilir:

Sınıf: 7

¹³⁸ TÜRKYILMAZ, s.184

¹³⁹ DEMİREL, s.42

¹⁴⁰ DEMİREL, s.42

Ünite: Osmanlı Kültür ve Uygarlığı,

Konu: Toprak yönetimi

Hedefler:

1. Osmanlı toprak yönetiminin bilgisi
2. Devlete ait toprakları (has, zeamet, tımar) kavrayabilme
3. Mülk ve vakıf toprakları kavrayabilme
4. Toprak yönetimindeki bozulmaları kavrayabilme.
5. Toprak sisteminde yapılan yenilikleri kavrayabilme

Etkinlikler:

1. En az beşer kişilik gruplar oluşturulur. Bunlar A, B, C, D grupları olsun
2. Öğrenciler arasında çalışmak üzere bölünecek konular tahtaya yazılır.

Konularımız:

- Devlete ait topraklar, bunların kimlere verildiği ve nasıl işlendiği
- Mülk araziler
- Vakıf araziler
- Toprak sistemindeki bozulmalar ve yapılan yenilikler olsun

3. Bu konular, oluşturulan gruplara paylaştırılır.

4. A, B, C, D gruplarından birer öğrencinin katılımıyla da alt grup oluşturulur. Buna da F grubu diyelim. F grubu elemanları daha önce seçilen konulardan birisini ele alarak öğrenirler. Konumuz da toprak sistemindeki bozukluklar ve yapılan yenilikler olsun F grubundaki öğrenciler toprak sistemindeki bozulmaların sebepleri, devleti nasıl etkilediği, hangi değişikliklerin yapıldığı vb. gibi bilgileri iyice kavrarlar.

5. Daha sonra F grubundaki öğrenciler, kendi gruplarına dönerek kazandıkları bilgi ve becerileri, grup arkadaşlarına öğretirler.

6. Grup üyeleri konuyu öğrendikten sonra sınav yapılır ve sonuçlar bireysel olarak değerlendirilir.

Ancak bütün bu etkinlikleri bir ders saatine sığdırmak mümkün olmadığı gibi, fiziksel ortamın yetersizliği de sözkonusu olabilir. Aynı zamanda bazı öğrencilerin pasif kalma ihtimali vardır. Öğretmen bu olumsuzlukları ortadan kaldırıp tekniği etkili bir biçimde kullanabilmesi için hazırlıklı olmalı ve grupların çalışmaları esnasında sınıfta dolaşarak hem rehberlik etmeli hem de sınıf disiplinini sağlamalıdır. “Bu etkinlik, başarıyla tamamlandığı zaman, öğrenciler arasındaki etkileşimi artırır, birlikte çalışma alışkanlığı kazandırır. Öğrencilerin bilişsel, sosyal ve duyuşsal hedeflere ulaşmasına önemli katkıda bulunur.”¹⁴¹

Toprak yönetimi konusunda daha etkili bir biçimde kullanılabilecek yöntemlerden birisi de grup çalışmalarıdır. Ancak böyle bir stratejiyi belirleyen öğretmen maksimum başarıyı elde etmek için iyi bir hazırlık yapmalıdır. Fersun Paykoç bunları şöyle sıralamaktadır :

- Sınıf, öğrenci mevcuduna göre tercihen 5 kişilik gruplara bölünür.
- Her gruptan bir yazıcı seçilir.

- Konu belirlenir, ilgili malzeme toplanır, konuya ilişkin sorular hazırlanır.¹⁴² Konumuz, toprak yönetimi olsun. Osmanlı devletinde toprağını iyi ekip biçmeyen ya da üç yıl üst üste boş bırakanlardan toprağı neden geri alınır? Devlete ait topraklar hangileridir? Bu toprakların gelirleri kimlere verilirdi? Toprak yönetiminin bozulmasının nedenleri ve devlete etkileri nelerdir? XIX. yüzyılda toprak yönetiminde hangi değişiklikler yapılmıştır? gibi bilgi, anlama, sentez ve değerlendirme basamağında çeşitli sorular listeler biçiminde hazırlanır.

- Derse girildiğinde fiziki ortam grup çalışmasına elverişli hale getirilir.

¹⁴¹ ERDEN, s.127

¹⁴² PAYKOÇ, s.43

- Gruplara daha önce hazırlanan sorular dağıtılır.
- Her öğrenci kendi grubuna yardım ederek konuşup tartışır.
- Gruplar çalıştıkları problemi kendi aralarında tartışıp cevaplarını bulduktan sonra gruplarca elde edilen veriler sınıf ortamında tartışmaya açılır. Herhangi bir grubun raportörü/yazıcısı ilk soruyu ve grubun cevabını okur.
- Öteki gruplardan farklı cevapların okunması istenir.
- Anlaşmazlık olursa, ortak bir görüşe varıncaya kadar öğretmenin de getirdiği deliller çerçevesinde tartışma sürer.
- Grupların cevapları ortak görüş ile karşılaştırılır. Her soru için bu süreç tekrarlanır.
- Son olarak grupların sınıfın ortak görüşü ile uyum durumuna bakılır ve en iyi grup seçilir. Ortak görüş ve sonuçların tahtaya yazılarak öğrencilerin kaydetmeleri sağlanır. Görüldüğü gibi böyle bir etkinlikte anlatım, soru-cevap tartışma gibi birkaç metot bir arada ve iç içe kullanılmaktadır. Öğrenciler bir taraftan birlikte çalışma, alışkanlığı kazanıp karşılıklı iletişimlerde saygı, sevgi ve hoşgörülü olmayı öğrenirken diğer taraftan sözlü ifade yeteneklerini geliştirirler. Aynı zamanda bu süreç içinde tartışma yönteminin de kullanıldığını da söyledik ki, “kazanılan bilginin korunması, ilişkileri görme, sentez yapma, ilkeleri uygulama, sonuçlar çıkarma gibi yetenekleri ve davranışları kazanmada bu yöntemin daha etkili olduğu ortaya konulmuştur.”¹⁴³

Yine her iki çalışmada da öğrenci-öğretmen, öğrenci-öğrenci etkileşimi sözkonusudur ki, Lingren'e göre “eğitim-öğretim sürecinde en iyi iletişim budur.”¹⁴⁴

Yapılan araştırmalara göre bir öğrenci, konunun yapma, yazma ile %80'ini, başkalarına anlatmayla %90'ını öğrenir ve unutmaz. Hem işbirliğine dayalı öğretim yönteminde ve hem de grup çalışmalarında öğrenciler yaparak, yaşayarak, kendi

¹⁴³ S.Çetin ÖZOĞLU, “Orta Öğretim Kurumlarında Sosyal Bilgiler Öğretimine Genel Bakış ve Ülkemizdeki Durum”, *T.E.D V. Öğretim Toplantısı*, Mayıs 1987, s.14

¹⁴⁴ DEMİREL, s.26

aralarında tartışıp birbirlerine anlatarak öğrenmeyi gerçekleştirirler. Öğretmen, grup çalışması sonunda seçilen en iyi grubu da ödüllendirmelidir.

Son olarak konuyu ana hatlarıyla özetleyip anlamadığınız bir yer var mı? ya da sormak istediğiniz bir şey var mı? gibi soruları öğrencilere yöneltmelidir. “Anlaşılmayan herhangi bir konu varsa tekrar vermelidir.”¹⁴⁵

2.1.4. Maliye:

Maliye konusunun öğretiminde gösterip yaptırma, tartışma, soru-cevap anlatım ve gezi gözlem metotlarından faydalanılacağı gibi, tepegöz, episkop slayt makinesi, yazı tahtası, ders ve yardımcı kitapları, sözlük, grafik ve ansiklopediler kullanılabilir.

Öğretmen, yeni konuya hemen girmemeli, konunun tanıtımını yaptıktan sonra, öğrencilere konuyla ilgili sorular yönelterek onların hazırbulunuşluk düzeyini ölçmelidir. Daha sonra konuyla ilgili defterdar, öşür, haraç, cizye, tahrir, ulûfe, ganimet, akçe, sikke gibi temel kavramları öğretmelidir.

“Öğretmen, öğrencinin hazırbulunuşluk düzeyini ölçerken soruları hem öğrenme gereksinimi belirlemek hem de gidermek için sormalı, sorular öğrencinin hazırbulunuşluk düzeyine uygun, somut ve basit olmalıdır. Soruyu sorduktan hemen sonra cevap beklenmemeli, düşünme süresi verilmelidir. Cevaplar değişik öğrencilerden istenmeli, tüm öğrencilerin soru sormasına ve cevap vermesine imkan tanınmalıdır. Öğretmen sorduğu soruyu eğitim ortamında kendi yanıtlamamalı, yanıtları başka öğrencilere buldurmalıdır.”¹⁴⁶

Kavramların açıklanması sırasında öğretmen, gösterip yaptırma metodunu kullanabilir ki bu “işlemin nasıl yapılacağını, bir araç-gerecin nasıl kullanılacağını, önce gösterip açıklama, sonra da öğrenciye uygulama yaptırarak öğretme metodudur.”¹⁴⁷

Yapılan araştırmalar hazır bilginin öğrenciyi ezberciliğe yönelttiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla öğrenmeyi öğreten öğretmen, öğrenciye gerekli olacak bilginin nereden ve nasıl elde edilebileceğini öğretir. Sözgelimi, öğrenciden gelen “haraç nedir?”

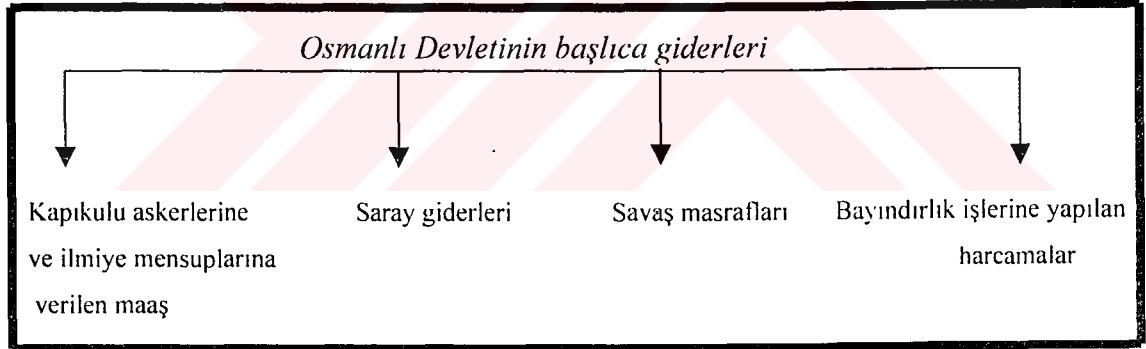
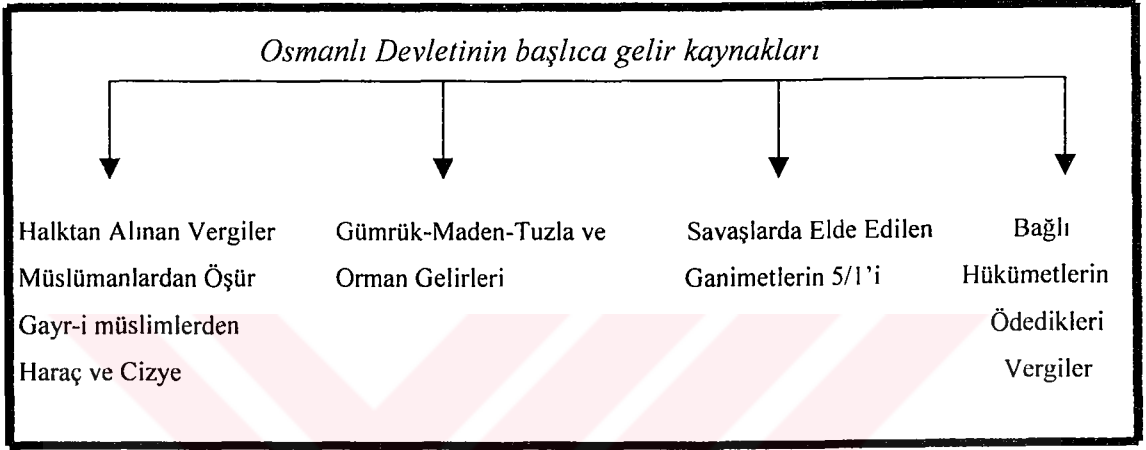
¹⁴⁵ Hasan ÇELİKKAYA, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, İstanbul, 1997, s.188

¹⁴⁶ SÖNMEZ, s.207-208

¹⁴⁷ OKUTAN, s.68

sorusuna öğretmen hemen cevap vermemelidir. Elinde bulunan herhangi bir sözlükten, bir kelimenin nasıl bulunabileceğini öğrenciye göstermeli ve daha sonra bu kelimenin anlamını öğrenciye buldurmalıdır. Bu becerileri kazandıran öğretmen, Osmanlı devletinin gelir kaynakları ve giderlerinin hangi alanlarda yapıldığını anlatırken, basit ama göze hitap eden şemalardan faydalanabilir.

Osmanlı devletinin gelir kaynakları öşür, haraç, cizye, ganimetlerin 1/5'i deyip geçmek yerine, bunu aşağıdaki gibi şemalaştırırsa, öğrenme daha kalıcı olacaktır.

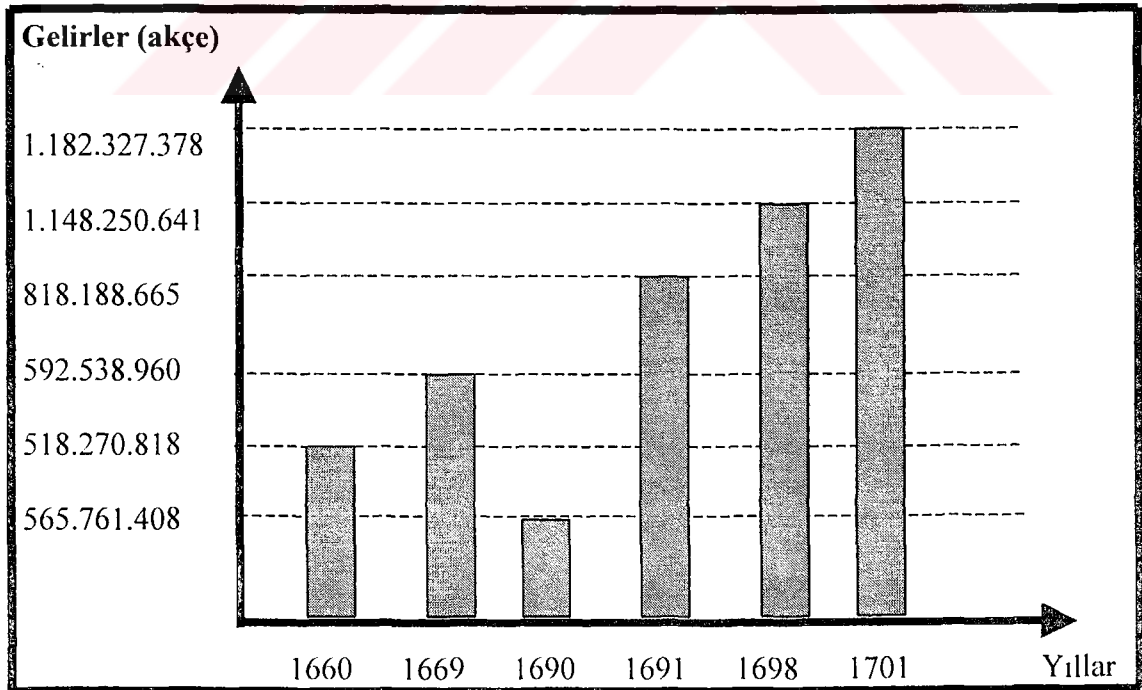
Osmanlı devletinin gelir ve giderleri, bu şemalarla somut bir şekilde öğrenciye sunulabilir. Ancak öğretmen, vergilerin bölgelerin ve halkın durumuna göre farklılıklar arz ettiğini, bu konunun detaylı bir şekilde daha sonraki yıllarda verileceğini söyleyip, merak edenler için konuyla ilgili çeşitli referanslar verebilir. Bu şekilde araştırmaya merak eden öğrenciler de yönlendirilmiş olur. 19.yy Osmanlı devletinin mali durumunu anlatırken, bu yy'da devletin mali bunalıma neden girdiğini, Avrupa'dan neden borç para aldığını, bunun sonucunun neler olduğunu sorarak, öğrenciler bir tartışma ortamına çekilebilir.

Hatta kendilerini daha çok ilgilendiren günümüz Türkiye'sinin ekonomik durumu ile bir mukayese yaptırılabilir. Daha önce tarihin yararlarından birisinin çağdaş problemlere tarih perspektifinden bakarak çözüme ulaştırabilmemiz olduğunu söylemiştik. Dolayısıyla biz burada tarihten faydalanarak, bir mukayese yapabiliriz.

Moffat'ın da ifade ettiği gibi “öğrenciler, cemiyetlerine, milletlerine ve dünyaya hakikaten tesir eden olaylarla yakından ilgilenirler.”¹⁴⁸ Yine İtalyan tarihçi Benedetto Croce'da “gerçek tarih, çağdaş tarihtir”¹⁴⁹ ifadesini kullanmıştır. Buradan şu anlam çıkartılabilir: Tarih ilmi ölümlere değil dirilere hitap etmektedir.

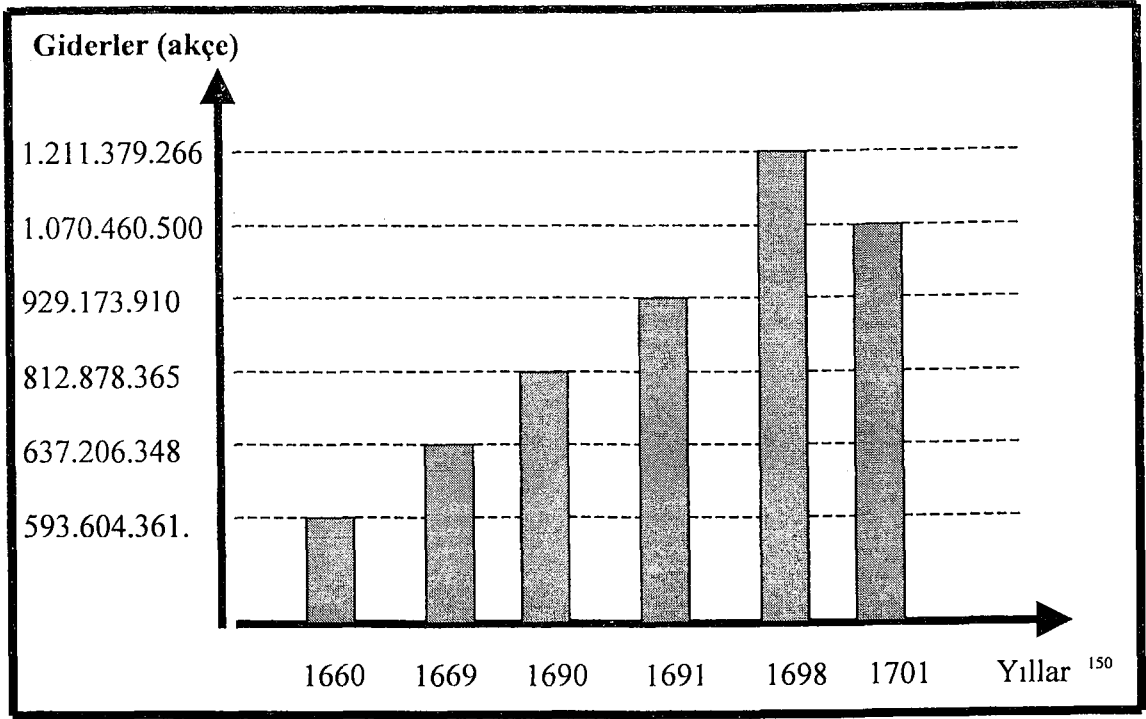
Bu nedenle, tarihi incelerken çağımızın problemlerinden müteessir olarak tarihe müracaat edilmeli ve çağdaş problemler tarih perspektifi ile münakaşa edilmeli ve izaha çalışılmalıdır. Dolayısıyla öğretmenlerimiz, Güncel olayları sınıfa taşıyabilmelidirler. Konu güncelleştirilip tartışıldıktan sonra Osmanlı Devletinin belli dönemlerine ait gelir ve giderleri, bunlar arasındaki farklar, bütçe açıkları ve bunun sebepleri çeşitli grafikler yardımıyla öğrencilere anlatılabilir.

Örnek olması açısından 1683-1699 yılında Osmanlı devletinin gelir ve giderlerini grafikte gösterelim.

¹⁴⁸ MOFFAT, a.g.e., s.231

¹⁴⁹ UÇAR, a.g.e., s.16

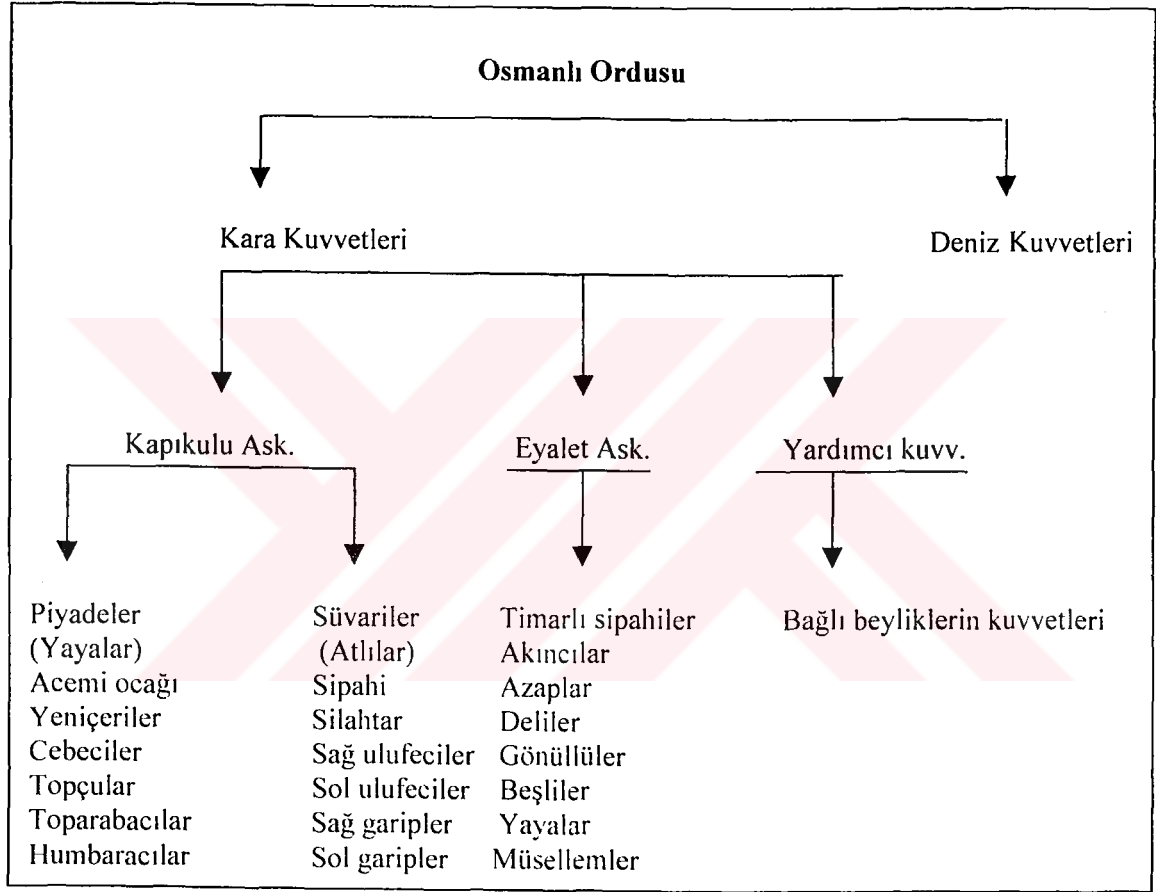
Çizmiş olduğumuz bu sütun grafikler basit ve fazla zaman olmayan, ancak öğretim değeri yüksek olan materyallerdir. “grafikler değişik tipte verileri göstermek için geniş ölçüde bilgi aktarırlar. İçeriğindeki kelime sayısı çok azdır, ancak bilgileri net olarak verirler.”¹⁵¹ Bütün bu materyaller varsa tepegöz ya da episkopla, şayet yoksa, karton ya da tahtaya çizilerek öğrenciye sunulabilir. Özel kurum ya da şahıslarlarda bulunmak üzere daha çok müzelerde rastladığımız malzemeler de tarih öğretiminde kullanılabilir. Bunlardan birisi de madeni paralardır.

Örneğin bir Osmanlı parası sınıfa getirilerek öğrencilerin bunlardan tarihi bilgi ve yorumlara ulaşması teşvik edilebilir. Çünkü paralar bir devletin iktisadi durumu, resmi adı, siyasi durumu, para birimleri, alfabesi, sanat ve kültür anlayışı hakkında önemli bilgiler verebilir. Eğer imkan varsa, öğrenciler bizzat yakın çevrede bulunan müzelere götürülerek Osmanlı döneminden kalma paralar, incelenebilir. Öğrenciler, bu paraları ilk elden gördükleri ve dokunarak bilgi edindikleri için daha cazip gelecektir. Ancak Nuri Köstüklü, tarih öğretiminde önemli bir yere sahip olan müzelerin, günümüz Türkiye’inde etkili bir şekilde kullanılmadığını söyleyerek bunun sebeplerini şöyle izah etmektedir:

¹⁵⁰ Grafiklerde Kullanılan sayısal veriler için bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, 2000, s.125

“Çevremizdeki belli başlı müzeler ve bunların mahiyetlerinin tarih öğretmenleri tarafından tam olarak bilinmemesi, öğretmenlerin müze materyallerinden bir tarihi delil olarak nasıl faydalanılacağı hususlarında yeterince öğretim metot bilgisine sahip olmamalarıdır.”¹⁵² Öğretmen, bu etkinlikleri yerine getirme imkanına sahip değilse, hiç olmazsa çeşitli dergi ve kitaplarda bulunan resimleri sınıfa taşıyarak öğrenciye sunabilmelidir.

2.1.5. Ordu :

Osmanlı Askeri Teşkilatı

Böyle bir tablo çizildikten sonra piyade, süvari, ulûfe, kaptan-ı derya vb. kavramlar konunun daha iyi anlaşılması açısından açıklanmalıdır. Öğrencilerin dikkatini konuya çekebilmek ve Osmanlı askeri teşkilatının menşeiini belirleyebilmek için

¹⁵¹ YÖK/DÜNYA BANKASI, s.6.23

¹⁵² KÖSTÜKLÜ, a.g.e., s.49

öğrencilere “kuruluştaki ilk fetihlerin beyliğe tabi aşiret kuvvetleri ile yapıldığını”¹⁵³ söyleyip daha sonra “Neden devamlı savaşa hazır yaya ve atlı bir kuvvetin oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur?” Osmanlı askeri teşkilatı hangi devletlerin askeri teşkilatları ile benzer özellikler göstermektedir? gibi sorular yöneltilebilir. Bu şekilde hem öğrencinin konuya karşı ilgi ve alakası anlaşılmış hem de dikkatleri derse çekilmiş olur. Bu sorular üzerinde tartışıldıktan sonra öğretmen soruların cevaplarını kısa bir şekilde değerlendirir.

Diğer taraftan öğretmen özellikle kapıkulu askerlerini anlatırken oldukça hassas davranmalı ve konunun özüne inmelidir. Nitekim geçmişte ve günümüzde devşirme sistemi çarpıtılarak Osmanlı Devletine karşı karalama kampanyası olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla öğretmen, hangi ailelerin çocuklarının devşirildiğini, devşirilen çocukların kaç yaşında ve hangi özelliklere sahip olduğunu, hangi aşamalardan geçerek hangi makamlara kadar yükseldiklerini detaylı bir şekilde anlatmalıdır.

Bu arada öğretmenle ilgili birkaç noktaya da değinmek istiyorum. Hasan Çelikkaya’nın da ifade ettiği gibi “dersin son dakikasına kadar sunuya devam etmek pedagojik yönden savunulamaz”¹⁵⁴ Öğretmen, öğrencilerin dikkatlerinin dağıldığını gördüğü anda fıkra, anı, menkıbe vb. anlatmak suretiyle dikkatleri yeniden konu üzerine çekmelidir. Nitekim bunlar zihni dinlendirir motivasyon görevi görürler.

İlgili konunun öğretiminde Kamile Ün Açıkgözün öğrencileri güdüleme stratejilerinin içine dahil ettiği ve “akademik iş”¹⁵⁵ olarak adlandırdığı eğitici oyunlar işe koşulabilir. Sözelimi ordu konusu öğretmen tarafından anlatıldığı zaman öğrencinin işi sadece dinlemek olacaktır. Halbuki Nesi var? ya da Ben Kimim? gibi oyunlar oynatılarak konu işlendiğinde öğrenciler burada soru üretmek, açıklama yapmak zorunda kalacaklardır. Dolayısıyla öğrencinin aktif katılımı sağlanmış olacaktır. Bu etkinliğe bir örnek verelim. İşlenecek konumuz Kapıkulu Askerleri olsun. Bu konu anlatılıp bitirildikten sonra öğrencilerden herhangi birisi sınıf dışına çıkarılır. Sınıftaki

¹⁵³ Yusuf HALAÇOĞLU, s.43

¹⁵⁴ ÇELİKKAYA, s.188

¹⁵⁵ Kamile Ün AÇIKGÖZ, “Tarih Derslerinde Öğrencileri Güdüleme Stratejileri”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, İzmir, 1998, s.324

öğrenciler aralarında anlaşıp her hangi bir askeri, ya da askeri birliği kararlaştırırlar. Sınıfta belirlenen asker de silahtar olsun. Sonra dışarıda ki öğrenci sınıfa davet edilir. Bu öğrenci sınıftan herhangi birisini kaldırarak nesi var? sorusunu yöneltir. Öğrenci de örneğin “padişahın solunda yer alma gibi bir özelliği vardır”^{*} cevabını versin, diğer bir öğrenci ^{*} “sefere gidilirken yolların temizlenmesi, köprülerin yapılması ve onarılması görevi vardır.” Başka bir öğrenci de “bu işler için yerli halktan insanların görevlendirilmesi, ordunun geçeceği yerlerde sancak tepesi yaptırılması gibi işlerin yürütülmesinden sorumludurlar”¹⁵⁶ cevabını versin. Bütün bu ipuçlarından sonra öğrenci bunun silahtar olduğunu anlayacaktır ve cevabını verecektir.

Eğer öğrenci cevabı bulmakta zorlanırsa öğretmen açıklamalar yapmalı, ipuçları vermelidir. Böyle bir etkinlik sonunda öğretmenin konunun ne kadar anlaşılıp anlaşılmadığını görme imkanı olduğu gibi kimlerin dinleyip dinlemediklerini de tespit etme, yanlış öğrenmeler varsa anında düzeltme şansı vardır.

Aynı zamanda resimlerden de faydalanılabilir. Ordunun savaşa giderken aldıkları düzeni gösteren resimler, yeniçeri resmi ya da donanmadan bazı görüntüler, ordunun savaşlarda kullandığı araç-gereçleri, ordudaki yeniliklerle beraber kurulan yeni ordunun resimleri kullanılabilir.

Diğer taraftan Osmanlının bir cihan devleti olmasında ordunun rolü var mıdır? XVIII. yy. itibaren orduda neden bozulmalar olmuştur? Orduda hangi yenilikler yapılmıştır? gibi sorular yöneltilerek tartışma açılabilir. Ya da bu sorulardan birisi ödev olarak verilebilir.

Anlaşılması güç konulardan birisi de “Osmanlı Devletinin en önemli askeri kuvvetini oluşturan tımarlı sipahilerdir.”¹⁵⁷ Öğretmen bu sistemin daha önceki Türk-İslam devletlerindeki iktâ sistemi örnek alınarak kurulmuş olduğunu, sipahilerin devletten maaş almadıklarını, giderlerinin dirlik sahipleri tarafından karşılandığını; iyi anlaşılması için öğrencilerin yaşantılarından örnekler vererek anlatmalıdır.

¹⁵⁶ SAYDAM, s.326

¹⁵⁷ HALAÇOĞLU, s.56

Diğer taraftan donanmanın Osmanlı Devletindeki rolü, gelişimi, Barbaros Hayrettin Paşa ile Türk denizciliğinin geldiği nokta anlatılarak “Donanma komutanı; Kaptan-ı Derya, deniz askeri; levent”¹⁵⁸ gibi kavramlar vurgulanmalıdır.

Osmanlı ordusunun savaş taktikleri tahtaya çizilerek öğrenciye sunulabileceği gibi çeşitli filmler de öğrencilere izlettirilebilir. “Duyduğum zaman unuturum, gördüğüm zaman hatırlarım, yaptığım zaman anlarım”¹⁵⁹ sözü görsel kaynakların ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Ancak Veysel Sönmezin de ifade ettiği gibi “filmler kısa, hedef davranışlara uygun olmalıdır.”¹⁶⁰ Öğretmen ilginç yerlerde filmi keserek, bundan sonra neler olabilir? sorusunu sormalı, öğrencinin düşüncesini aldıktan sonra filme devam etmelidir.

Moffat da işitsel- görsel yardımcıları konusunda şu ifadeleri kullanmaktadır: “Çocuk doğduğu zaman hiçbir kelime bilmez. Öğrendiği bütün kelimeler bir eşya veya tecrübe dolayısıyla bir mana kazanırlar. Ders verirken kullandığımız kelimelerin birçoğu öğrencilere yabancıdır ve biz bu kelimelere ait eşyayı ve tecrübeleri öğrenciye gösterinceye kadar bu kelimeler bir mana ifade etmezler.”¹⁶¹

Dolayısıyla çocuklar için çok uzak olan tarihi anlatırken, görselliğe ağırlık vermeli, bu tür araç- gereçler sınıfa taşınmalıdır. Tabi ki her dersin sonunda olduğu gibi bu dersin sonunda da öğretmen hedeflere ulaşmış olup olmadığını kontrol edip, konuyu özetlemelidir. Çünkü “öğrenme sonunda yapılan özet, bilgileri pekiştirir. Üstelik öğrenen, en çok programın başında ve sonunda duyduklarını hatırlar.”¹⁶²

2.2. Hukuk Sistemi ile Sosyal ve Ekonomik Hayat

2.1.1. Hukuk sistemi

Hukuk Sistemi konusu anlatılırken kullanılacak yöntemler anlatım, karşılaştırma, soru-cevap, rol yapma ve dramatizasyon olabileceği gibi tepegöz, episkop, resim vs. araç-gereçlerle konu görselleştirilebilir. Aynı zamanda ders ve

¹⁵⁸ İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara. 1998. s.414

¹⁵⁹ YÖK/DÜNYA BANKASI, s.6.13

¹⁶⁰ SÖNMEZ, s.215

¹⁶¹ MOFFAT, s.238

¹⁶² Ramazan YILDIRIM, *Öğrenmeyi Öğrenmek*, İstanbul, 1999, s.154

yardımcı kitaplar, sözlükler, yazı tahtası ve ansiklopedi gibi öğretim materyallerinden de faydalanılabilir.

Yeni konuya başlamadan önce hukuk, şerî hüküm, örfî hüküm, töre, kadı, kazasker gibi temel kavramlar bilgisi verilmelidir. Kavramlar açıklandıktan sonra öğrencilerde merak uyandırabilmek için Kamile Ün Açıkgözün ifadesiyle “yeni, uyumsuz bilinenlerle çatışan durumlar yaratılabilir.”¹⁶³

“Örneğin Osmanlı Devletinde dini ve mezhebi farklı olan insanlar aşağılanırdı.” düşüncesi bilinenlerle çelişen bir durumdur. Bu çelişkidten konu işlenirken öğrencide merak uyandırmak için faydalanılabilir. Öğrencinin ilgisi konuya çekildikten sonra Osmanlı hukuk sisteminin kaynağı nedir? gibi bir soru sınıfa yöneltilebilir. “Tabi ki sorunun cevabı hemen beklenmemeli düşünme süresi tanınmalı, doğru cevap veren öğrencilere pekiştireç verilmeli, yanlış cevap verenler ise azarlanmamalıdır.”¹⁶⁴

Bu şekilde işlenen bir derste bütün öğrenciler teyakkuzda olacağı gibi aktif katılım da sağlanmış olacaktır.

Öğretmen hukukun uygulayıcısının kadı olduğunu ifade edip, günümüz Türkiye’inde hukukun uygulayıcısı kimdir? şeklinde bir soru yönelterek karşılaştırmalardan faydalanabilir. Bütün bu faaliyetlerden sonra Osmanlı Devletinde mahkemeye ya da Divan-ı Hümâyûna gelen bir davanın görüşülüp nasıl karara bağlandığını anlatmak için rol yapma, dramatizasyon gibi öğretim metotlarına başvurulabilir.

“Tarih konularının bazıları sınıfta, bazıları da okul sahnesinde dramatize edilmeye çok elverişlidir. Bu gibi konuların fazla bir dekora ve hazırlığa lüzum kalmadan çocuklara dramatize ettirilmesi hem çocukların o tarihi olayı yaşamalarını, hem de konu hakkında esaslı bilgi sahibi olmalarını sağlamak bakımından çok faydalıdır.”¹⁶⁵

Bu etkinlik şöyle gerçekleştirilebilir:

¹⁶³ AÇIKGÖZ, s.334

¹⁶⁴ BÜYÜKKARAGÖZ-ÇİVİ, s.82-83

¹⁶⁵ TÜRKYILMAZ, s.187-188

Sınıfta temsili bir mahkeme oluşturulabilir. Gönüllü öğrencilerden birisi kadı rolünü üstlenir. Aynı zamanda davalı ve davacı öğrenciler ve şikayet konusu belirlenir. Şikayet konusu burada görüşülüp karara bağlanır.

M.Erden'in, "istenildiği anda yaşanılmayacak olayların, öğrencilerin kendileri tarafından yaşanarak temsil edilmesi"¹⁶⁶ şeklinde ifade ettiği dramatizasyon, öğrencilerin zaman ve mekan yönünden ulaşamayacakları olayları incelemelerini, yaratıcılıklarını sergilemelerini, düşünme, algılama, yorumlama, dinleme, konuşma gibi yeteneklerini geliştirmelerini sağlar.

Bu etkinlikten sonra öğretmen, Fatih Sultan Mehmet'in ilk yazılı kanunnameyi yaptığını, batı kaynaklarında "Muhteşem", "Büyük Türk" lakaplarıyla şöhret bulan Sultan Süleyman'ın bu sıfatına uygun icraatıyla hak ve adalet mefhumlarını yerleştirdiğini"¹⁶⁷ çocuklara kavratmalıdır.

Daha sonra aynı coğrafya üzerinde farklı din ve mezhebe bağlı bir çok milletin uzun yıllar huzur içinde yaşamasında hukuk sisteminin etkisi var mıdır? gibi bir soru yöneltilip öğrencileri kısa bir tartışma ortamına çektikten sonra öğretmen konuyu özetlemelidir. Gelecek için uygun hedefler belirlenip ders bitirilmelidir.

2.2.2. Sosyal ve ekonomik hayat:

Yeni konuya başlamadan "öğrenmede tekrar bilgilerin hatırlanmasını kolaylaştırır"¹⁶⁸ ilkesi göz önünde bulundurularak önceki derste işlenen konunun kısa bir tekrarı soru-cevap şeklinde yapılabilir. Bu sayede öğretmen, önceki derste nelerin öğrenilip öğrenilmediğini görme imkanına sahip olur ve anında dönüt ve düzeltme yapabilir. Askeri , reaya, lonca, sanat ve zanaat gibi kavramlar bilgisi verilir. Daha sonra konu öğrenme sürecinin başında özetlenir. Çünkü "öğrenme sürecine başlarken konu hakkında bilgi vermek öğrencinin uygun düşünme biçimi ve yaklaşımı benimsemesini sağlar."¹⁶⁹

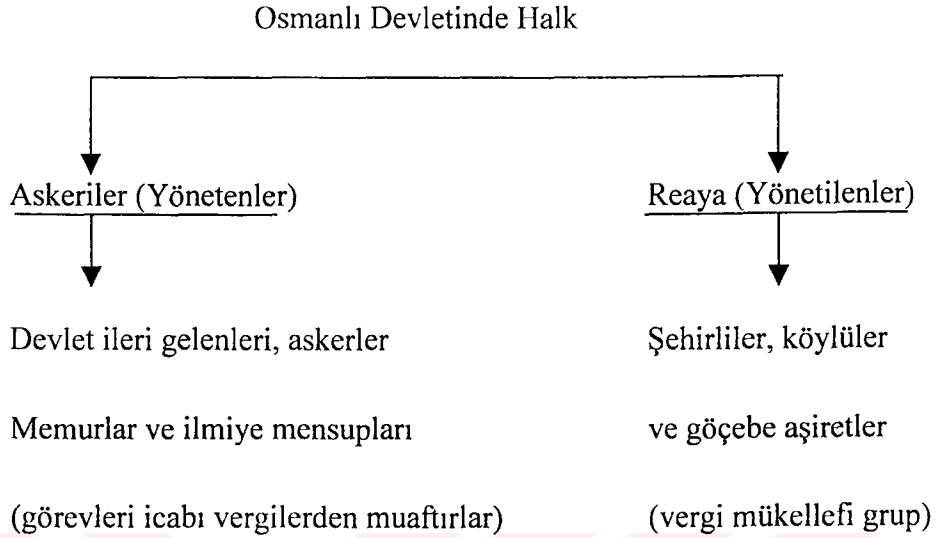
¹⁶⁶ERDEN, s.138, ÖZCAN, s.61

¹⁶⁷ HALAÇOĞLU, s.121-122

¹⁶⁸ OKUTAN, s.58, ERDEN, s.76

¹⁶⁹ YILDIRIM, s.154

Konuyla ilgili kavramlar ve genel bilgiler verildikten sonra Osmanlı Toplum Yapısının daha iyi anlaşılması için aşağıdaki gibi bir tablonun asetat ya da tahtaya çizilmesi faydalı olacaktır.

Böyle bir tablo tahtaya çizildikten sonra Osmanlı Devletindeki bu sınıflandırmanın Avrupa'da ki sistemlerle bir benzerliği olup olmadığı sorularak öğrenciler bir tartışma ortamına çekilir. Ancak burada tartışmayı öğretmen yönetecekse bazı hususlara dikkat etmelidir. "Sınıftaki her öğrencinin tartışmaya katılmasını sağlamalı, konu dışına çıkılmasını engellemeli, serbest tartışma yapabilecek bir atmosfer yaratmaya çalışmalıdır."¹⁷⁰

Tartışma bittikten sonra, "tartışmadan çıkan sonuç kısaca özetlenmelidir."¹⁷¹ ilkesinden hareket eden öğretmen, "Osmanlı toplumundaki bu sınıflamanın tabi bulundukları görevleri dolayısıyla olup bütün kanun ve nizamlar, sınıfların hukuki yapısına paralel bir biçimde ele alınmıştır. Osmanlı toplumu Avrupa'dan farklı olarak sınıflar arasında aşılmaz duvarlarla birbirinden ayrılmaz. padişah beratıyla askeri sınıftan bir kişi reayaya tabi olurken reayadan herhangi bir kimse de beratla askeri statüsü kazanmıştır. Toplumun her kesimi tabi bulundukları kanun ve nizama göre hareket etmek durumunda olup müslim gayr- i müslim her bir fert eşit hak ve hukuka sahip olmuştur."¹⁷² şeklinde soruyu özetlemelidir.

¹⁷⁰ Leyla KÜÇÜKAHMET, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ankara. 1994. s.63-64

¹⁷¹ DEMİREL, s.48

¹⁷² HALAÇOĞLU, s.101

Toplum yapısı anlaşıldıktan sonra öğrencinin dikkati yönetenler ile yönetilenler, bunların ne işler yaptıkları, geçimlerini nasıl sağladıkları üzerine çekilir. Burada öğretmen, öğrencilerin okuduğunu anlamaya yardımcı olan şu stratejiye başvurabilir. Öğrencilere belli bir süre verip onların konuyu okumasını ister. Bu arada kendisi de sınıfta dolaşarak sınıf yönetimini sağlar. Süre bittiğinde öğrencilerden rastgele üç öğrenciyi kaldırır ve konudan ne anladıklarını anlatmalarını ister.

Bu strateji, “öğrencinin okuduğunu anlama seviyesinin yükselmesini sağlayacaktır.”¹⁷³

Bu etkinlik tamamlandıktan sonra öğretmen şehir ve kasabalarda yaşayanların ticaret ve sanatla, köylerde yaşayanların ise tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları, zanaatın oldukça geliştiğini, her meslek grubunun lonca adıyla bir teşkilatlarının mevcudiyetinin üzerine dikkatleri çekmelidir. Burada loncalar üzerinde yoğunlaşarak bu teşkilatlar sayesinde tüketici haklarının korunduğunu ifade edip, günümüzde böyle bir sivil toplum kuruluşunun olup olmadığını, varsa aralarındaki farklılık ve benzerlikleri öğrencilere buldurmalıdır.

Aynı zamanda kervansaray, imaret, darüşşifa gibi bütün insanların faydalanabileceği sosyal kurumların varlığından söz etmelidir. Burada birçok batılı tarihçinin ifade ettiği gibi Türklerin vahşi, cani olmadıklarını; aksine hayır, hasenat ve insan hayatına ne kadar önem verdiklerini vurgulamalıdır. Adı geçen kurum ve kuruluşların sözde kalmaması için ilgili resimler sınıfa getirilerek öğrencilere gösterilmelidir.

Osmanlı ekonomisi anlatılırken, ekonominin tarım, hayvancılık, ticaret ve zanaata dayandığını ifade ettikten sonra, devletin tarım politikası nasıldı? gibi bir soru yöneltir. Devletin, tarım ürünlerinin sürekli ve yeterli miktarda olması için aldığı tedbirler kavrılır.

Devletin, önemli ticaret yolları üzerinde bulunduğu, ticaretin geliştiği ifade edilmelidir. Şehirlerde zanaatın geliştiği vurgulanarak bu dallardan çeşitli örnekler resimlerle sunulmalıdır. Bunun yanı sıra günümüz alışveriş merkezlerine benzeyen

¹⁷³ YÖK/DÜNYA BANKASI, s.1.11

bedestenlerin varlığından söz edilmelidir. 18. yy. itibaren devletin ekonomisindeki dengelerin bozulduğu vurgulanarak bunun sebepleri öğrencilere buldurulmalıdır. Bu arada Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkileyen sanayi inkılabı ve kapitülasyonlar üzerinde yoğunlaşmalıdır. Aynı zamanda Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik durum da sınıfta tartışılmalıdır. Hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını anlamak için konuyla ilgili çeşitli sorular yöneltilerek bu sorular çerçevesinde konu özetlenip ders bitirilmelidir.

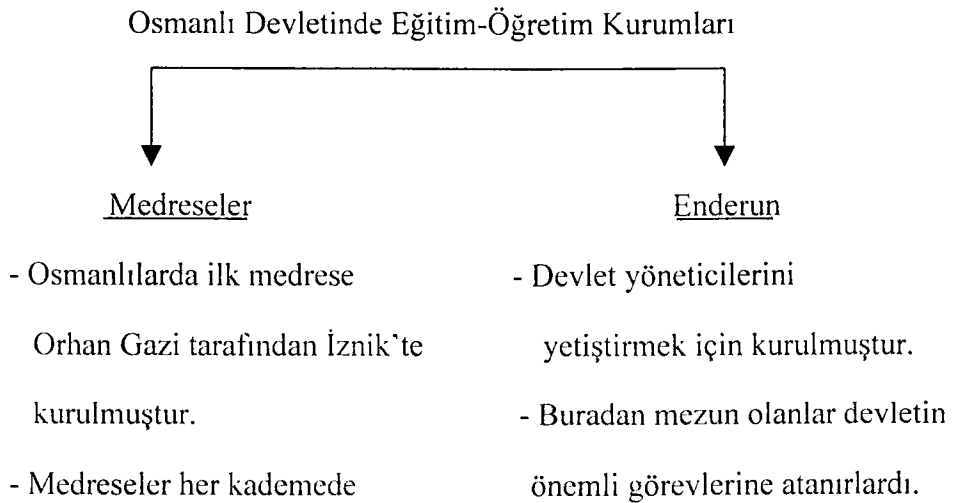
2.3. Eğitim-Öğretim, Bilim ve Sanat

2.3.1. Eğitim-öğretim

Osmanlı Devletinin en önemli eğitim ve öğretim kurumları medreseler ve “mülki askeri teşkilata, özellikle saraya adam yetiştiren enderun mektebidir.”¹⁷⁴

Ancak Abdullah Saydam, bunlara “küttab (bürokrat) yetiştirmek üzere usta-çırak münasebeti çerçevesinde dairelerde gerçekleştirilen kalem eğitimi, esnaf ve zanaatkara yönelik olan lonca eğitimi, tasavvuf erbabının yürüttüğü dergah eğitimini de dahil etmektedir.”¹⁷⁵

Osmanlıda eğitim-öğretim konusu kavratılırken aşağıdaki gibi bir şema ile sistematize edilirse konu daha iyi anlaşılacaktır.

¹⁷⁴ Ekmeleddin İHSANOĞLU, “Osmanlı Eğitim Müesseseleri”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi I*, İstanbul, 1999, s.230

¹⁷⁵ SAYDAM, s.446

- parasız eğitim yapmaktaydılar. - Enderuna alınan öğrenciler
- Osmanlı medreselerinin en yetenekli devşirme çocukları
- ihtişamlı devri Fatih ile başlar. arasından seçilirdi.
- Fatih zamanında yaptırılan
- Sahn-ı Seman medreseleri günümüz
- üniversite kampüsü görünümündeydi.
- Medreseler genellikle bir vakfa bağlı
- olur ve giderleri buradan karşılanırdı.
- Medreselerde ders veren kişilere
- Müderris denirdi.
- İslamî bilimlerin yanısıra fen
- ve sosyal bilimlerle ilgili dersler de
- okutulurdu.
- Buradan mezun olanlar kazasker, kadı,
- müderris ya da müftü olurdu.
- Müderrislikler ve kadılıklar rüşvet ve
- hatırla verilmeye başlanınca 17. yy.
- itibaren bozulmaya başlamıştır.

Böyle bir tablo üzerinde konu anlatıldığında öğretim öğrencinin hem gözüne hem de kulağına hitap edeceğinden verim de yüksek olacaktır. Nitekim yapılan araştırmalar göstermiştir ki “bir öğrenme etkinliği ne kadar çok duyu organına hitap ederse öğrenme olayı da o kadar iyi ve kalıcı olmakta. unutmada da o kadar geç olmaktadır.”¹⁷⁶

Böyle bir şemanın dersten önce hazırlanması öğretmenin işini de kolaylaştıracaktır. Çünkü öğretmen, hangi davranışı ne zaman kazandıracağını görme imkanına sahip olacak, bu etkinlik ile 12-15 yaş grubu öğrencileri fazla detaylar

¹⁷⁶ DEMİREL, s.79

içerisinde boğmadan öğretimi gerçekleştirecektir. Burada öğretmen, Osmanlıda ilk medresenin ne zaman kim tarafından kurulduğu, eğitimin nasıl yapıldığı, bu kurumların giderlerinin nasıl karşılandığı, günümüzde hangi eğitim kurumunun işlerini yaptığı, hangi derslerin okutulduğu, mezun olanların hangi görevlere atandığı, bu kurumların ne zaman ve neden bozulduğu gibi konunun özünü sistematik bir şekilde sunabilir.

Diğer taraftan öğretmen, ilk okuma- yazmanın öğretildiği sıbyan mektepleri ile azınlıkların eğitimlerini nasıl yaptıklarını da vurgulayıp bu davranışları da kavratmalıdır.

Konunun öğretimi tamamlandıktan sonra öğretmen hazırlamış olduğu bu tabloyu öğrencilerin defterlerine kaydetmelerini sağlamalıdır. Çünkü görme ve işitme ile öğrenimi gerçekleştiren öğrenciler, aynı konuyu bir de yazdıklarında bilgiler hem daha kalıcı olacak ve hem de bu konuyla ilgili bir müşküle düştüklerinde başvurabilecekleri derli toplu bir bilgi bulma imkanına sahip olacaklardır.

2.3.2. Bilim

Bilim konusu anlatılırken “öğrencinin dikkatini çekebilmek için bilinen gerçek çatışan durumlardan faydalanılabilir.”¹⁷⁷

Mesela, Osmanlı padişahları, bilim adamlarını hiç sevmedikleri gibi onları her fırsatta öldürürlermiş şeklinde bir ifade kullanılabilir. Halbuki Osmanlı padişahlarının bilim adamları ve sanatçıları korudukları bilinen bir gerçektir. Öğretmen bu şekilde dikkatleri konuya çektikten sonra bunun aksine padişahların bilim adamları ve sanatçıları koruduklarını bundan dolayı pek çok bilim adamı ve sanatçının Osmanlı ülkesine gelip yerleştiklerini ifade etmeli ve konuyu örneklerle zenginleştirmelidir. Örneğin, Yavuz Sultan Selim ile Kemal Paşa-zade arasındaki şu ilişki ve benzer olaylar anlatılabilir: “Devrin büyük alimi Kemal Paşa-zade atını sürerken padişahın üzerine çamur sıçratınca çok üzölmüş, fakat haşmet ve azametın timsali padişah, alimlerin çamuru ile iftihar ettiğini ve kaftanını bu sebeple muhafaza edeceğini söylemişti”¹⁷⁸

¹⁷⁷ AÇIKGÖZ, s.334

¹⁷⁸ Osman TURAN, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi Tarihi, c.II*, İstanbul, 1995, s.82

Bu örnekle Osmanlı padişahlarının bilim adamlarına verdiği değer kavratılabilir. aynı zamanda ilgili konunun öğretiminde “ben kimim?” gibi eğitici oyunlara başvurulabilir. “Bu oyun sosyal bilgiler dersinde günümüzde ve tarihte önemli rol oynayan kişilerin, yaptıkları işler ya da temel özellikleri ile öğrenilmesini sağlar.”¹⁷⁹

Oyunun kuralları şöyle sıralanmaktadır:

1- Her öğrenci ya da her takım 4-5 önemli kişiyi seçerek, o kişinin yaptığı bir işi ya da özelliğini belirten bir cümle kurar ve sonunda ben kimim? sorusunu sorar. Örneğin:

- Ben ilk defa uçtum. Ben kimim?

- Ben matbaayı Osmanlıya getirdim. Ben kimim?

- Kitab-ı bahriye adlı eserimde denizcilikle ilgili bilgiler verdim. Ben kimim?

- Günümüzün üniversitelerine benzeyen Sahn-ı Seman medreselerini yaptırdım. Ben kimim?

- Kuruluş döneminin ilk müderrisiyim. Özellikle felsefe ve mantık alanındaki çalışmalarım ile isim yapmış bir bilim adamıyım. Ben kimim?

2- Öğretmen gruplardan birine söz hakkı vererek oyunu başlatır. Doğru cevabı bilen grup kendilerinin hazırladıkları soruyu sorar. Oyun böylece devam eder.

3- En çok doğru cevabı bulan grup birinci olur.

Bu etkinlik tamamlandıktan sonra öğretmen olayı güncelleştirmelidir. Günümüzde Osmanlı padişahları ve devlet ileri gelenlerinin bilimsel çalışmaları engelledikleri yönünde birtakım fikirlerin olduğunu ve bu fikirler doğrultusunda çeşitli filmlerin yapıldığını vurgulamalı ve öğrencilerin bu konudaki fikirlerini almalıdır. Öğrenciye bu konuda dürüst görüşler sunmalıdır.

¹⁷⁹ ERDEN, s.148

3.3.3. Sanat:

Sanat konusunun öğretiminde başvurulabilecek en iyi yöntem alan gezileridir. “Osmanlılar egemen oldukları yerlerde sanat değeri yüksek pek çok mimari eserler yapmışlardır.”¹⁸⁰

Bu mimari eserleri öğretirken yapılacak en güzel şey bizzat bu eserlerin bulunduğu mekana öğrenciyi götürerek öğretimi gerçekleştirmek olacaktır. Üzerinde yaşadığımız topraklar çağlar boyunca pek çok medeniyeti barındırdığı için çok zengin bir tarihi geçmişe sahiptir. Ülkemizin hemen hemen her köşesinde çeşitli uygarlıklardan günümüze miras kalan tarihi eserler mevcuttur.

“Tarihi eser ve kalıntılar çocuğun eserin yapıldığı dönemi daha iyi anlamasını, öğrendiği bilgileri belleğinde canlandırmasını ve böylece bilginin kalıcı olmasını sağlar.”¹⁸¹

Yakın çevrede bulunan Osmanlı döneminden kalma eserler ve kalıntılar öğrencilere incelenmelidir. “Çünkü bu incelemeler, istedik davranışın kazandırılmasını hem kolaylaştırır, hem kalıcılığını sağlar, hem de öğrencinin ilgisini sürelili kılar.”¹⁸²

Öğretmenlerimiz bu tür alan gezileri ile tarihin soyutluluğunu somutluğa, kuruluşunu sevimliliğe kalbederek yumuşatmalıdırlar. Diğer taraftan Nuri Köstüklü’nün de ifade ettiği gibi “alan gezileri, bilginin aktarılması ve öğretilmesinin yanı sıra öğrencilerin sosyalleşmesine de önemli katkı sağlar, öğrenciler arasındaki dayanışmayı artırır, onlara yeni ufuklar açar, öğrencinin bir konuya karşı ilgisini kamçılar.”¹⁸³

Öğrenmenin kalıcı olması için gezi sırasında öğrencilerin not tutmaları sağlanmalı, gezi sonrası etkinlikler sınıfa taşınarak bir değerlendirme yapılmalıdır.

¹⁸⁰ Esin ATIL, “Osmanlı Sanatı ve Mimarisi”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi, c.II*, İstanbul. 1999, s.448

¹⁸¹ ERDEN, s.160

¹⁸² SÖNMEZ, s.212

¹⁸³ KÖSTÜKLÜ, s.48

2.4. Ölçme-Değerlendirme

“Öğrencilerin bilgi, yetenek ve diğer niteliklerini geliştirmede nasıl bir seyir izlediklerini, gelişme sürecinde ne gibi zorluk ve engellerle karşılaştıklarını ortaya koymak amacıyla ölçme-değerlendirme yaparız.”¹⁸⁴ “Eğitim süreci içerisinde ölçme değerlendirme ile hedef davranışların ne kadarını gerçekleştirdiğimizi hangi konularda eksiklerin bulunduğunu, yanlış öğrenmelerin neler olduğunu görürüz. Bu sayede öğrencilere doğru ve etkili geribildirimler verebiliriz. Öğretim metodumuzdan, öğrenmenin ortamından, dersin içeriğinden ve diğer faktörlerden kaynaklanan ve öğrenmeleri olumsuz yönde etkileyen değişkenleri tespit edip düzeltebiliriz. Bu yüzden ölçme ve değerlendirme eğitim öğretim sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır.”¹⁸⁵ Dolayısıyla Veysel Sönmezin de ifade ettiği gibi “her ünitenin sonunda değerlendirme yapılmalıdır”¹⁸⁶ Bu amaçla aşağıda çoktan seçmeli, doğru yanlış, doldurma, karşılaştırma ve uzun cevaplı soru tiplerinden oluşan bir değerlendirme formu hazırladık.

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri (.....) uygun ifadelerle tamamlayınız.

S-1 Kuruluş döneminin ilk müderrisi dır.

S-2 Piri Reis adlı coğrafya eserinde denizcilikle ilgili bilgiler vermiştir.

S-3 Osmanlı klasik mimarisini doruk noktasına ulaştıran, İstanbul’da Süleymaniye, Edirne’de Selimiye gibi camileri inşa eden mimar dır.

Aşağıdaki tarihi olaylarla ilgili cümlelerden doğru olanların başına “D”, yanlış olanların başına da “Y” harfini yazınız.

S-4 () Kadı Çandarlı Kara Halil’in teklifiyle Türk gençlerinden oluşan yaya ve müsellemler adlı ilk askeri teşkilat Orhan Bey döneminde teşkil edilmiştir.

¹⁸⁴ Hüsnü ARICI, “Sosyal Bilimler Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme”, *T.E.D. V. Öğretim Toplantısı*, Mayıs 1987, s. 336

¹⁸⁵ YILMAZ, s.25

¹⁸⁶ SÖNMEZ, s.222

S-5 () Tımarlı sipahiler, askerlik görevlerine karşılık devletten üç ayda bir “ulûfe” denilen maaş alırlardı.

S-6 () Cebeci ocağı yeniçerilerin silah ve malzemelerini yapan ve tedarik eden ocaktır.

S-7 () Barbaros Hayrettin Paşanın Osmanlı hizmetine girmesiyle Türk denizciliği sürekli bir düşüşe geçmiş ve bu dönemde Osmanlı Devletinin Akdeniz’deki hakimiyeti sona ermiştir.

Aşağıda verilen seçeneklerden doğru olanı işaretleyiniz.

S-8 Aşağıdaki tanımlardan hangisi divanı hümayun ile ilgili değildir?

a-Devlete ait işler Divan-ı Hümâyûnda görüşülüp karara bağlanırdı.

b-İlk divan teşkilatı Orhan Bey zamanında kuruldu.

c-Fatihden sonra Divan-ı Hümâyûna Vezir-i azam başkanlık etmiştir.

d-Divan-ı Hümâyûn bugünkü Anayasa mahkemesinin görevlerini yerine getirirdi.

S-9 Osmanlı toprak yönetiminde toprakları kullanma hakkı devletin denetimi altında halka verilmişti. Devlet, toprağını iyi kullanmayan ve arka arkaya üç yıl boş bırakanların topraklarını elinden alıp başkalarına verirdi.

Böyle bir uygulamanın amacı aşağıdakilerden hangisidir?

a-Toprak sahiplerinden vergi almak b-Üretimin sürekliliğini sağlamak

c-Üreticilere yardımcı olmak d-Topraklar üzerindeki haklarını korumak

S-10 Savaşta yararlık gösteren ve iyi hizmet verenlere Osmanlı Devletinde aşağıdaki toprak bölümlerinden hangisi verilirdi?

a- Has b- Zeamet c-Tımar d- Yurtluk

S-11 Anadolu'da ticaretin geliştirilmesi amacıyla aşağıdaki mimari yapılardan hangisi inşa edilmiştir?

- a- İmaret b- Darüşşifa
c- Kümbet d-Kervansaray

S-12 Aşağıdaki olaylardan hangisi Osmanlı maliyesini olumsuz yönde etkilememiştir?

- a-Kapitülasyonlar
b-Savaşların yenilgi ile sonuçlanması
c-Yabancı ülkelerden borç para alınması
d-Timarlı sipahilerin sayısının azaltılması

S-13 Osmanlı Devletinde kuruluş döneminde bugünkü bakanlar kurulunun görev ve yetkilerini aşağıdaki hangi kuruluş yerine getirmekteydi?

- a- Enderun b- Kapıkulu Ocakları
c-Divan-ı Hümâyûn d- Medrese

S-14 Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devletinin gelir kaynakları arasında yer almaz?

- a- Vakıf b- Ganimetlerin beşte biri
c- Haraç ve cizye d- Gümrük ve maden vergileri

S-15 Osmanlı Devletinde ilk medrese aşağıdaki padişahlardan hangisi zamanında açılmıştır?

- a- Fatih b- I.Murat
c-Yavuz d- Orhan Bey

S-16 I. Sütündeki tarihi olaylardan her biri II. Sütunda yer alan padişahların birinin döneminde gerçekleştirilmiştir. Hangi olayın hangi padişah döneminde meydana geldiğini bulduktan sonra, o padişahın isminin önündeki harfi ilgili olayın solundaki çizgiye yazınız.

I	II
....Osmanlı saltanat hukukunun	A- Orhan Bey
ilk kez yazılı hale getirilmesi	B- II.Bayezid
....İlk gümüş paranın bastırılması	C- I.Murat
....Hükümdarlık hakkının Osmanlı	D- Fatih Sultan Mehmet
ailesinin en yaşlı üyesine verilmesi	E- I. Ahmet
....Acemi oğlanlar ocağının kurulması	F- Kanuni Sulta Süleyman
	G- Yavuz Sultan Selim

S-17 Osmanlı Devletinin uzun yıllar farklı toplulukları bir arada tutmayı başarmasını sağlayan temel faktörleri maddeler halinde yazınız.

S-18 Mimar Sinan'ın en önemli eserleri hangileridir? Yazınız.

S-19 Osmanlı medreselerinde bozulma kaçınıcı yy. başlamıştır? Niçin açıklayınız?

S-20 Osmanlı Devletinde Müslim ve Gayr-ı Müslimlerin hukuki davalarının çözümünde ne gibi farklılıklar vardır?

Değerlendirme sorularımız doğru-yanlış, karşılaştırmalı, çoktan seçmeli, kısa cevaplı (doldurma) ve uzun cevaplı soru tiplerinden, toplam 20 sorudan müteşekkıl olup, bunun uygulanması için önerilen süre 50 dakikadır. Araştırmalar göstermiştir ki gerek test tekniğı, gerekse uzun veya kısa cevaplı sorular olsun her birinin yerine ve zamanına göre bir takım avantajları ve sınırlılıkları vardır. Mühim olan eğitimcinin, eğitim ortamını, öğrenciyi ve öğrenim durumlarını çok iyi bilip buna göre ölçme ve değerlendirme araçlarını seçip kullanabilmesidir.

Nuri Köstüklü'nün de ifade ettiği gibi “Bir tarih öğretmenin en önemli endişesi, ezber ve kuru bilgi yığınının öte, öğrenciyi konuyu anlama ve konuyla alakalı olarak analiz, sentez ve değerlendirme yapabilecek seviyeye getirmede etkili ve faydalı olacak ölçme araçlarını tayin edebilmek ve uygulayabilmek olmalıdır.”¹⁸⁷

“Ancak bazı öğretmenler sık sık bir iki soruluk yazılı yoklamalar yaparlar. Ya da onbeş maddelik doğru yanlış test uygularlar. Böyle birkaç uygulamadan alınan puanlar tek bir puan elde etmek için toplanmadıkça, son derece güvenilmezdir. Bu yüzden belirtilen türdeki sınavlardan bir kaçını birlikte ek bir sınavmış gibi kullanmak daha yerinde olur.”¹⁸⁸ Böyle bir uygulama sonucunda “öğrenciye not verilmemelidir”¹⁸⁹ “Öğrencinin yaptığı yanlışlar, eksikler belirlendikten sonra bunları giderici ek bir eğitim yapılmalıdır. Öğrencinin yanlış ve eksikleri tamamlanıp giderilene dek bu iş sürdürülmelidir.”¹⁹⁰

¹⁸⁷ KÖSTÜKLÜ, s.245

¹⁸⁸ Halil TEKİN, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, Ankara, 2000, s.67

¹⁸⁹ Duran ÇELİK, *Okullarda Ölçme Değerlendirme Nasıl Olmalıdır?*, İstanbul, 2000, s.145

¹⁹⁰ SÖNMEZ, a.g.e., s.222

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli:

Araştırma, Erzurum şehir merkezi ve ilçeleri ilk öğretim okullarında görev yapan Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Osmanlı Kültür ve Uygarlığı ünitesinin öğretimini nasıl gerçekleştirdiklerini tespit etmeye dönük olduğundan dolayı betimleyici araştırma yaklaşımı tercih edilmiştir ve bilgi toplama tekniği olarak ta sistematik gözlem formu kullanılmıştır.

Bu araştırma Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Osmanlı Kültür ve Uygarlığı ünitesini öğretirken hangi yöntem teknik, strateji, metot ve araç gereçleri kullandıklarını, aynı zamanda dersin planlanması, düzenlenmesi, sunuşun yapılması, öğrencilerle iletişim kurulması, sınıf yönetimi, değerlendirme ve kayıt tutma gibi etkinlikleri nasıl gerçekleştirdiklerini tespit etmek amacıyla düzenlenmiştir.

Araştırma için gözlem formu hazırlanırken “Flanders’in Etkileşim Analiz Tekniği”¹⁹¹ ile “Yök ve Dünya Bankasının hazırlamış olduğu Okullarda Uygulama Çalışmaları Klavuzundaki ders gözlem formu örneklerinden”¹⁹² faydalanılmıştır. Türkiye’de çok sık başvurulmuş bir yöntem olmamasına rağmen geçerlilik derecesi oldukça yüksek bir araştırma yöntemidir. Çünkü araştırmanın, problemi doğal ortamında tespit etmek ve çözüm aramak gibi bir amacı vardır.

3.2. Evren ve Örneklem:

Bu araştırma, Erzurum il merkezi ve “kolay ulaşılabilir olduğu için” Pasinler ilçesinde 400 öğrenci ile 10 öğretmen üzerinde yapılmıştır. Sistematik gözlem için seçilen okulların farklı sosyo- ekonomik çevrelerden olmasına özen gösterilmiştir. Aynı zamanda gözlem yapılan okulların imkanlarını tespit etmek amacıyla da Okul Müdür ve Müdür Yardımcıları ile görüşmeler yapılmıştır. Gözlem yapılan okulların isimleri aşağıda verilmiştir.

¹⁹¹ Kenneth D.MOORE, s.35

¹⁹² YÖK/DÜNYA BANKASI, *İlk ve Ortaöğretim Okullarında Uygulama Çalışmaları*, s.56-60

Erzurum Yahya Kemal İlköğretim Okulu, Kültür Kurumu İlköğretim Okulu, Saltuk Bey İlköğretim Okulu, 50.Yıl İlköğretim Okulu, Evliya Çelebi İlköğretim Okulu, Yunus Emre İlköğretim Okulu, Ahmet Yesevi İlköğretim Okulu, Pasinler Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu, Atatürk İlköğretim Okulu, 13 Mart İlköğretim Okulu.

3.3. Gözlem Formu:

Bu gözlem formu, toplam altı ana bölümden ibarettir. 1. bölümde öğretmenin dersi planlaması ve düzenlemesi, 2. bölümde iletişim kurulması, 3. bölümde öğretim yöntemlerinden yararlanılması, 4. bölümde sınıf yönetimi, 5. bölümde değerlendirme ve kayıt tutma, 6. bölümde ise dersi değerlendirme gibi kıstaslar bulunmaktadır.

3.4. Verilerin Toplanması:

Gözlem formları önceden hazırlanarak öğretmenlerle araştırma üzerine görüşüldü. Araştırmacı sınıflara bizzat girerek bir ders saati içerisinde eğitim-öğretim etkinliklerini gözlemleyip gözlem formuna kaydetmiştir. Hazırlanan anket formunda bulunmayan bir davranış gerçekleştiğinde de bunlar forma eklenmiştir.

3.5. Verilerin Çözümlemesi:

Uygulanan gözlem formunda elde edilen veriler, araştırmada ele alınan değişkenlere göre sınıflandırılarak, değişkenlerin incelenmesinde SPSS Paket programından faydalanılarak % ve f ortaya koyan tablo hazırlanmıştır. Hazırlanan tablodan hareketle yukarıda adı geçen davranışların nasıl gerçekleştirildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.6. Süre:

Araştırma için alan taraması yapılması, anket formlarının hazırlanması, uygulanması, verilerin çözümü rapor haline getirilmesi yaklaşık II yarıyıl sürmüştür.

3.7. Ders Gözlem Formu

Gözlem Yapılan Okulun Adı:.....Sınıf:.....Tarih:.....
 Konu:.....Süre:.....Öğr. Sayısı:.....
 Gözlenen Çevreye İlişkin Açıklamalar :.....

	<i>F</i>	<i>Zayıf</i>	<i>Orta</i>	<i>İyi</i>	<i>Çok İyi</i>
<u>Dersin Planlanması ve Düzenlenmesi</u>					
Hedeflerin İfadesi	()	()	()	()	()
Sınıfın ve Araç Gereçlerin Hazırlanması	()	()	()	()	()
Yöntem Seçimi ve İşlerin Zamanlanması	()	()	()	()	()
Dersi Önceki ve Sonraki Derslerle İlgilendirme	()	()	()	()	()
Öğrencilerle Etkileşim	()	()	()	()	()
<u>İletişim Kurulması</u>					
Açıklama ve Sunuşların Anlaşılabilirliği	()	()	()	()	()
Öğrencilerle Göz Teması Sağlama	()	()	()	()	()
Ses Tonunun ve Dilin Kullanılması	()	()	()	()	()
Öğrenci Dönütlerinden Yararlanılması	()	()	()	()	()
<u>Öğretim Yöntemlerinden Yararlanma</u>					
Öğrencilerin Öğrenme Düzenine Sokulması	()	()	()	()	()
Uygulama, Çalışma ve Gösteriler Hazırlama	()	()	()	()	()
Sınıfı Dolaşma ve Öğrencilerle Etkileşim	()	()	()	()	()
Zaman Yönetimi	()	()	()	()	()
Bireysel İhtiyaçları Görme ve Karşılama	()	()	()	()	()
Öğretim Araç ve Gereçlerini Kullanma	()	()	()	()	()
Özetleme Yapabilme	()	()	()	()	()
Gösteriler Hazırlama ve Sunma Becerisi	()	()	()	()	()
<u>Sınıf Yönetimi</u>					
Başlangıçta İlgiyi ve Dikkati Çekebilme	()	()	()	()	()
Öğrencilerin Güdülenmesi ve Katılımını Sağlama	()	()	()	()	()
Ödül ve Pekiştireçleri Kullanma	()	()	()	()	()
Ders Sonunda Konuyu Toparlama	()	()	()	()	()
Dersi Zamanında Bitirme	()	()	()	()	()
<u>Değerlendirme</u>					
Ödevleri İnceleme ve Değerlendirme	()	()	()	()	()
<u>Dersi Değerlendirme</u>					
Hedeflerin Gerçekleşme Düzeyini Tesbit Etme	()	()	()	()	()
Gelecek İçin Uygun Hedefler Saptama	()	()	()	()	()

3.8. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde araştırma sonuçları özet tablo halinde sunulmuştur.

Tablo-I
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinden Beklenen Davranışların Gerçekleşme Düzeyi

Beklenen Davranışlar		Zayıf		Orta		İyi		Çok İyi	
		f	%	f	%	f	%	f	%
1	Hedeflerin ifade edilmesi	8	80	1	10	1	10	0	0
2	Sınıfın ve araç-gereçlerin hazırlanması	9	90	0	0	1	10	0	0
3	Yöntem seçimi ve işlerin zamanlanması	10	100	0	0	0	0	0	0
4	Dersi önceki ve sonraki derslerle ilişkilendirme	6	60	3	30	1	10	0	0
5	Öğrencilerle etkileşim	6	60	3	30	1	10	0	0
6	Açıklama ve sunuşların anlaşılabilirliği	4	40	4	40	2	20	0	0
7	Öğrencilerle göz teması sağlama	4	40	4	40	2	20	0	0
8	Ses tonunun ve dilin kullanılması	3	30	5	50	2	20	0	0
9	Öğrenci dönütlerinden yararlanılması	7	70	2	20	1	10	0	0
10	Öğrencilerin öğrenme düzenine sokulması	6	60	2	20	1	10	1	10
11	Uygulama ve çalışmalar hazırlanması	9	90	0	0	1	10	0	0
12	Sınıfı dolaşma ve öğrencilerle etkileşim	1	10	4	40	3	30	2	20
13	Zaman Yönetimi	6	60	1	10	2	20	1	10
14	Bireysel ihtiyaçları görme ve karşılama	9	90	1	10	0	0	0	0
15	Öğretim araç-gereçlerini kullanma	6	60	2	20	1	10	1	10
16	Özetleme Yapabilme	3	30	4	40	2	20	1	10
17	Gösteriler hazırlama ve sunma becerisi	9	90	0	0	1	10	0	0
18	Başlangıçta ilgiyi ve dikkati çekebilme	6	60	1	10	2	20	1	10
19	Öğrencilerin güdülenmesi ve katılımı sağlama	7	70	1	10	1	10	1	10
20	Ödül ve pekiştireçleri kullanma	6	60	2	20	1	10	1	10
22	Dersi zamanında bitirme	8	80	1	10	0	0	1	10
23	Ödevleri inceleme ve değerlendirme	10	100	0	0	0	0	0	0
24	Hedeflerin gerçekleşme düzeyini denetleme	9	90	0	0	1	10	0	0
25	Gelecek için uygun hedefler saptama	8	80	1	10	1	10	0	0

Sosyal bilgiler öğretmenlerinden beklenen davranışları gerçekleştirme düzeyleri ile ilgili açıklamalar aşağıda verilmiştir. Öğretmenlerimizden:

1. Davranışı % 80' i zayıf, % 10' u orta, % 10' u iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Hedeflerin ifade edilmesi ve öğrencilerin bu hedeflerden haberdar edilmesinin öğrenci başarısı üzerinde olumlu etkileri vardır. Hedeflerden haberdar olmak öğrenme sürecini anlamlandırır ve derse karşı ilgiyi artırır. Yüzdelere bakıldığında öğretmenlerimizin çoğunluğunun bu davranışı gerçekleştirmedikleri görülür.

2. Davranışı, % 90'ı zayıf, %10'u iyi derecede gerçekleştirmiştir. Bu oranlarda da görüldüğü gibi öğretmenlerimizin en büyük eksikliği araç-gereçleri kullanmamalarıdır. Halbuki araç-gereçlerin kullanılması öğrenmenin daha kısa sürede gerçekleşmesini, daha somut ve kalıcı olmasını sağlayacaktır. Bu noktada öğretmenlerimizin gerek maddi imkansızlıklardan ve gerekse bu araçları kullanabilecek teknik bilgi açısından eksikleri olduğu açıktır.

3. Davranışı, % 100'ü zayıf derecede gerçekleştirmiştir. Öğretmenlerimizin hiç birisi dersin başında kullanacağı yöntem, teknik ve stratejileri belirlememiştir. Halbuki konunun dokusuna uygun yöntem, teknik ve stratejiler seçilip bir ders saati içerisinde hangi işin ne zaman yapılacağı, davranışların hangi yöntemle kazandırılacağı tespit edilmelidir ki, herhangi bir karışıklığa meydan vermeden öğretim faaliyetleri tamamlanabilsin. Bu da öğretmenlerimizin öğretimi planlama ve etkin zaman yönetimi konusundaki yetersizlikleridir.

4. Davranışı, %60'ı zayıf. %30'u orta, %10'u da iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Yüzdelere de anlaşıldığı gibi öğretmenlerimizin büyük bir çoğunluğu yeni konuyu önceki ve sonraki konularla ilişkilendirme yoluna gitmemişlerdir. Oysa bugünkü öğrenmeler dünkü öğrenmelerin bir devamı, üst basamağı; aynı zamanda yarınki öğrenmelerin de ön şartı ve temeli olduğuna göre, konuların bir bütün içinde amaca yönelik olarak verilmesi, etkin öğretimin gereğidir. Öğretmenlerimizin bunu gerçekleştirebilecek nitelik ve formasyon bilgisine sahip olmaları gerekir.

5. Davranışı, %60'ı zayıf, %30'ı orta, %10'u da iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Eğitim süreci aynı zamanda bir iletişim ve etkileşim süreci olduğundan ve mesajların paylaşımı anlamına geldiğinden, öğretmenin iletişim sürecini çok iyi organize ve kontrol etmesi gerekir.

6. Davranışı, %40'ı zayıf, %40'ı orta, %20'si de iyi derecede gerçekleştirmiştir. Açıklamalar öğrencilerin öğrenme sürecinde eksik ve yanlış öğrenmeleri engelleyecek ek bilgilerdir. Açıklamaların yetersiz veya iç yapılmaması yanlış öğrenmelere neden olacaktır. Açıklamalar aynı zamanda öğrenme seviyesinin tespiti ve kontrol edilmesinde de işe yarar. Bu noktada öğretmenler, öğrencilerin açıklamalara ne zaman ihtiyaç duyabileceğini ve konunun açıklama gerektiren bölümlerini iyi tespit edip uygulamalıdır.

7. Davranışı, %40'ı zayıf, %40'ı orta, %20'si de iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Göz teması öğrenciye değer verildiğinin bir gerekçesi olduğu gibi, onların kontrol altında tutulmasını sağlar. Aynı zamanda öğrencilerde, öğretmen tarafından davranışlarının her an izlendiği fikrini uyandırır ki bu da öğrencilerin sürekli ilgili ve uyanık olmalarını sağlar. Diğer taraftan öğretmenin anlattıklarının ne derece anlaşıldığının ipuçlarını verir ve ders sürecinin bölünmeden olumsuz davranışların giderilmesine yardımcı olur.

8. Davranışı, %30'u zayıf, %50'si orta, %20'si de iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Dili etkin kullanma her öğretmenin sahip olması gereken bir niteliktir. Çünkü öğrenme süreci tamamen dilin kullanılmasına dayanır. İmla ve noktalamanın doğru yapılması, vurguyu etkili bir şekilde kullanması ve kelimeleri doğru telaffuz etmesi bir öğretmenin etkililiğini artırır.

9. Davranışı, %70'i zayıf, %20'si orta, %10'u da iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Öğretmenlerimizin, öğrencinin kazandığı davranış hakkında bilgi vermek olarak tanımlanan dönütlerden yeterince yararlanmadıkları görülmüştür. Öğrencilerin hangi seviyede olduklarını bildirmek, onların bundan sonra öğrenmeye hangi noktadan başlayacaklarını belirler. Öğrencilerin eksik ve yanlış öğrenmelerini tespit edip, düzeltebilme imkanı tanır. Dolayısıyla öğretmenlerimizin hepsi dönütlerden yararlanıp, kazanılan yanlış bilgi, beceri ve davranışları düzeltmelidirler. Aksi taktirde

kazanılan yanlış bilgi, beceri ve davranışlar öğrencilerin kafalarında doğrular olarak kalacaktır.

10. Davranışı, %60'ı zayıf, %20'si orta, %10'da iyi derecede gerçekleştirmiştir. Öğrenciler, yeni bir şeyler öğrenmeye istekli ve hazır hale getirilmeden konunun öğretimine geçilmemelidir. Çünkü öğrencileri yeni öğrenmelere istekli hale getirmek öğrenmenin ilk basamağıdır. Öğrencileri yeni öğrenmelere açık hale getirmeden onlara herhangi bir davranış kazandırılmaz. Dolayısıyla öğretmenlerimiz, ilgi ve dikkat çekici unsurlardan ve öğrencileri güdüleme stratejilerinden azami ölçüde faydalanmalıdırlar. Öğrencilerin derse motive edilmesi öğrenmenin başlangıç noktasıdır.

11. Davranışı, %90'ı zayıf, %10'u iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Uygulamalar öğrenmeyi somutlaştıran ve aynı zamanda kalıcı olmasını sağlayan çalışmalardır. Öğretme süreci içerisinde mümkün olduğu kadar bu çalışmalara yer vermek gerekir.

12. Davranışı, %10'u zayıf, %40'ı orta, %30'u iyi, %20' si de çok iyi derecede gerçekleştirmiştir. Öğretmenin dersi sabit bir noktadan veya oturarak anlatması, ona uzak olan öğrencilere hem öğrenme ve hem de disiplin açısından bir rahatlık ve boşluk sağlayacaktır. Netice itibariyle öğretmenin kontrolünde olmayan olumsuz davranışların meydana gelmesine imkan tanıyacaktır. Bu sebeple öğretmen, zaman zaman sınıf içerisinde dolaşarak öğrencileri derse karşı ilgili kılmalı ve ders bütünlüğünü bozacak davranışların ortaya çıkmasını engellemelidir. Yüzdelere bakıldığında öğretmenlerimizin büyük bir çoğunluğunun bu etkinliği gerçekleştirdikleri görülür.

13. Davranışı, %60'ı zayıf, %10'u orta, %20'si iyi, %10'u da çok iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Zamanı etkin kullanma ve ya zaman yönetimi öğretmen açısından öğrenme- öğretme süreçlerinin en önemli unsurlarından birisidir. Sınırlı bir ders süresi içerisinde arzu edilen amaçlara ulaşmaya çalışan bir öğretmen, sınıftaki tüm unsurları planlama ve zamanı bu unsurların değerine göre ayarlamak durumundadır.

14. Davranışı, %90'ı zayıf, %10'u da orta derecede gerçekleştirmişlerdir. Eğitimde bireysel ihtiyaçları görme ve karşılama her öğretmende bulunması gereken bir nitelikler. Çünkü öğrenciler hiçbir zaman ne kafa ne şekil ve ne de sosyal bakımdan birbirlerine benzemezler. Bazı öğrenciler konuyu hemen anlarken bazıları ise güçlük çekebilirler. Dolayısıyla öğretmenler öğrencilerini çok iyi tanıyıp, ihtiyaçlarına ona göre cevap vermelidirler. Yüzdelere bakıldığında öğretmenlerimizin bu davranışı istenilen düzeyde gerçekleştirdikleri söylenemez.

15. Davranışı, %70'i zayıf, %10'u orta, %10'u iyi, %10'u da çok iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Okullarımızın bir kısmında araç- gerçek eksikliği söz konusudur. Ancak yeterli araç- gereci bulunan öğretmenlerimizin büyük bir kısmının bunları kullanmadıkları görülmüştür. Tarih, öğrenciye çok zaman kuru, manasız ve cazibesi kaybolmuş bir tarzda anlatılmaktadır. Halbuki, öğrenciler için çok uzak olan tarihi olayları anlatırken görsel ve işitsel araç-gereçlerden faydalanılarak konu somutlaştırılmalıdır. Öğretmenlerimizin en büyük eksiklikleri araç-gereçleri kullanmamaları, kullanabilecek bilgiye sahip olmamalarıdır.

16. Davranışı, % 30'u zayıf, %40'ı orta, 20'si iyi % 10'u da çok iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Öğrenme sürecine başlarken konu hakkında bilgi vermek, öğrencinin uygun düşünme biçimi ve yaklaşımı benimsemesini sağlar. Sonunda yapılan özet ise bilgileri pekiştirir. Üstelik öğrenen, en çok programın başında ve sonunda duyduklarını hatırlar. Yüzdelere baktığımızda öğretmenlerimizin bu davranışı istenilen düzeyde gerçekleştirmedikleri görülür.

17. Davranışı, %90'ı zayıf, %10'u iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Gösteri öğretmenin yada öğrencinin herhangi bir konuyu laboratuarda ya da sınıfta diğer öğrencilerin önünde deneyerek, araç-gereçler kullanarak açıklamaları ya da sunmalarıdır. Yüzdelere bakıldığında öğretmenlerimizin bu yönde eksik olduğu göze çarpmaktadır.

18. Davranışı, % 60'ı zayıf. %10'u orta, % 20'si iyi, %10'u da çok iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Öğretmenlerimizin büyük bir çoğunluğunun yoklamayı yapar yapmaz konunun öğretimine başladıkları, bu arada öğrencilerden bazılarının başka işlerle uğraştıkları, bazılarının sınıfta dolaştıkları, kendi aralarında konuştukları

dolayısıyla bu öğrenci gruplarının derse döndüklerinde konunun bile ne olduğunu bilmedikleri gözlemlenmiştir. Bu karışıklıklara meydan vermemek için öğrenciler öğrenme düzenine sokularak konuya giriş ilgi çekici bir şekilde yapılmalıdır.

19. Davranışı, %70'i zayıf, %10'u orta, %10'u iyi, %10'u da çok iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Sosyal Bilgiler dersinde öğrencinin etkin katılımını sağlamak için önce hazır bulunuşluk düzeyine göre ortamın düzenlenmesi gerekmektedir. bunun için öğrencinin fiziksel, duyuşsal, zihinsel düzeyi belirlenmelidir. Çünkü onun bilişsel, duyuşsal, psiko -motor ve algısal hazır bulunuşluk düzeyi ile başarısı arasında olumlu bir ilişki vardır. Öğrenmeler ancak yapmakla, etkin katılımı mümkündür. Öğrenme-öğretme sürecinin öğrenci merkezli olarak düzenlenmesi ve öğrenci katılımının en üst düzeyde gerçekleştirilmesi başarıyı gözle görülür düzeyde artıracaktır. Bu öğrenme yaklaşımında öğrenci öğrenme sürecine aktif olarak katılarak öğrenmektedir. Dolayısıyla bu da daha kaliteli öğrenmelere fırsat tanıyacaktır.

20. Davranışı, %60'ı zayıf, %20'si orta, %10'u iyi, %10'u da çok iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Eğitimde öğrenme düzeyini ve olumlu davranış sıklığını artırabilmek için pekiştireçlere başvurulmalıdır. Çünkü ödül ve pekiştireçler, istendik davranışın ileride tekrarlanma olasılığını artırır. Yüzdelere bakıldığında öğretmenlerimizin bu davranışı gerçekleştirdikleri söylenemez. Halbuki bu yaştaki öğrenciler için öğretmenin bir aferin sözü ya da isim ile hitap etmesi gibi hareketleri çok değerlidir.

21. Davranışı, %50'si zayıf. %10'u orta, %20'si iyi, %20'si de çok iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. konuyu toparlama sırasında dersin hedefleri, konuyu ana başlıkları, üzerinde vurgu yapılan bilgiler, bir sonraki öğrenmenin ne olduğunun bilinmesi ve hatırlatılması yapılır. Bu etkinlik öğrencilerin konuyu bir bütün olarak sebep ve sonuçlarıyla daha kolay kavrayabilmelerine yardımcı olur. Mümkün olduğu kadar her ders kapsamında bu etkinliğe başvurulmalıdır. Ancak yüzdelere öğretmenlerimizin yarısının bu etkinliği gerçekleştirmediğini göstermektedir.

22. Davranışı, %80'i zayıf. %20'si çok iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Derse zamanında girme, başlama ve bitirme, öğrencilerin dinlenme saatlerine saygı

gösterme öğretmenin saygınlığını artıracak gibi sınıf disiplininin ve prensiplerin de bir göstergesi olacaktır.

23. Davranışı, %100'ü zayıf derecede gerçekleştirmişlerdir. Değerlendirme öğrenci seviyesini ve öğrenmeleri tespit etmeye, eğitim planının etkililiğini belirlemeye, öğretmenin başarısını tespit etmeye ve tüm eğitim sisteminin işleyişini kontrol etmeye yarayan en önemli unsurlardan birisidir. Dolayısıyla hazırlık-işleyiş-değerlendirme boyutlarından oluşan öğrenme-öğretme sürecinin tamamlayıcı ve en önemli öğelerinden üçüncüsüdür. Değerlendirme yapılmadan hiçbir aman arzu edilen amaçlara ulaşamaz. Değerlendirmeler sürecin başında sonunda içerisinde olabildiği gibi, testler, projeler, çalışma ve ödevler şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir. Tecrübeli bir öğretmen istenilen hedefe varabilmek için sadece şifahi çalışmalara itimat etmez. Çünkü öğrenciler bir işi bizzat yaparak daha iyi öğrenirler. Gözleme gittiğimiz okulların hiç birisinde böyle bir çalışmaya rastlamadık.

24. Davranışı, %90'ı zayıf, %10'u iyi derecede gerçekleştirmiştir. Değerlendirme aynı zamanda hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını, ulaşamamış ise bunun sebeplerini ortaya koyan bir faaliyettir. Arzu edilen hedeflere ulaşamamış ise öğrenciden, öğretmenden, öğretim planından ve tamamen öğretim sürecinden kaynaklanan problemler var demektir. Değerlendirme bunları tespit edebilmek, bir sonraki öğrenmenin hangi noktadan başlatılacağına karar verebilmek için önemli ipuçları verir. Öğretmenlerimizin % 90 ı bu davranışı gözardı etmişlerdir.

25. Davranışı, %80'i zayıf, %10'u orta, %10'u da iyi derecede gerçekleştirmişlerdir. Hedeflere ulaşma düzeyinin tespit edilmesinden sonra bu öğrenmelerden hareketle bunların üzerine inşa edilecek bir sonraki öğrenmenin tespit edilmesi gerekir. Zaten eğitim, ulaşılan hedeflerden hareketle bir sonraki hedefe yönelen bir süreçtir. Öğretmenin de bu konuda hazırlıklı ve gerekli bilgilerle donanık olması öğretmenlik formasyonunun bir gereğidir. Ancak yüzdelerden de anlaşıldığı gibi öğretmenlerimizin büyük bir çoğunluğu gelecek ders için uygun hedefler saptama yoluna gitmemişlerdir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırma sonucunda gerek ders kitaplarının hazırlanmasında ve gerekse Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Osmanlı Kültür ve uygarlığı konusunun önemini öğrencilere kavratıp, öğretiminde bir takım eksikliklerin olduğu ortaya çıkmıştır.

İlköğretim yedinci sınıflarda okutulmasına izin verilen ders kitaplarında gerek fiziki durum, içerik ve gerekse harita, resim, şekil, grafik vb. durum açısından birçok eksiklik söz konusudur.

Kitapların boyutları, sayfaların kenar boşlukları, metinlerin satır aralıkları belirlenen ilke, ölçüt ve standartlara uymamaktadır.

Ders kitaplarının içeriğini ise bir taraftan dönemin hakim siyasi görüşleri, diğer taraftan konu alanı uzmanı bilim adamlarının gerçeğe bakış açıları oluşturmaktadır.

Talim Terbiye kurulu tarafından okutulmasına izin verilen kitapların sayısı az olmakla birlikte bunların içerikleri de aşağı yukarı aynıdır.

Hür ve bilimsel düşünme gücüne sahip fertler yetiştirmenin yolu, modern yaşamın gereklerine uygun bilgi, beceri ve davranışlar kazandırmaktan geçer. Yazılı ve basılı öğretim materyalleri bu davranışları kazanmada yardımcı birer kaynak olduğuna göre, içinde yaşadığımız başdöndürücü değişme sürecine ayak uydurmaları, yeni ve güncel bilgilerle donanık olmaları beklenmektedir. Maalesef ülkemizdeki ders kitaplarının istenilen davranış değişikliklerini gerçekleştirmede yardımcı olup olamayacakları tartışma konusudur.

Ders kitaplarında yer alan şekil, grafik, resim, harita vb. öğelerde baskı kalitesinin yetersizliği ve kalitesiz malzeme kullanılmasından dolayı renk kaymaları meydana gelmiş, dolayısıyla kitapların görsel cazibesi kaybolmuştur. Aynı zamanda resimler sayfa içerisinde estetik olarak yerleştirilmediği gibi, konuldukları yerler de konularla alakalı görünmemektedir.

Diğer taraftan yapılan gözlemler sonucunda öğretmenlerimizin büyük bir çoğunluğunun Osmanlı Kültür ve Uygarlığı konusunu öğretirken klasik yöntemlerden vazgeçmedikleri, genellikle anlatım ve soru-cevap metodunu kullandıkları, ders kitabı dışına çıkmadıkları, yeterli araç- gereç, yöntem, teknik ve stratejileri kullanmadıkları ortaya çıkmıştır. Ancak şunu da belirtelim ki okulların bir kısmında yeterli araç-gereç bulunmamaktadır. Yine öğretmenlerimizin gerek branşlarıyla ve gerekse pedagojik açıdan meydana gelen gelişmeleri takip etmedikleri görülmüştür.

Aynı zamanda öğretmenlerimizin maddi ve manevi, okulların fiziki donanımı, öğretim araç-gereçlerinin eksikliği, öğrencilerin ilköğretimin birinci kademesinden yetersiz gelmeleri gibi birçok problemlerinin olduğu da bir gerçektir.

Ancak şartlar ne olursa olsun bir eğitimci kaybetmek sözcüğünü aklına bile getirmemelidir. Kazanmak için şartları zorlamalıdır. Çünkü eğitimcinin hammaddesi insandır. Eğitim sürecinde belki girdiler çürük, sistemin işleyişinde birtakım aksaklıklar olabilir. Ancak çıktılar sağlam hiç olmazsa sağlama yakın olmalıdır.

Netice itibariyle belli bir ders kitabına bağlanmak zorunluluğu, takip edilen ders kitaplarının yetersiz ve hatalarla dolu olması, farklı yorum ve ek bilgi için kitap dışına çıkılmaması, hikayeci tarih tarzının hakim olması, doğal olarak sıkıcı gelmekte; öğrencinin üretici değil, ezberleyen konumunda olması, ders araç-gereçlerindeki eksiklik ve bu bilim dalına karşı ilgisizlik tarih öğretiminin en büyük sorunlarıdır.

Bütün bu sorunlara karşı çözüm önerilerimiz şunlar olacaktır.

Ders kitaplarının daha dikkatli yayımlanması açısından, MEB tarafından seçilecek yazarlar, eğitimciler, grafik tasarımcılar, illüstratörler, pedegoglar, öğretmenler ve inceleme kurulu elemanlarının bulunduğu bir ekip tarafından hazırlanmalıdır. Kitapların baskı aşamasında kaliteli malzeme kullanılmalı, belli ölçüt, ilke ve standartlar göz önünde bulundurulmalı, standartlara uymayan kitapların piyasaya sürülmesine izin verilmemelidir. Ders kitapları aynı zamanda görsel yönden de zenginleştirilmelidir.

Teknolojinin baş döndürücü bir hızla geliştiği dönemde ders kitaplarının cd'si, video kasetleri, klavuzları vb. set halinde sunulup, ülke çapında yaygınlaştırılmalıdır. Hatta uygun yazılımlar hazırlanarak bilgisayar destekli öğretime geçilmeli, bu noktada MEB diğer kuruluşlarla işbirliği içinde olmalıdır.

Konular tek tip ders kitaplarında toplanmamalı, MEB ve T.T.K'nın kontrolünde bunların sayıları çoğaltılmalı ve okutulmasına izin verilmelidir.

Siyasi iktidarlar ve görüşler ellerini eteklerini kitaplardan çekmelidirler. Okullarımızda uygulanan müfredat programlarında bir kararlılık yoktur. MEB' in her kadro değişikliğinde gelenler kendi düşünceleri doğrultusunda yeni baştan programlar hazırlamaya kalkışmakta ve bu tutum eğitimimizi bir kargaşaya sürüklemektedir. Müfredatın keyfi bir şekilde değiştirilmesini engellemek için birtakım tedbirler alınmalıdır.

İçerik sosyal bilgiler programına uygun olmalı, bilimsel gerçeklerle çelişen fikir ve görüşler ayıklanmalı, bu alandaki yeni bilgi ve gelişmeler ders kitaplarına eklenmelidir.

Müfredatlar düzenlendikten sonra tarih ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin düşünülen müfredatı uygulayabilecek bilgi ve ehliyetle sahip kimseler olarak yetiştirilmesi konusunda MEB ile YÖK arasında işbirliği sağlanmalıdır. Nitekim öğretmenlerimizin geleneksel öğretim yöntemlerinden vazgeçmemelerinin, öğretim araç-gereçlerini kullanmamalarının sebeplerinden birisi yeterli öğretmenlik formasyonuna sahip olmamalarıdır. Bu bağlamda öğretmen yetiştiren fakültelerde formasyon derslerinde öğretim araç-gereçleri, yöntem ve teknikleri, ölçme ve değerlendirme konularında öğretmen adaylarına yaptırılan çalışmalara daha fazla ağırlık verilmeli, bir yandan da mevcut öğretmenlerin eksikleri hizmetiçi kurslar ve uygulamalarla giderilmeye çalışılmalıdır.

Öğretmenlerimiz, sadece ders kitabına sıkı sıkıya bağlanmak yerine, çeşitli öğretim materyalleri ile öğretimi destekleyerek, hikayeci tarih tarzından vazgeçip, olay ve olguların toplumsal temellerine inip, onları güncelleştirmeli, öğrencileri aktif kılacak yöntem, teknik ve stratejileri kullanmalıdırlar.

MEB, bütçeden eğitime ayrılan kaynağın miktarını artırma yolunda çalışmalarını yoğunlaştırarak elde edeceği bu kaynağı doğru bir şekilde değerlendirip okulların fiziki donanımı ve araç-gereç eksikliklerini gidermeli. öğretmenlerimizi maddi ve manevi yönden rahatlatıcı köklü reformlar yapmalıdır.

KAYNAKLAR

- AÇIKGÖZ, Kamile Ü., “Tarih Derslerinde Öğrencileri Güdüleme Stratejileri”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, İzmir, 1998.
- ALKAN, Cevat, **Eğitim Teknolojisi**, Ankara, 1995.
- ARICI, Hüsnü, “Sosyal Bilimler Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme”, **Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretimi ve Sorunları**, TED V. Öğretim Toplantısı, Ankara, 1987.
- ARSLAN, Ahmet, “İbn-i Haldun ve Tarih”, **E.Ü.Tarih İncelemeleri Dergisi I**, İzmir, 1994.
- ATIL Esin, “Osmanlı Sanatı ve Mimarisi”, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, c.II, İstanbul, 1999.
- BİLEN, Mürüvvet, **Plandan Uygulamaya Öğretim**, Ankara, 1993.
- BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş-C.Çivi, **Genel Öğretim Metotları**, İstanbul, 1997.
- COPEAUX, Etienne, **Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, Çev: Ali Berktaş, İstanbul, 1998.
- COŞKUN, H., **Eğitim Teknolojisi ve Kültürlerarası Eğitim Bağlamında İlköğretim 2. Sınıf Türkçe ve Almanca Ders Kitaplarının İçerik Sorunu**, Ankara, 1996.
- ÇELİK, Duran, **Okullarda Ölçme Değerlendirme Nasıl Olmalıdır?**, İstanbul, 2000.
- ÇELİKKAYA, Hasan, **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**, İstanbul, 1997.
- ÇİZAKÇA, Murat, “Tarih Öğretiminde İçerik Yenilenmesi” **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, İzmir, 1998.
- DEMİREL, Özcan, **Genel Öğretim Yöntemleri**, Ankara, 1996.
- DİLEK, Dursun, “İlköğretimde Tarih, Anlayışlar ve Pedagoji”, **MEGP Doktora Bursiyerleri Tez Önerileri**, Ankara, 1999.
- DURANT, Ariel ve Will, **Tarih Üzerine**, Çev: Hüseyin Zamantılı, İstanbul, 1983.
- ERDEM, Mukaddes, “İlköğretim Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Derslerinin İçeriklerinin Düzenlenmesindeki İlkeler”, **H.Ü.Eğitim Fakültesi Dergisi Türkiye’de İlköğretim Sempozyumu**, sayı:8, Ankara, 1992.
- ERDEN, Münire, **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, İstanbul, ?

- ERTÜRK, B. Eyüp, “Türkiye’de Ortaokul Birinci Sınıf Düzeyinde Tarih Öğretimi ve İlgili Kitapların Kıyaslamalı Eleştirisi”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, İzmir, 1998.
- GENÇ, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul, 2000.
- HALKIN, E. Léon. **Tarih Tenkidinin Unsurları**, Çev: Bahaeddin Yediyıldız, Ankara, 1989.
- HAMMER, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c.I, Yay.Haz:M.Ata- M.Çevik-E.Kılıç.İstanbul, 1998.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, **XIV. XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara, 1996.
- HESAPÇIOĞLU, Muhsin, **Öğretim İlke ve Yöntemleri**, İstanbul, 1994.
- İÇMELİ, M., **Türkiye’de İlköğretim Kitaplarında Fiziksel Yapı, Tasarım ve İllüstrasyon**, Ankara, 1996.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Osmanlı Eğitim Müesseseleri”, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, c.I, İstanbul, 1999.
- KOCAMAN, A.Ruhi, **İlköğretim Kitaplarında Dil Kullanımı**, Ankara, 1996.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, “Türk Tarih Ders Kitaplarıyla Karşılaştırmalı Olarak İngiliz Tarih Ders Kitaplarında Metodoloji ve “Türk” İmajına Dair Bazı Tespitler”, S.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi. Eğitim Bilimleri Bölümü **VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri**, c.II, Konya, 1998.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, **Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi**, Konya, 1999.
- KÜÇÜKAHMET, Leyla, **Öğretim İlke ve Yöntemleri**, Ankara, 1994.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **Tarih Araştırmalarında Usül**, İstanbul, 1995.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, c.63, sa.2513. Ankara, Haziran 2000.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, sa:2487, Ankara, Nisan 1998.
- MEB, **Tebliğler Dergisi**, Ankara, 29 Ağustos 1983.
- MEB, **Milli Eğitim Temel Kanunu**, Ankara, 1975.
- MEB, **Ortaokul Programı (İlköğretim II.Kademe)**, Ankara, 1995.
- MEB, **İlköğretim Okulu Ders Programları**, İstanbul, 2000.
- MEB, **Müfredat Laboratuar Okulları Modeli**, Ankara, 1996.
- MEB, **İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı**, İstanbul, 1999.

- MOFFAT, D.PH.Maurice, **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Çev: Nesrin Oran, İstanbul, 1957.
- MOORE, D. Kenneth, **Öğretim Becerileri**, Çev: Nizamettin Kaya, Ankara, Tarihsiz
- OKUTAN, Mehmet, **Genel Öğretim Metotları Öğretim İlke ve Yöntemleri**, Trabzon, 1997.
- ÖZBARAN, Salih, “Ortaöğretim Kurumlarında Tarih Öğretimi ve Sorunları”, **Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretimi ve Sorunları**, TED V. Öğretim Toplantısı, Ankara, 1987.
- ÖZER, Bekir, **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Ankara, 1986.
- ÖZERBAŞ, M. A.- A. Küçükoğlu, “Yazılı ve Basılı Öğretim Materyalinin Hazırlanmasında Dikkat Edilen İlke, Ölçüt ve Standartlar” **IX.Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri**, Erzurum., 2001.
- ÖZOĞLU, S. Çetin, “Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilgiler Öğretimine Genel Bir Bakış ve Ülkemizdeki Durum”, **TED V. Öğretim Toplantısı**, Ankara, 1987.
- PAYKOÇ, Fersun, “Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretiminde Karşılaşılan Başlıca Sorunlar Nelerdir?”, **TED V. Öğretim Toplantısı**, Ankara, 1987.
- PAYKOÇ, Fersun, **Tarih Öğretimi**, A.Ü.Açıköğretim Fakültesi Lisans Tamamlama Programı, Eskişehir, 1991.
- PICHTER, Donald Edgar, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Tarihsel Coğrafyası**, Çev: Bahar Tırnakçı, İstanbul, 1999.
- SAKAOĞLU, Necdet, “İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, İzmir, 1998.
- SAYDAM, Abdullah, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Trabzon, 1999.
- SÖNMEZ, Veysel, **Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Klavuzu**, İstanbul, 1999.
- ŞAHİN, Tuğba, “İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi”, S.Ü. Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü **VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi**, c.I, Konya, 1998.
- TEKELİ, İlhan, **Tarih Bilinci ve Gençlik**, İstanbul, 1998.
- TEKİN, Halil, **Eğitimde Ölçme Değerlendirme**, Ankara, 2000.
- TOGAN, Zeki Velidi, **Tarihte Usûl**, İstanbul, 1985.
- TURAN, Osman, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, c.II, İstanbul, 1995.

TÜRKYILMAZ, Şevket, **Özel Öğretim Metotları I**, Ankara, 1972.

T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü **Üç Numaralı Mühimme Defteri (966-968'1558-1560)**, Özet ve Transkripsiyon. Osmanlı Arşivi Daire Bşk. Yay.No.12, Ankara, 1993.

TS, **Ders Kitaplarıyla İlgili EARGED Önerileri**, sa. 10220, Ankara, , 1994.

UÇAR, Şahin, “Tarihi Yorumlamanın Önemi”, **Tarih Felsefesi Meseleleri**, İstanbul, 1997.

UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Ankara, 1988.

VARIŞ, Fatma, **Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikleri**, Ankara, 1986.

YILDIRIM, Ramazan, **Öğrenmeyi Öğrenmek**, İstanbul, 1999.

YILDIRIM, Soner-Tuğba Şahin, **Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme**, Ankara, 1999.

YILMAZ, Şahin, **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme**, Konya, 1997.

YÖK/DÜNYA BANKASI, “**Sosyal Bilgiler Öğretimi**”, MEGP Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi, Ankara, 1996.

EKLER

A large, stylized, light pink watermark consisting of two overlapping 'X' shapes is centered on the page, behind the text 'EKLER'.

ÜNİTE 6

OSMANLI KÜLTÜR VE UYGARLIĞI

ÜNİTENİN BÖLÜMLERİ

A. DEVLET YÖNETİMİ

B. HUKUK SİSTEMİ

C. EĞİTİM, ÖĞRETİM, BİLİM VE SANAT

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

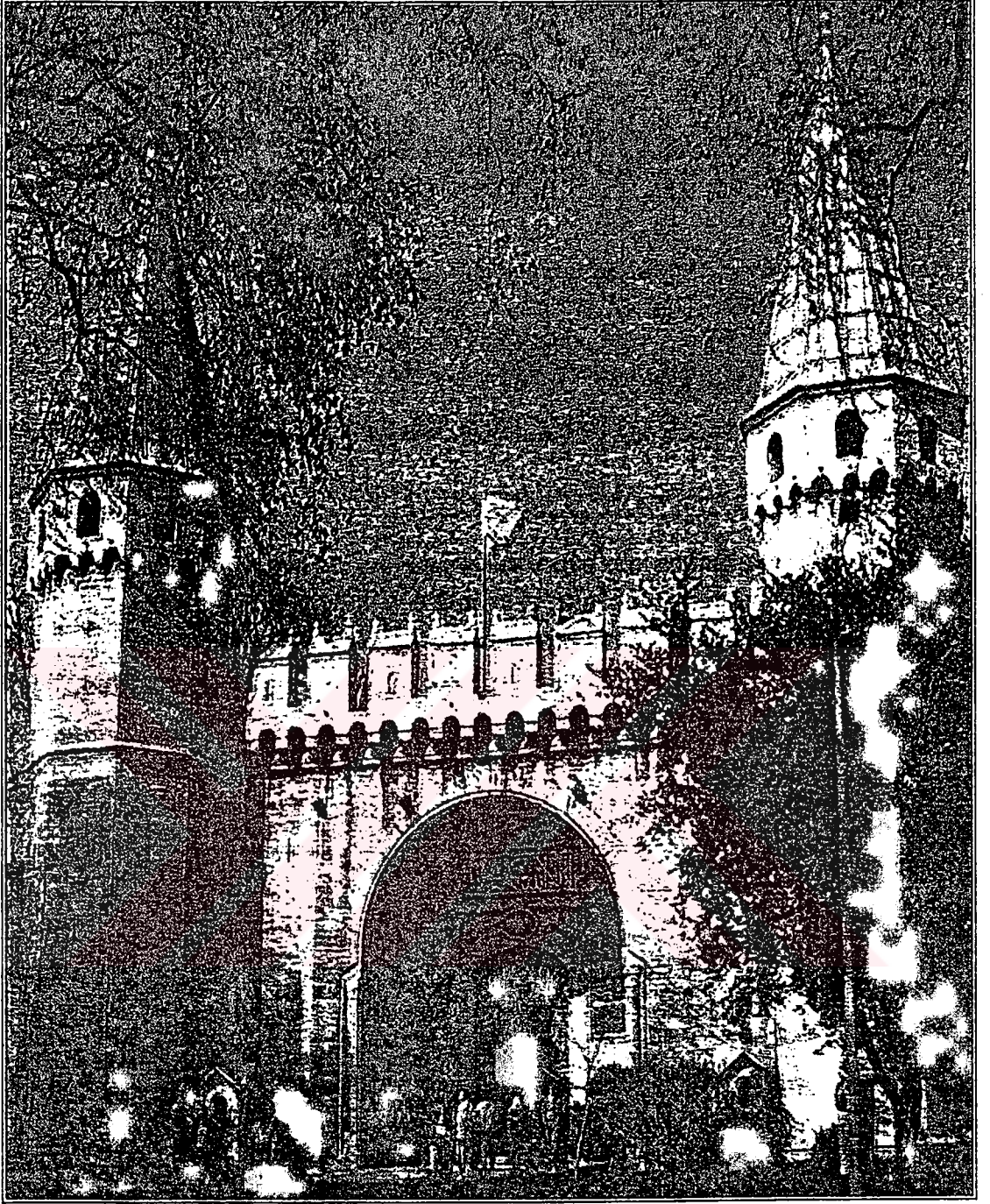
1. Osmanlı padişahlarının görev ve sorumlulukları nelerdir? Araştırınız.
2. Toprak yönetiminin ordu ve ekonomiye sağladığı yararları araştırınız.
3. Sanayi İnkılâbı'nın, Osmanlı Devleti'ni nasıl etkilediğini araştırınız.
4. 19.yüzyılda eğitim ve öğretim alanında yapılan yenilikler hakkında bilgi edininiz.
5. Çevrenizde, Osmanlı döneminden kalma sanat eserleri olup olmadığını araştırınız.

A. DEVLET YÖNETİMİ

1. Merkez Yönetimi

Osmanlı Devleti'nin kendine özgü bir devlet yönetimi vardı. Bu yönetimin düzenli işleyişi, uzun süre halkın rahat yaşamasını sağladı. Osmanlılar, ayrıca himayelerinde bulunan bütün insanlara adil ve eşit davrandılar. Bu nedenle sınırları içinde yaşayan dili ve dini ayrı olan topluluklar da birbirleriyle uzun süre birlikte yaşamayı başardılar.

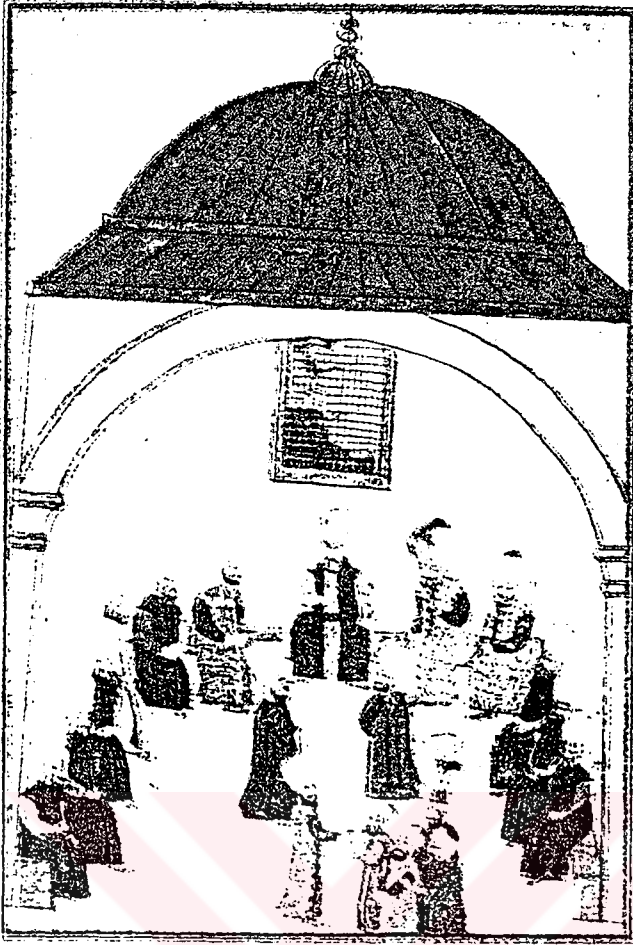
Osmanlı Devleti, merkeziyetçi ve mutlak otoriteye dayalı bir idare ile yönetiliyordu. Bu yönetimin başında Osmanlı soyundan gelen bir padişah bulunuyordu. Osmanlı padişahları, devletin kuruluşundan itibaren bey, gazi, hüdavendigâr, hünkâr ve sultan gibi unvanlarla anıldılar. Padişahlar kendi adlarına hutbe okutur, para bastırırlardı. Padişahlık, babadan oğula geçerdi. Bunun için şehzadeler, küçüklüklerinden itibaren özel bir eğitim ile yetiştirilirdi. I.Ahmet dönemine kadar şehzadelerden hangisinin padişah olacağına ait kural yoktu. I.Ahmet'ten itibaren ailenin en büyüğünün padişah olması kuralı getirildi.

Resim 90 : Topkapı Sarayı girişı

Padişahlar, geniş yetkilere sahipti. Fakat onlar yetkilerini kanun ve törelere uygun olarak kullanırlardı. Devlet adamlarının görüş ve düşüncelerini almakla birlikte yine de onların emirleri kanun sayılırdı. Orduları yönetmek, gerektiğinde Divanih mayuna başkanlık etmek ve yüksek dereceli devlet adamlarını atamak padişahların görevleri arasındaydı. Savaşı ve barışı da padişahlar karar verirdi.

Padişahlar başkentte otururdu. Osmanlı Devleti de buradan yönetilirdi.

Resim 91 : Padişahın, Kubbe altından Divan-ı Hümayun toplantısını izlemesini gösteren bir minyatür

azam komuta ederdi. Padişahın mührü, özel bir kese içerisinde veziriazamda bulunurdu.

• *Vezirler*, uzun süre devlet hizmetinde bulunan bilgili ve yetenekli devlet adamlarıyla komutanlar arasından seçilirdi. Sadrazamdan sonra en yetkili kişilerdi ve onun verdiği görevleri yaparlardı.

• *Nişancı*, kanunları iyi bilir, gerektiği zaman divanda açıklamalarda bulunurdu. Fermanlara ve yabancı devlet hükümdarlarına gönderilecek mektuplara padişahın tuğrasını (imzasını) çekerdi. Ayrıca, fethedilen toprakları, gelirlerine göre defterlere kaydederdi.

• *Kadılar*, adalet işlerine bakar, kadıların, müderrislerin atama ve görevden alma işlerini yapardı.

• *Hazret-i Evkâf*, devletin mali işlerine bakar, gelir ve giderleri hesaplayarak bütçeyi hazırlardı.

Osmanlı Devleti'nde önemli konular, *Divan-ı Hümayun* adı verilen bir kurulda görüşülürdü. Bu kurula önceleri padişah başkanlık ederdi. Fatih'ten sonra Divan-ı Hümayuna veziriazam başkanlık etmeye başladı. Burada devletin askerlik, maliye, adalet ve yönetim işleri görüşülerek karara bağlanırdı.

Divan-ı Hümayunda veziriazam, vezirler, kazasker, defterdar ve nişancı bulunurdu. Ayrıca şeyhülislâm ve kaptanıderya da divan görüşmelerine gerektiğinde katılırdı.

• Sadrazam (Veziriazam)

Devletin yönetiminde padişahın sonra en yetkili devlet adamı veziriazamdı. Kanuna göre padişah vekili sayılırdı. Büyük devlet memurlarını atama, görevden alma gibi işlemler onun emriyle yapılırdı. Padişah sefere çıkmadığı zaman orduya veziriazam

Resim 92 : Sadrazam

✓ *Şeyhülislâm*, Divanı-hümayunda alınan kararların İslâm dinine uygun olup olmadığı konusunda fetva verirdi.

Devlet yönetiminde 19. yüzyılda bazı değişiklikler oldu. II.Mahmut döneminde Divanı-hümayun kaldırıldı. Nezaretler (bakanlıklar) kuruldu. Sadrazamlık makamının adı, başvekâlet (başbakanlık) olarak değiştirildi. Bu yüzyılda devlet yönetiminde yapılan en önemli değişiklik meşrutiyetin ilân edilmesidir (1876). Yürürlüğe konulan anayasa (kanunuesasî) ile yeni meclisler açıldı. (Mebuslar Meclisi ve Âyan Meclisi) Halk, az da olsa yönetimde söz sahibi olmaya başladı. Ancak kısa bir süre sonra meşrutiyet yönetimi sona erdi. 1908’de yeniden meşrutiyet yönetimine geçildi.

Resim 93 : Şeyhülislâmı gösteren temsili bir resim

2. Taşra Yönetimi

Osmanlı Devleti’nin sınırları çok geniştir. Bu kadar geniş bir ülkeyi tek bir merkezden idare etmek zordu. Fetihlerle sınırlar genişleyince ülke eyaletlere bölünmüştü. Eyaletler idare bakımından üçe ayrılmıştı: *merkeze bağlı eyaletler, özel yönetimi olan eyaletler, imtiyazlı eyaletler.*

☞ Merkeziye bağlı eyaletler

Osmanlı Devleti, Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki eyalete ayrılmıştı. Merkeziye bağlı eyaletlerin başında beylerbeyi bulunurdu. Bunlar, eyaletin her türlü idarî işlerine bakardı. Savaş zamanlarında komutası altındaki askerler ile padişahın yanında savaşa katılırdı. Eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da nahiye ve köylere ayrılırdı. Sancakların yönetiminden sancak beyleri sorumluydu. Kazalarda adalet işlerine kadılar, güvenlik işlerine de subaşılar bakardı.

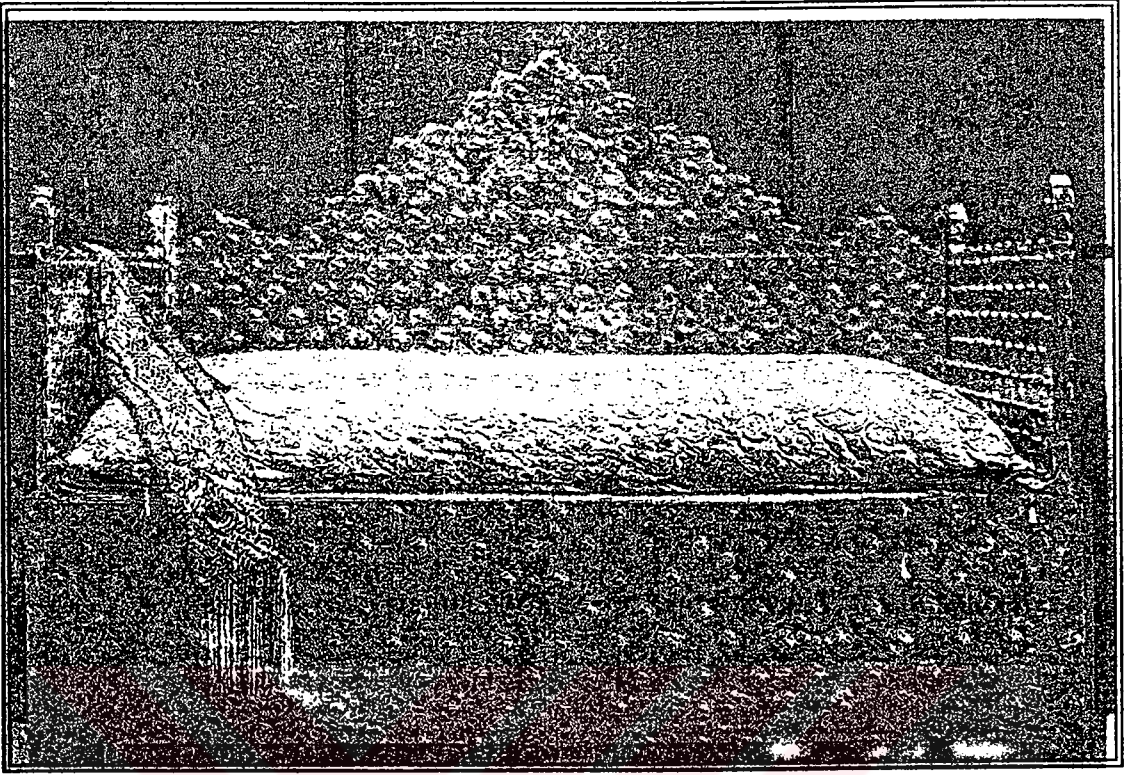
☞ Özel yönetimi olan eyaletler

Trablusgarp, Cezayir, Tunus ve Mısır gibi İstanbul’dan uzak olan bazı eyaletlerdi. Vergileri, doğrudan doğruya devlet hazinesine verilirdi.

☞ İmtiyazlı eyaletler

Kırım, Eflâk, Boğdan gibi iç işlerinde serbest, dış işlerinde Osmanlılara

bağlı, özel yönetimi olan eyaletlerdi. Osmanlı Devleti'ne her yıl vergi verirlerdi. Savaş zamanlarında da ordularıyla Osmanlı Devleti'ne yardım ederlerdi.

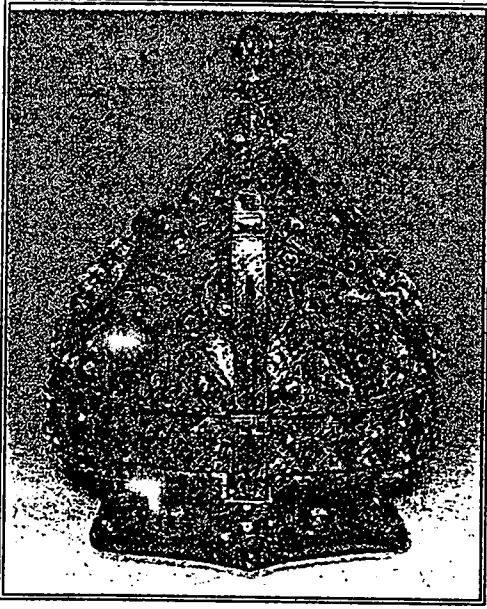
Resim 94 : Padişahın tören tahtı

3. Toprak Yönetimi

Osmanlı Devleti'nde toprakların büyük bir bölümü devletin malıydı. Ancak, bu toprağı kullanma hakkı halka verilmişti. Halk bu toprakları istediğı gibi ekip biçerdi. Toprağı iyi ekip biçmeyenlerden veya üç yıl üst üste boş bırakanlardan toprakları geri alınır, başkasına verilirdi. Böylece tarımda üretimin devamlılığı sağlanırdı.

Devlete ait topraklar; has, zeamet ve timar olarak üç bölüme ayrılmıştı. Has; geliri en yüksek olan topraktı. Bu toprağın geliri veziriazam, vezir, nişancı, beylerbeyi gibi yüksek devlet görevlilerine verilirdi.

Zeamet ise geliri, subaşı ve kadı gibi görevlilere verilen topraklardı. Devlete ait toprakların en büyük kısmı timar olarak ayrılmıştı. Timar genellikle savaşta yararlık gösteren askerlere, kale muhafızlarına ve bazen de işlerinde başarı gösteren diğer görevlilere verilirdi. Timar sahipleri, dirliklerinin bulunduğu yerde oturur ve bu bölgenin güvenliğini sağlarlardı. Aynı zamanda, toprağı işleyen çiftçilerden, devlet adına vergi toplarlardı. Bu sistemle toprağın işlenmesi ve üretimin devamlılığı sağlanır, toprağın parçalanması önlenirdi. Timar sahipleri topraktan elde ettikleri gelire göre belli sayıda atlı asker beslerdi. Bu askerler, ordunun önemli kısmı olan timarlı sipahileri oluştururdu.

Resim 95 : Miğfer

Bir de padişah tarafından belirli bir hizmet karşılığı olarak kişilere verilen mülk toprakları vardı. Bu toprakların mülkiyeti, babadan oğula geçirdi.

Gelirleri cami, hastahane, medrese gibi bilim ve hayır kurumlarının idaresi ve bakımı için ayrılan topraklar da vakıf topraklarıydı.

Devletin toprak yönetimi, 18. yüzyılda bozulmaya başladı. Bu bozulma, devletin askerî ve ekonomik gücünü olumsuz etkiledi.

19. yüzyılda timar sistemi kaldırıldı. Toprak yönetiminde önemli değişiklikler oldu. Arazi Kanunnamesi kabul edildi (1858). Buna göre, uzun süre bir toprağı kullananlar, toprağın sahibi sayıldı.

Resim 96 : Zanaatçıların padişahın önünden geçiş törenlerini gösteren minyatürler

4. Maliye

Osmanlı Devleti'nin gelirler ve giderleri defterdarın denetiminde yapıldı. Devletin maliyesinden defterdar sorumluydu.

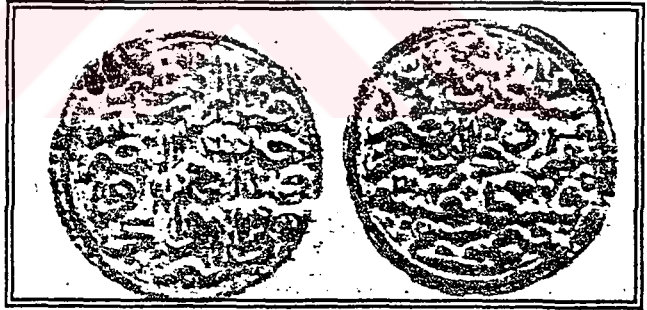
**Resim 97 : II.Mahmut dönemi-
mine ait para**

Osmanlı maliyesinin çeşitli gelir kaynakları vardı. Devletin her türlü gelirin ve giderinin kaydı tutulurdu. Gelir kaynaklarının başlıcaları, Müslüman halktan alınan öşür ve Müslüman olmayan halktan alınan haraç ve cizye vergileriydi. Herkesin ödeyeceği vergiler, bölgenin gelirleri ve özellikleri tahrir (sayım) defterlerine yazılırdı. Maden ve orman işletmelerinin gelirleri ile gümrük vergileri de Osmanlı hazinesinin gelir kaynaklarıydı. Ayrıca bağlı beyliklerin ödediği vergiler ile savaşlardan elde edilen ganimetlerin beşte biri de Osmanlı maliyesinin gelirleri arasındaydı. Vergi için nüfus yazımı yapılırdı.

Osmanlı Devleti'nin giderlerinin başında, kapı kulu askerlerine ve ulemaya (bilim adamları) verilen maaş gelirdi. Savaş masrafları da hazineden karşılanırdı. Ayrıca ülkenin bayındırlık giderlerine harcama yapılırdı.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gelir kaynakları azaldı. Avrupalı devletlerden borç para alındı. Ancak bu paralar verimli olarak değerlendirilemedi. Bu nedenle devlet borcunu ödeyemedi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nden alacağı olan devletler, Düyun-ı Umumiye (Genel Borçlar) İdaresini kurdular. Düyun-ı Umumiye, Osmanlı Devleti'nin bazı gelir kaynaklarına el koydu. Bu uygulama, devletin ekonomik bağımsızlığını zedeledi. Maliye iflasın eşğine geldi.

Osmanlı Devleti'nin para birimi akçeydi. İlk para, Osman Bey zamanında basılmıştır. İlk altın para ise Fatih Sultan Mehmet dönemine aittir. İlk kâğıt para 19. yüzyılda basılmıştır.

Resim 98 : Fatih'in bastırıldığı altın para

5. Ordu

Osmanlı Devleti'nin, güçlü bir ordusu vardı. İlk askerî teşkilât Orhan Bey zamanında kuruldu. Osmanlılar kuruluş yıllarından başlayarak askerî teşkilâta büyük bir önem verdiler. Güçlü ve düzenli ordular ile donanmalarıyla birçok savaşlar kazanıp devletin sınırlarını genişlettiler.

Zamanla gelişen Osmanlı ordusu, kara ve deniz olmak üzere ikiye ayrıldı.

Kara Ordusu

Kara ordusu; *kapı kulu askerleri*, *eyalet askerleri* ve *yardımcı kuvvetlerden* oluşuyordu.

Yeniçeri Ocağı

Bunlar, padişaha bağlı, devletten maaş alan sürekli askerlerdi. Özel olarak seçilir ve yetiştirilirdi. *Yaya* (piyade) ve *atlı* (süvari) olmak üzere iki kısma ayrılırdı.

Kapı kulu piyadelerinin en önemli bölümü *yeniçeriler*di. Yeniçeri ocağı I.Murat zamanında kurulmuştu. Bu ocağa acemioğlanlar ocağından yetişenler alınırdı. Askerlikten başka işle uğraşamazlar ve emekli oluncaya kadar da evlenemezlerdi. Yeniçeriler üç ayda bir *ulûfe* denilen bir maaş alırlardı. Bu ocağın komutanına *yeniçeri ağası* denirdi.

Yeniçeriler, barışta divanı hümayunun koruyuculuğunu yapar ve İstanbul'un güvenliğini sağlardı. Savaşta da padişahın yanında yer alırlardı.

Kapı kulu süvarileri ise atlı birlikler olup acemi ocağından seçilirdi. Onların yetiştirilmelerine çok önem verilirdi. Bunlar savaşta padişahı, sancağı, hazineyi ve orduya ait kıymetli eşyaları korurlardı.

Dirlik Askerleri

Dirlik sahiplerinin beslemek zorunda oldukları atlı askerlerdi. Bu askerleri *has*, *zeamet* ve *timar* sahipleri besledikleri için devlete ekonomik yönden yük olmazdı. Osmanlı ordusunun büyük bir çoğunluğunu eyalet askerleri oluştururdu.

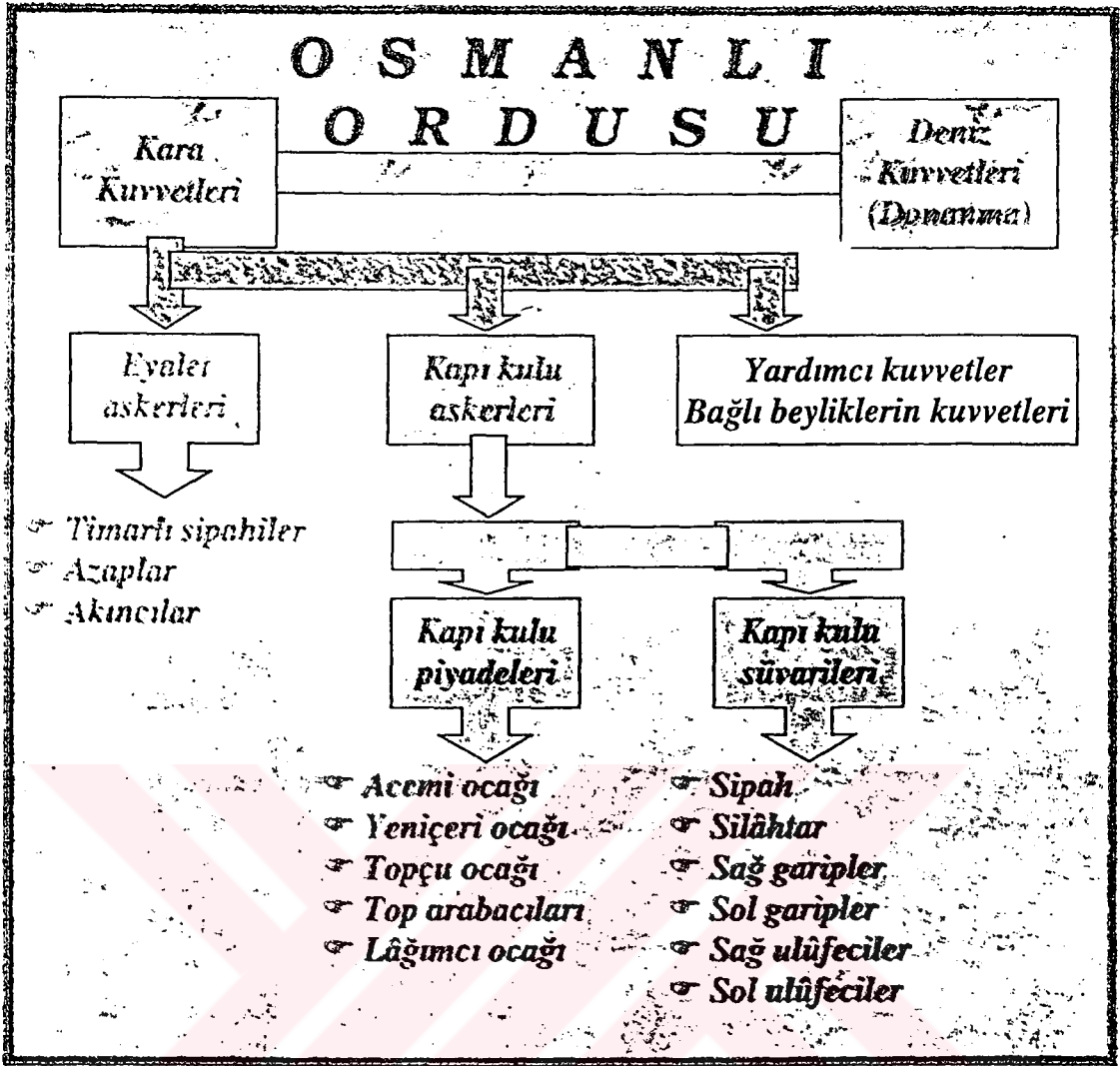
Akıncılar, Osmanlı ordusunun vazgeçilmez bir parçasıydı. Savaşlarda, önden giderek ordunun her türlü güvenliğini sağlardı. Sefere çıkmadıkları zamanlarda da sınırları korurlardı.

Osmanlı kara ordusu içerisinde, Osmanlı Devleti'ne bağlı beylik ve hükûmetlerin gönderdikleri askerler de yardımcı kuvvet olarak yer alıyordu.

Osmanlı donanması da çok güçlüydü. Gemiler, Osmanlı tersanelerinde yapılırdı. Bu büyük tersanelerin en önemlileri; Gelibolu, Haliç (İstanbul) ve Süveyş'te kurulmuştu.

Donanmanın en büyük komutanına *kaptanıderya* denilirdi. Donanma kaptanına reis, deniz askerlerine de *levant* adı verilirdi. Barbaros Hayrettin Paşa ve Turgut Reis ünlü Türk denizcilerindendi.

18. yüzyılda orduyu güçlendirmek amacıyla yenilikler yapıldı. III.Selim döneminde Nizam-ı Cedid adında bir ordu kuruldu. Ancak bu ordu uzun ömürlü olmadı.

Şema 1 : Osmanlı ordusu

Resim 99 : Nizam-ı Cedid askerleri

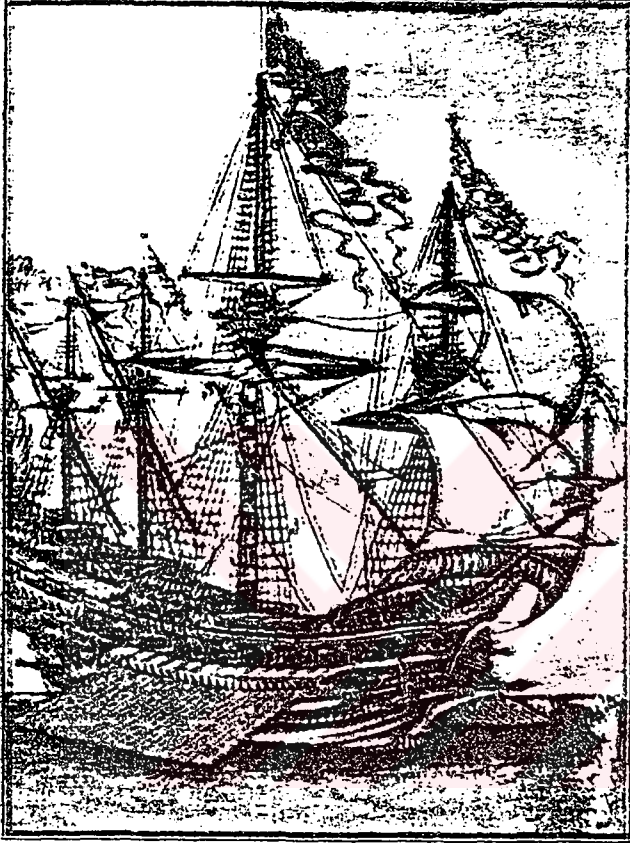
19. yüzyılda ordudaki yeniliklere devam edildi. Sekban-ı Cedit ve Eşkinici ocağı adında ordular kuruldu. Bu yüzyıldaki en önemli düzenleme ise yeniçeri ocağının kaldırılmasıdır (1826). Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra Asakir-i Mansure-i Muhammediye adını taşıyan modern bir ordu kuruldu.

Askerî alandaki yenilikler, Tanzimat Dönemi'nde de devam etti. Askerlik bir vatan hizmeti hâline getirildi.

HUKUK SİSTEMİ İLE SOSYAL VE EKONOMİK YAŞAM

1. Hukuk Sistemi

Osmanlı Devleti'nde, dini ve mezhebi ne olursa olsun, herkes eşit sayılırdı. Hukuk sisteminin kaynağı, gelenekler (töre) ve dinî kurallardı. Davalara kadılar bakardı. Kadılar, medrese öğrenimi görmüş güvenilir kişilerdi. Mahkeme

Resim 100 : II.Bayezit dönemine ait bir gemi

meye gelen da-vaları hukuk kurallarına göre inceler ve karar verirlerdi. Verdikleri kararlarla ilgili itirazlar Divanühümayuna kadar iletilebilirdi. Divanühümayundaki davalara kazaskerler bakardı.

Müslüman olmayanların ceza davaları dışındaki anlaşmazlıkları ise kendi kurallarına göre aralarında çözümlenirdi.

Fatih, kendisinden önceki padişahların yaptığı kanunları toplatmış bazı ilâveler de yaparak "*Fatih Kanunnamesi*"ni hazırlatmıştır. Kanunî Sultan Süleyman da yönetim, askerlik ve toprak düzeni ile ilgili kanunnameler hazırlatmıştır. Bu nedenle kendisine "*Kanuni*" unvanı verilmiştir.

19. yüzyılda, hukuk sisteminde önemli yenilikler oldu. Tanzimat Fermanı'nın ilân edilmesiyle herkesin temel hakları güvenceye alındı (1839). İslahat Fermanı'yla da Müslüman ve Müslüman olmayanlara her alanda eşitlik sağlandı. Kanunuesasînin kabul edilmesiyle de kişilerin hak ve özgürlükleri yeniden düzenlendi.

19. yüzyılda hukuk alanındaki bir diğer değişiklik de Avrupa'daki gibi yeni mahkemelerin kurulmasıdır.

2. Sosyal Yaşam

Osmanlı Devleti'nde halk, askerîler ve reaya olmak üzere iki kısma ayrılırdı.

✓ *Askerîler* : Padişahın hizmetinde ve kamu yönetiminde olanlar bu grubu oluştururdu. Devlet ileri gelenleri, memurlar, askerler bu gruptandı.

Ticaret ve tarımla uğraşan Müslüman ve Müslüman olmayanlara reaya denirdi. Köylüler, zanaatkârlar ve tüccarlar bu gruptandı.

Halkın büyük kısmı köylerde yaşırdı. Köylüler, tarımla uğraşırdı. Şehir halkını ise daha çok tüccar, zanaatkâr gibi meslek sahipleri oluştururdu. Zanaatkârlar arasında meslek loncaları çok etkiliydi.

Osmanlı Devleti'nde halkın büyük kısmı Müslümandı. Ayrıca, Musevîler ve Hristiyanlar da vardı. Devlet hiç kimseye dinî yönden baskı yapmazdı. Müslüman olmayanlar da sosyal ve ekonomik haklardan yararlanırlardı.

Resim 101 : Bakır işçiliği

Resim 102 : Kapalıçarşı (İstanbul)

3. Ekonomik Yaşamı

Osmanlı Devleti'nin ekonomisi, tarıma dayanırdı. Ayrıca hayvancılık, zanaat ve ticarete de çok önem verilirdi. Devlet, 'tarımla uğraşanlara her türlü yardımda bulunurdu. Elde edilen ürünler, ülke ihtiyacını karşıladığı gibi başka ülkelere de satılırdı.

Osmanlılarda el sanatları çok gelişmişti. Türk zanaatkârları, yaptıkları eşya ve araçların sağlam ve güzel olmasına önem verirlerdi. Dokumacılıkta, dericilikte, bakırcılıkta ve silâh yapımında ün yapmış şehirler vardı. Denizli'nin dokumaları, Ankara ve çevresinin sof denilen kumaşları, Bilecik'in kadifeleri ünlü idi. Bursa'da, Diyarbakır'da ipekli kumaşlar dokunurdu. Silâh ve cephe, Edirne'de yapılırdı. Ayrıca gümüş bakır ve demir ocakları işletilirdi.

Osmanlı ülkesi ve özellikle Anadolu, önemli ticaret yolları üzerinde bulunuyordu. Yollarda, hanlar ve kervansaraylar yaptırılmış, her türlü güvenlik sağlanmıştı. Büyük şehirlerde canlı bir ticaret hayatı vardı.

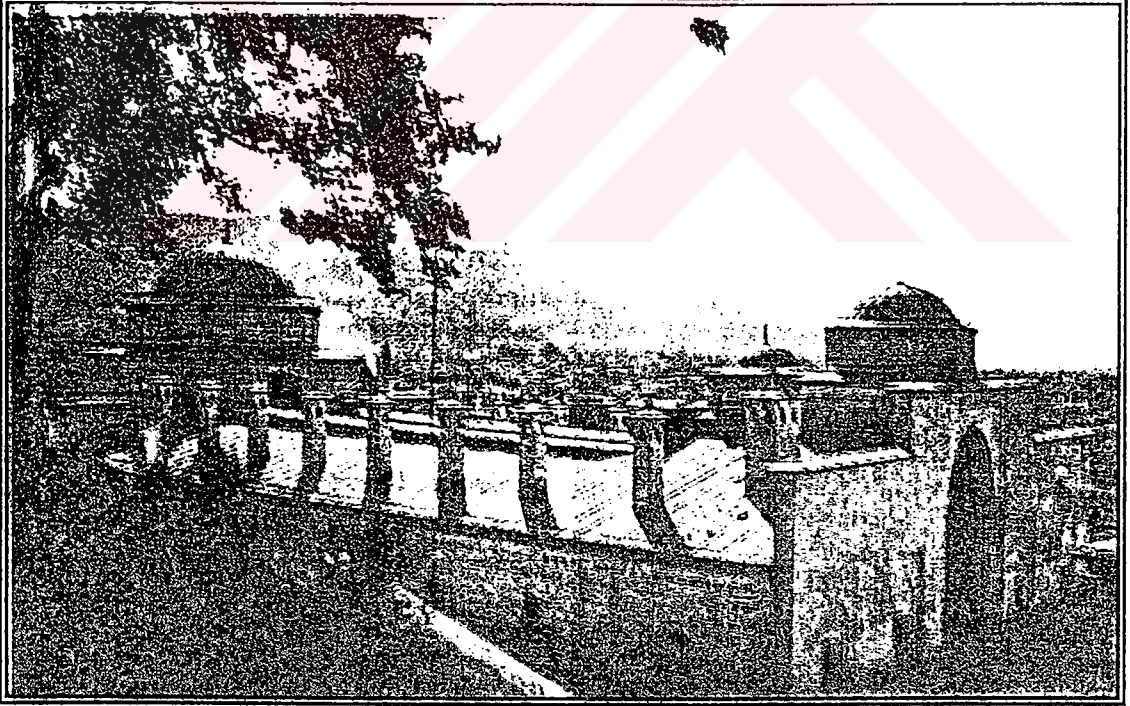
Osmanlılar, kadife, ipekli kumaşlar, şap, balmumu ve benzeri malları başka ülkelere satmışlar; onlardan çuha, kâğıt, cam ve kürk almışlardır.

18. yüzyılda timar sisteminin bozulmasına paralel olarak ülke ekonomisi de zayıfladı. Devletin gelirleri azaldı, giderleri arttı. Avrupa'da başlayan Sanayi İnkılâbı, Osmanlı Devleti'ni olumsuz yönde etkiledi. Sanayisini geliştiren devletlerin gözünde Osmanlı ülkesi uygun bir pazar ve ham madde kaynağı olarak görülmeye başlandı. Osmanlı Devleti sanayisini geliştiremedi. Ülkede var olan el sanatları da geriledi. Kapitülâsyonlar da Osmanlı ekonomisinin bozulmasına neden oldu.

C. EĞİTİM, ÖĞRETİM, BİLİM VE SANAT

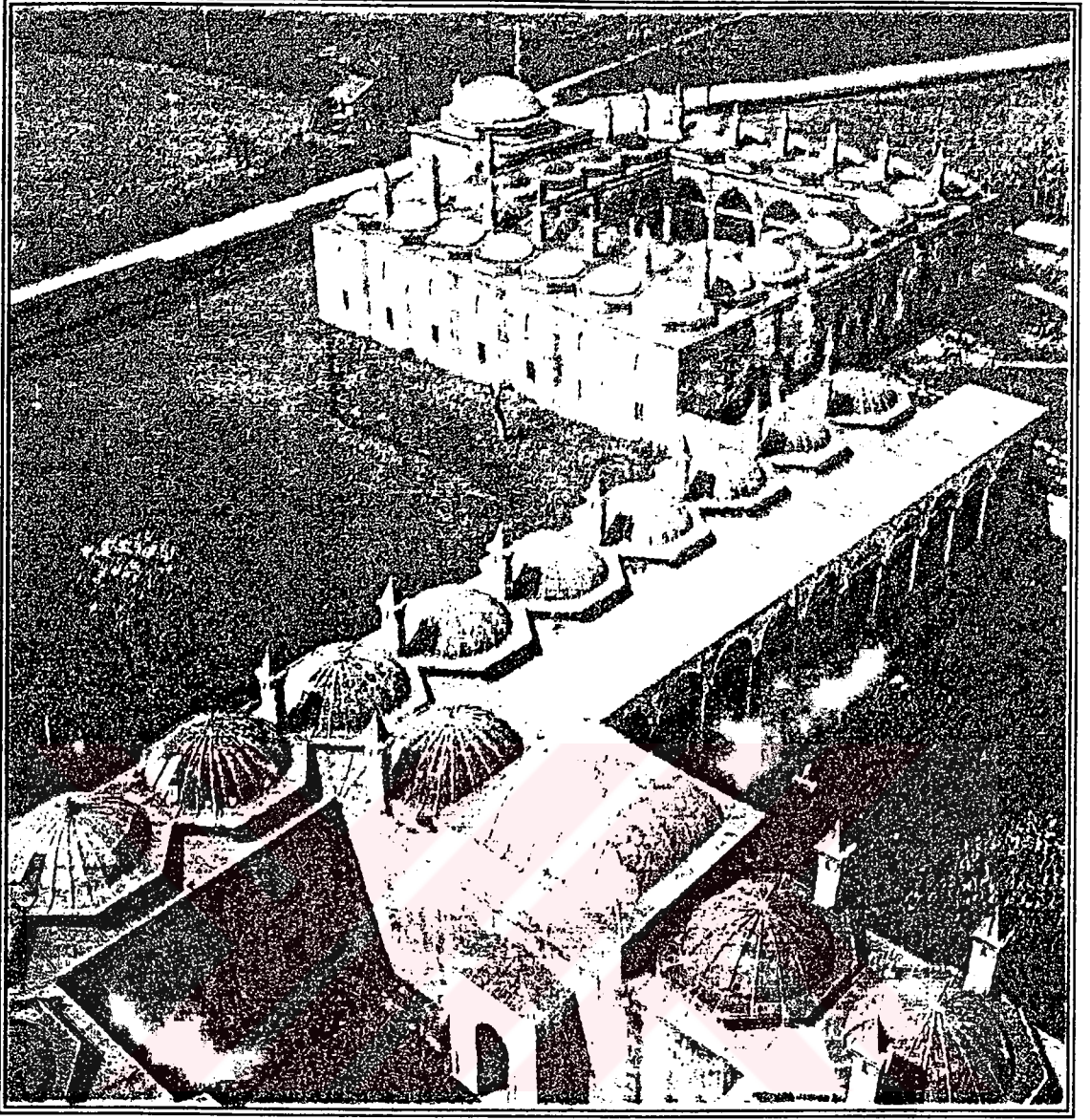
1. Eğitim ve Öğretim

Osmanlı Devleti'nin eğitim ve öğretim kurumlarının başında medreseler gelirdi.

Resim 103 : Yıldırım Bayezit Medresesi (Bursa)

Medreseler, padişahlar, vezirler ve varlıklı kimseler tarafından yaptırılırdı. Medreseler, genellikle bir vakfa bağlı olur ve giderleri vakıflar tarafından karşılanırdı. Orhan Bey, İznik şehrini alınca, burada ilk medreseyi yaptırdı.

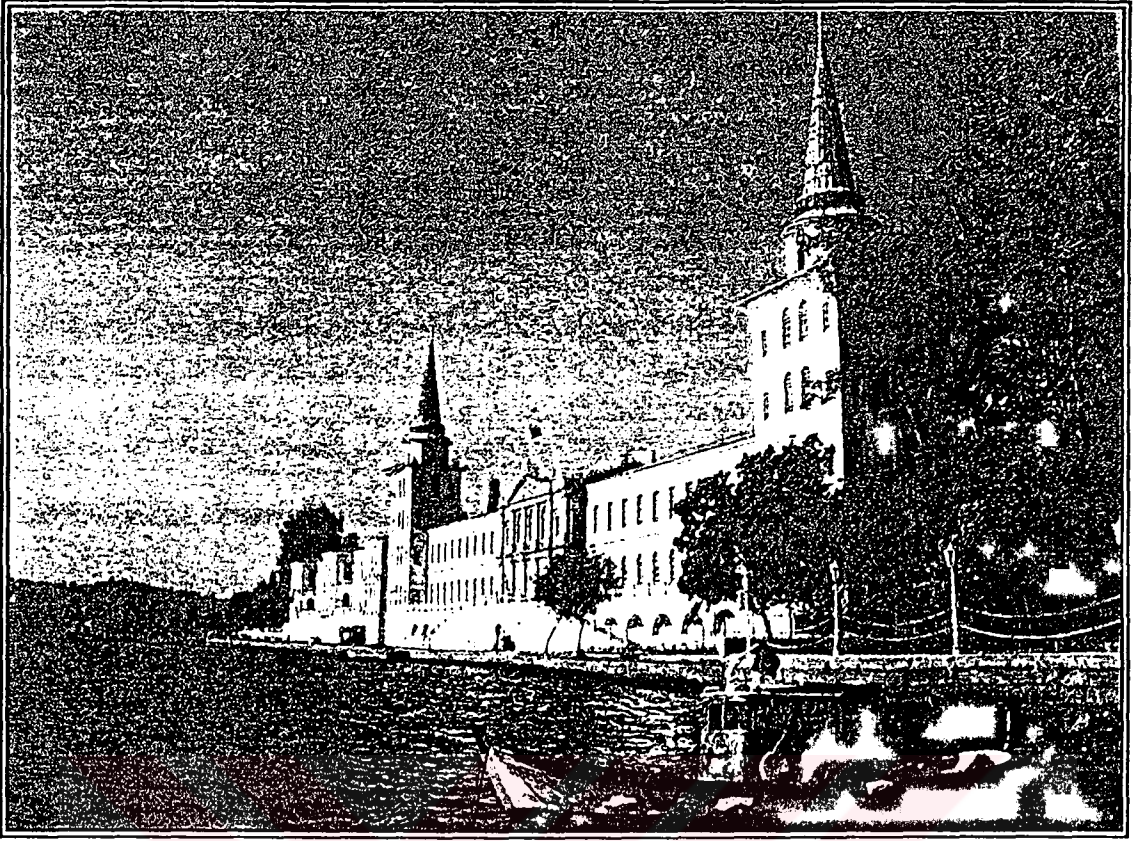
Resim 104 : II.Bayezit Külliyesi (Edirne)

İstanbul'un en büyük medreseleri Fatih ve Kanunî dönemlerinde yaptırılmıştır. Bu medreseler zamanın üniversitesi niteliğindeydi.

Medreselerde okutulan dersler iki gruptu. Birinci grupta İslâmî bilimler (Kur'an, kelâm, hadis, tefsir, fıkıh), ikinci grupta ise fen ve sosyal bilimlerle ilgili dersler (matematik, astronomi, tıp, tarih coğrafya) okutulurdu. Medreselerden mezun olanlar kadı, kazasker, müftü, müderris olurlardı.

Ayrıca, her mahallede "*sıbyan mektepleri*" adı verilen okullar vardı. Buralarda okuma yazma öğretilirdi.

Kuruluş Devri'nde, devlet adamları medreselerden yetişirdi. Daha sonraki devirlerde enderun adı verilen bir okul açılmıştır. Okula devşirme yolu ile toplanan çocukların en zeki ve yeteneklileri seçilirdi. Burada çok iyi bir eğitim ve öğretim gördükten sonra devletin önemli hizmetlerine atanırlardı.

Resim 105 : Kuleli Askerî Lisesi (İstanbul)

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda yeni öğretim kurumları açılmaya başlandı. Bunlar ordunun subay ihtiyacını karşılamak amacıyla açılan askerî okullardı. Yeni okulların açılması, 19. yüzyılda hız kazandı. II.Mahmut döneminde açılan Tıp Okulu ve Harp Okulu dönemin en önemli eğitim kurumlarıydı. Ayrıca kız çocuklarının eğitimi için kız okulları, öğretmen yetiştirmek amacıyla da öğretmen okulları ile Dârülfünûn (üniversite) adında bir yüksek okul açıldı.

Osmanlı ülkesinde yaşayan azınlıkların kendi okulları vardı. Bunlardan başka bir de Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere, Fransa, Avusturya ve İtalya gibi devletlerin açtığı yabancı okullarda eğitim ve öğretim yapıyordu. Bunlar, devletin denetimi dışındaydı.

2. Bilim

Osmanlı Devleti'nde bilim adamları, padişah ve diğer devletin ileri gelenleri tarafından daima desteklenmiştir. Kuruluş döneminin ilk müderrisi olan Kayserili Davut, felsefe ve mantıkta isim yapmış bir bilim adamıydı. Fatih'in İstanbul'da kurduğu "*Fatih medresesi*" dinî bilimlerin yanı sıra pozitif bilimlerin de öğretiminin yapıldığı bir öğretim kurumuydu. Bu nedenle, Fatih döneminde pek çok bilgin yetişti. Bunlardan Ali Kuşçu, astronomi ve matematik alanında büyük başarı göstermiştir. Kanunî döneminde yetişmiş ünlü bilginlerin

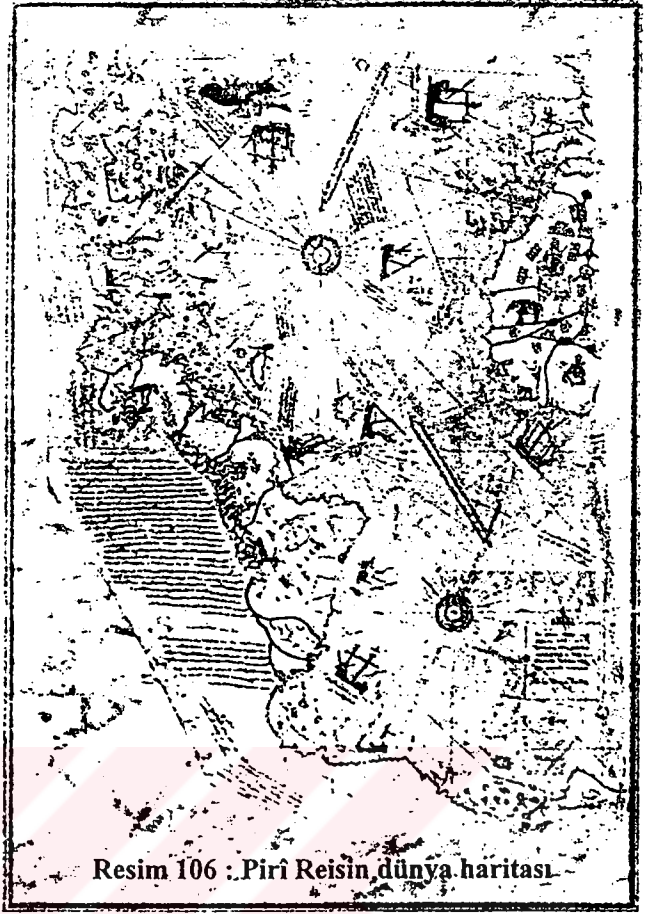
biri de Pirî Reistir. Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye* adlı coğrafya eserinde denizcilikle ilgili bilgiler vermiştir. Seydi Ali Reis de bu dönemin ünlü coğrafyacılarındandır.

Daha sonraki dönemlerde bilim alanlarındaki çalışmalar, yabancı dillere ait eserlerin Osmanlıcaya tercüme edilmesi şeklinde olmuştur.

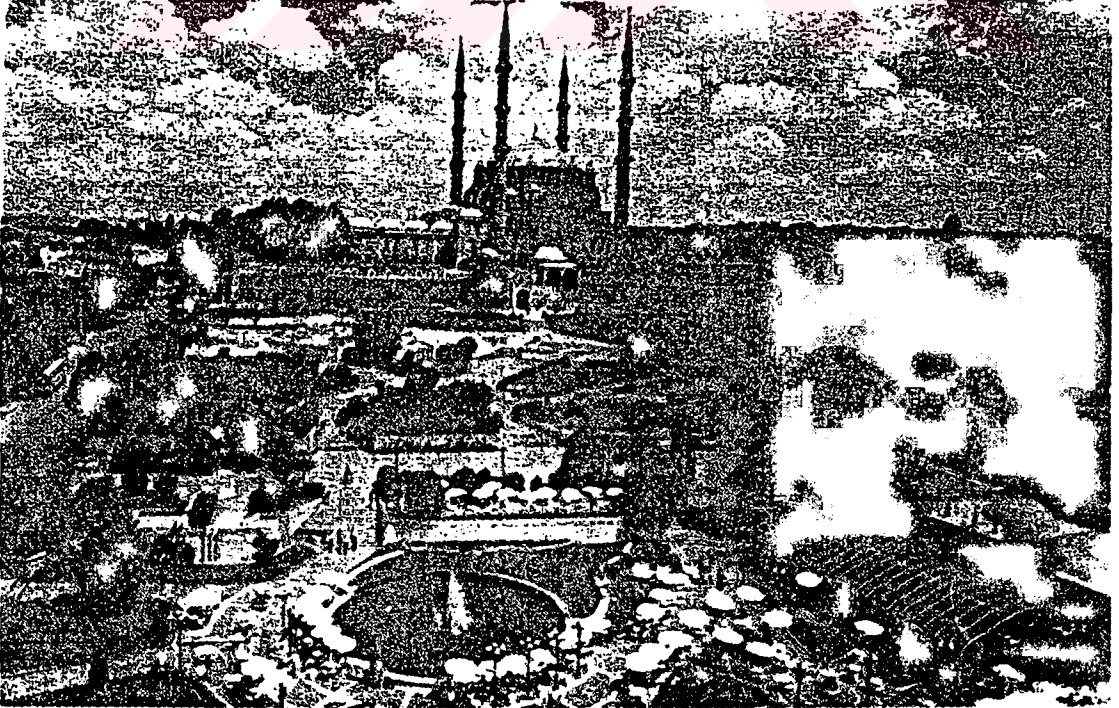
3. Sanat

Osmanlılar, egemen oldukları yerlerde sanat değeri yüksek pek çok mimarî eserler yapmışlardır. En gelişmiş sanat dalı mimarî idi. Mimarîde dinî yapıların yanı sıra sosyal amaçlı binalar da yapılmıştır. Kuruluş Dönemi'nin en güzel eserleri arasında Bursa'daki Orhan Bey

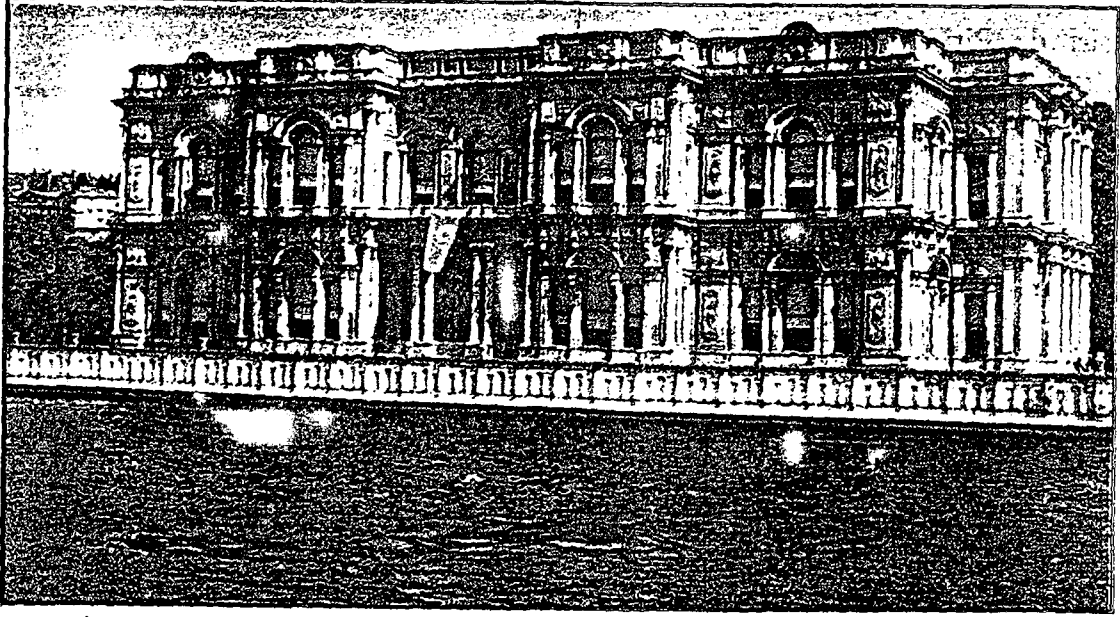
Camii, Yıldırım Bayezit'in yaptırdığı Ulu Cami ve Çelebi Mehmet'e ait Yeşil Türbe gösterilebilir.

Resim 106 : Piri Reis'in dünya haritası

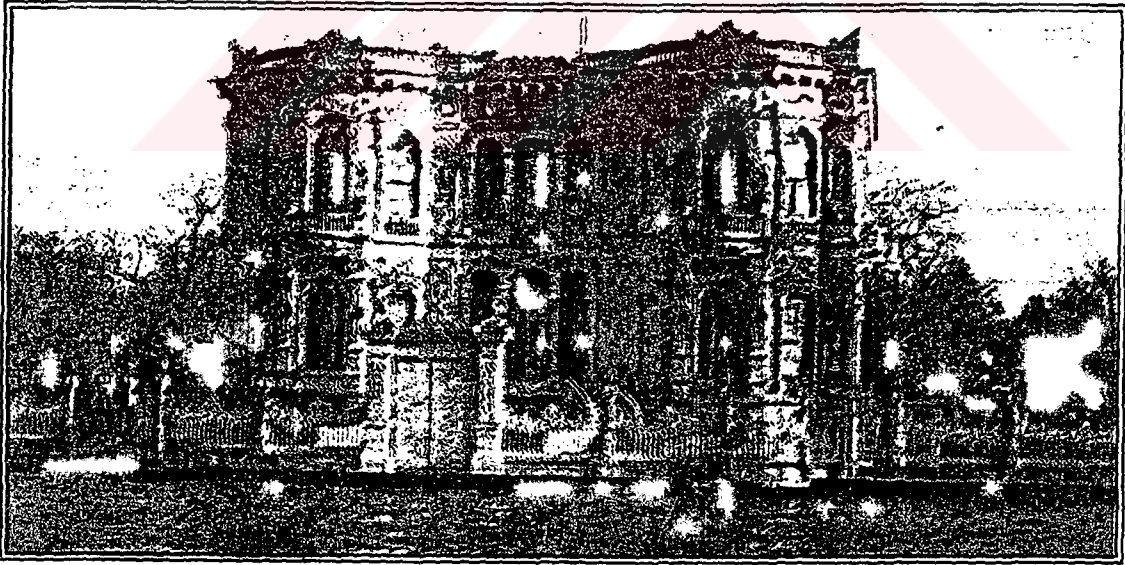

Resim 107 : Selimiye Camii (Edirne)

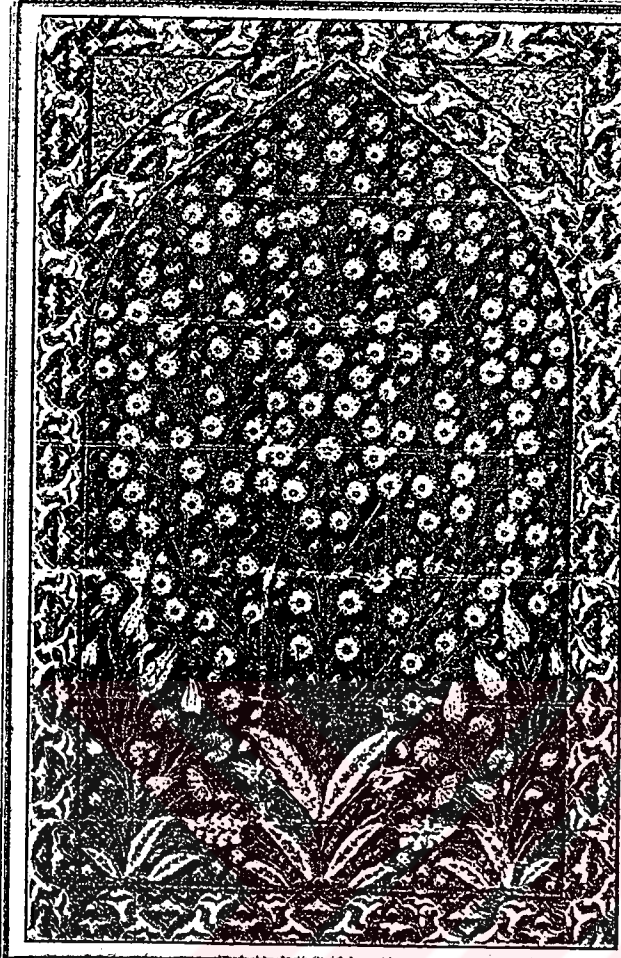
Resim 108 : Beylerbeyi Sarayı (İstanbul)

Yükselme Devri'nde mimarlık ve diğer güzel sanatlarda büyük ilerlemeler olmuştur. Osmanlı klâsik mimarîsi, 16. yüzyılda yaşamış olan Mimar Sinan ile en olgun çağına ulaşmıştır. Elli yıl mimarbaşılık yapan Mimar Sinan, Osmanlı ülkesinin her köşesinde üç yüzden fazla eser yapmıştır. Eserleri içinde en ünlüleri İstanbul'da Şehzadebaşı Camii ve Süleymaniye Camii ile Edirne'de Selimiye Camii'dir (bk.Okuma parçası 5).

Resim 109 : Küçüksu Kasrı (İstanbul)

Osmanlılar döneminde çini sanatı büyük bir canlılık kazandı. Selçuklu çini sanatının tekniği geliştirildi. İznik şehri bir çinicilik merkezi oldu. Topkapı Sarayının köşklerinin duvarlarını süsleyen çiniler, ayrıca Bursa'daki Çelebi Mehmet'in cami ve türbesini süsleyen çiniler en güzel örneklerdir.

Resim 110 : Kakmalı maşrapa

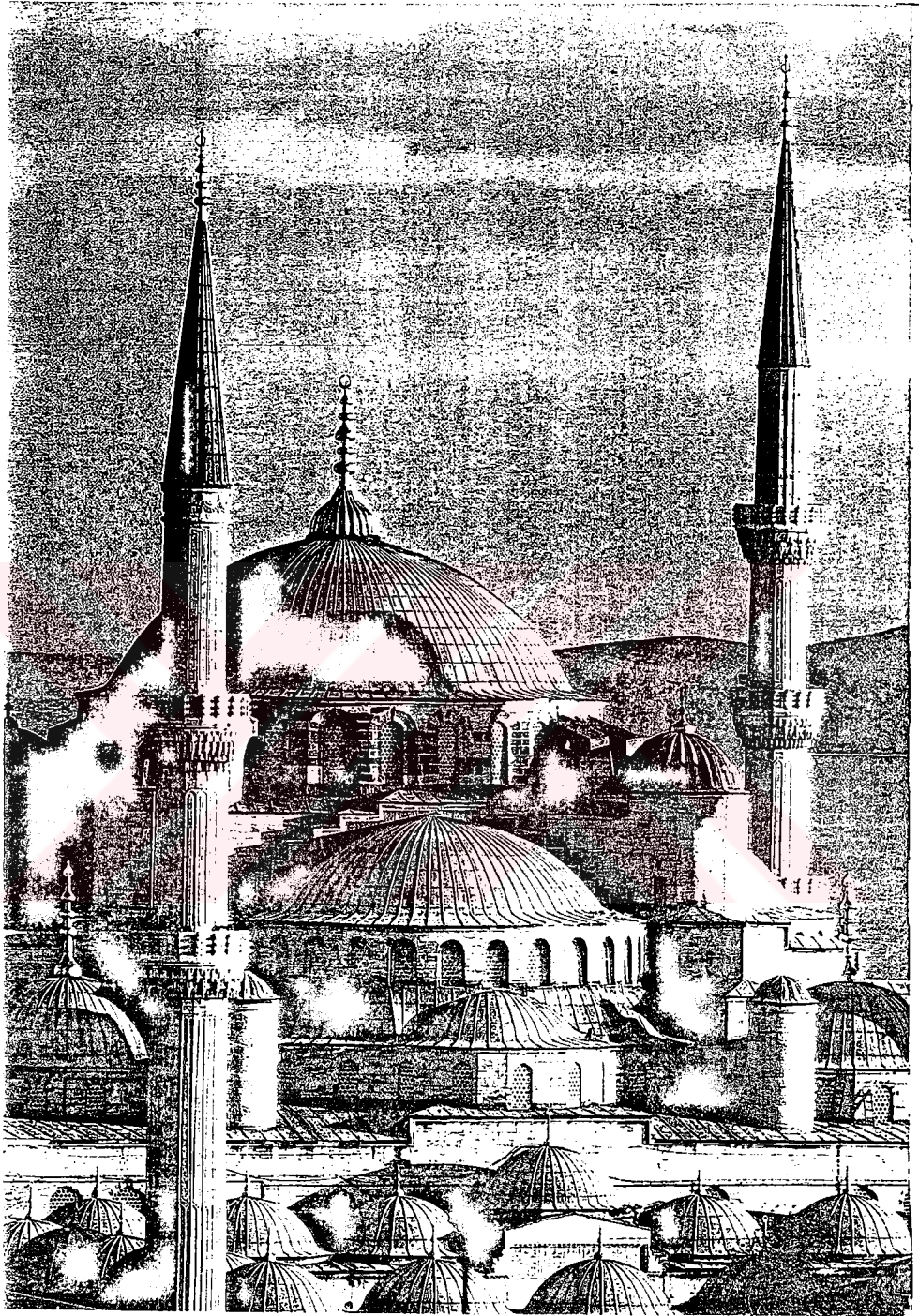
Resim 111 : Çini pano

18. yüzyıldan itibaren, Osmanlı mimarîsinde Avrupa'nın etkileri görülmeye başlandı. Daha çok sivil mimarî alanında eserler verildi. 19. yüzyılda bu etki arttı. İstanbul Boğazı'nın iki yanında birbirinden güzel köşkler ve saraylar yapıldı. Yıldız Sarayı ve Beylerbeyi Sarayı, bunların en güzel örnekleridir.

Mimarî ve çiniciliğin yanında nakkaşlık, hattatlık, ciltcilik, minyatür gibi süsleme sanatları da gelişmiştir. Bu sanat dallarında da büyük sanatçılar yetişmiştir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Osmanlı hükümdarları hangi unvanları kullanırlardı?
2. Divan üyeleri kimlerdi ve bunların ne gibi görevleri vardı?
3. Kapı kulu askerlerinin özellikleri nelerdir?
4. Osmanlılarda gelişme gösteren başlıca sanat dalları hangileridir?
5. Mimar Sinan kimdir? En önemli eserleri hangileridir?

Resim-1 Sultan Ahmet Camii

Philippe Tretiack-Emmanuel Valentin
Görkemli Türkiye Atlası, s.10

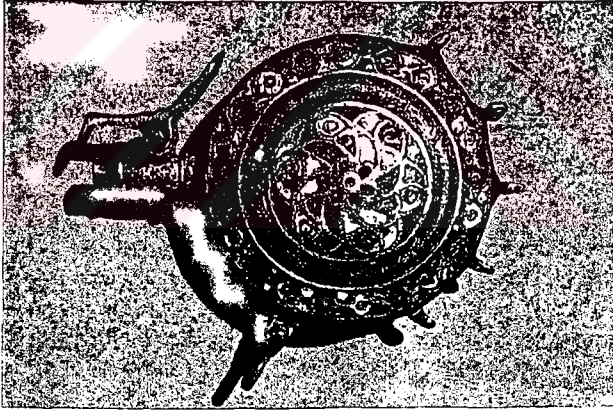

Resim-2 Topkapı Hançeri

Philippe Tretack-Emmanuel Valentin
Görkemli Türkiye, s.22

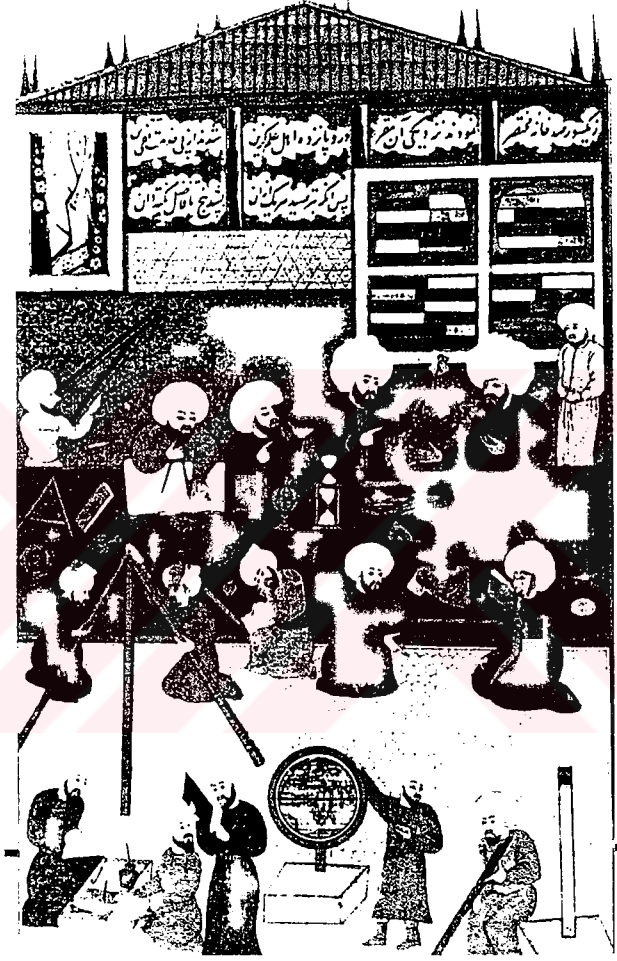
Madeni barutluk. 20x5x3,5 cm. ölçülerindedir. Boynuz biçiminde olup gümüş kaplamasının üzeri çiçek ve yaprak motifleriyle kabartma olarak bezenmiştir. Kapağın iki yanında ve kapağında birer çark-ı felek madalyonu vardır. Barut dökülecek deliğinin kapağı teliği şeklindedir.

Pirinc barutluk. 6 cm. çapındadır. Saat tarzında ve her tarafı kendinden oyma kabartmalı ve minelidir.

Resim-3 Barutluklar

Tarih ve Medeniyet Dergisi, sa: 44 Kasım 1997, s.64

**Resim-4 İstanbulda 1578 yılında
kurulan rasathane ile ilgili bir minyatür**

Adım Adım Osmanlı Tarihi ve Padişahlar Albümü, c.2, İstanbul.1999, s.204

Osmanlı donanması ve denizcilerin kıyafetleri
(Tablo: Hüsnü Tengüz)

Resim-5 Osmanlı donanması ve denizcilerin kıyafetleri

Adım Adım Osmanlı Tarihi ve Padişahlar Albümü, c.2. İstanbul, 1999, s.162

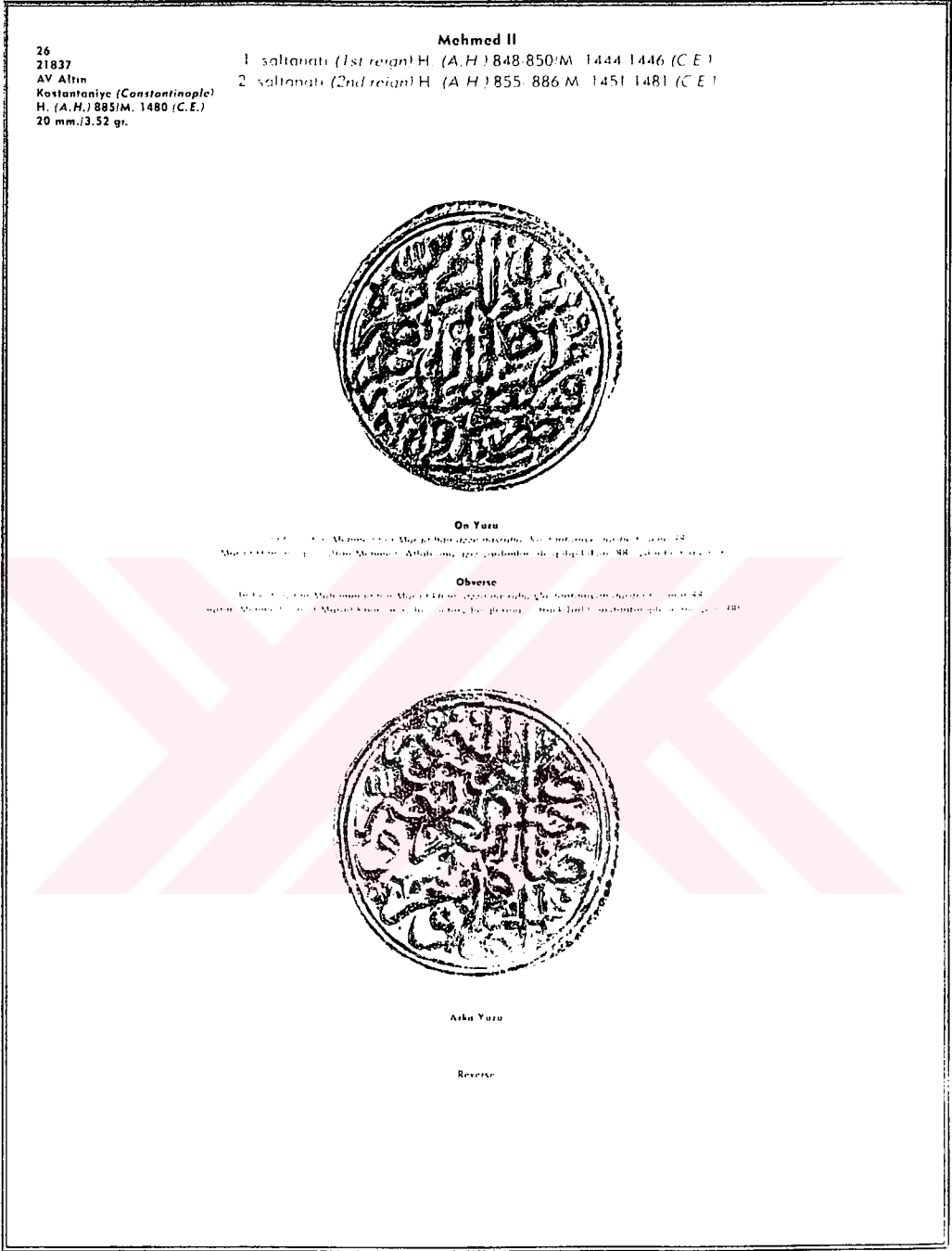
Resim-6 Kubbealtı veziri

Robert Mantran, 16 ve 17.yüzyıllarda İstanbulda
Gündelik Hayat, İstanbul, 2000

Resim-7 Yeniçeriler

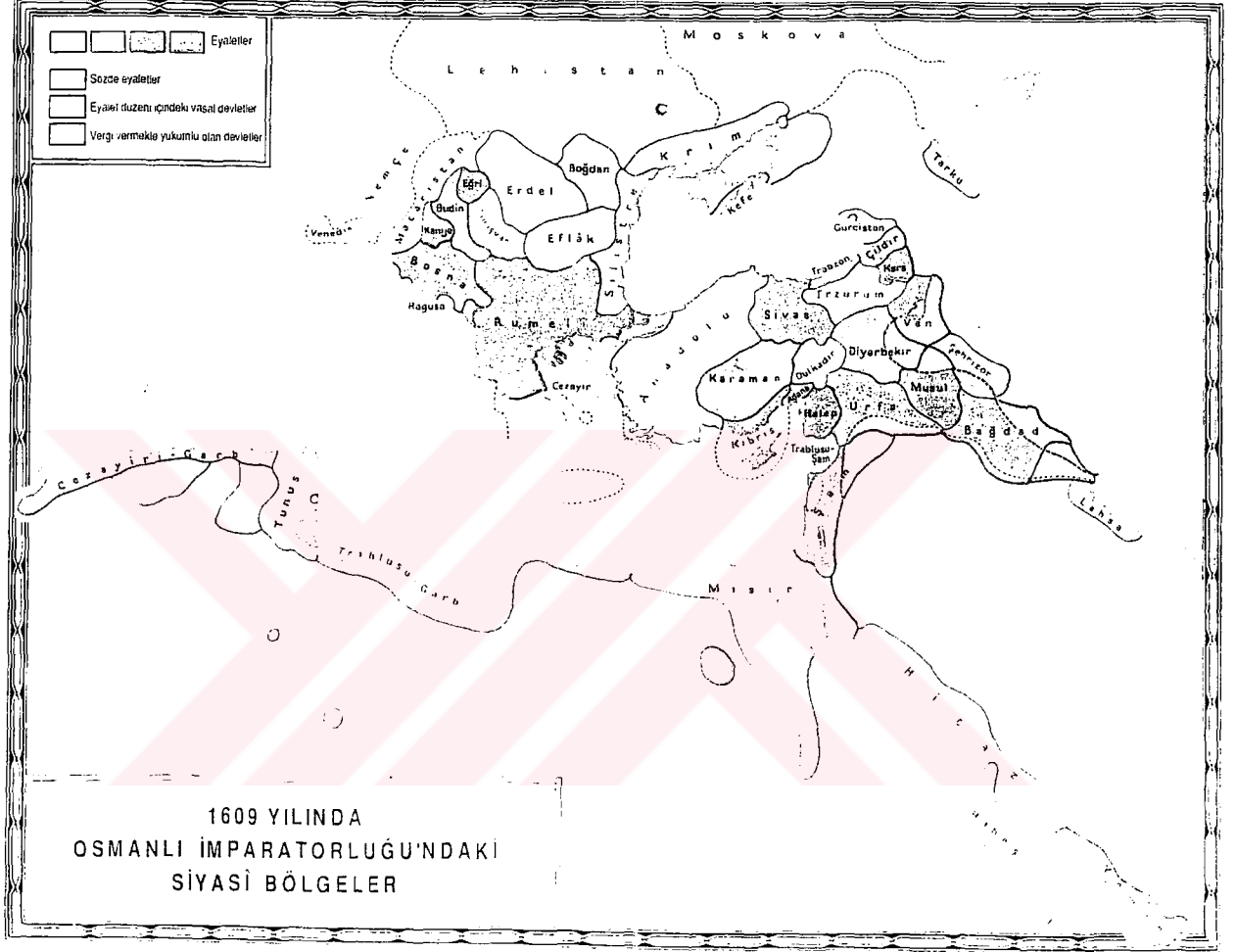
Robert Mantran 16 ve 17. yüzyıllarda İstanbul'da
Gündelik Hayat, İstanbul, 200

Resim-8 II. Mehmet tarafından bastırılan altın para

Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri 4, (Yay. Haz. Şennur Şentürk). İstanbul, 1995, s.40

Harita: 24

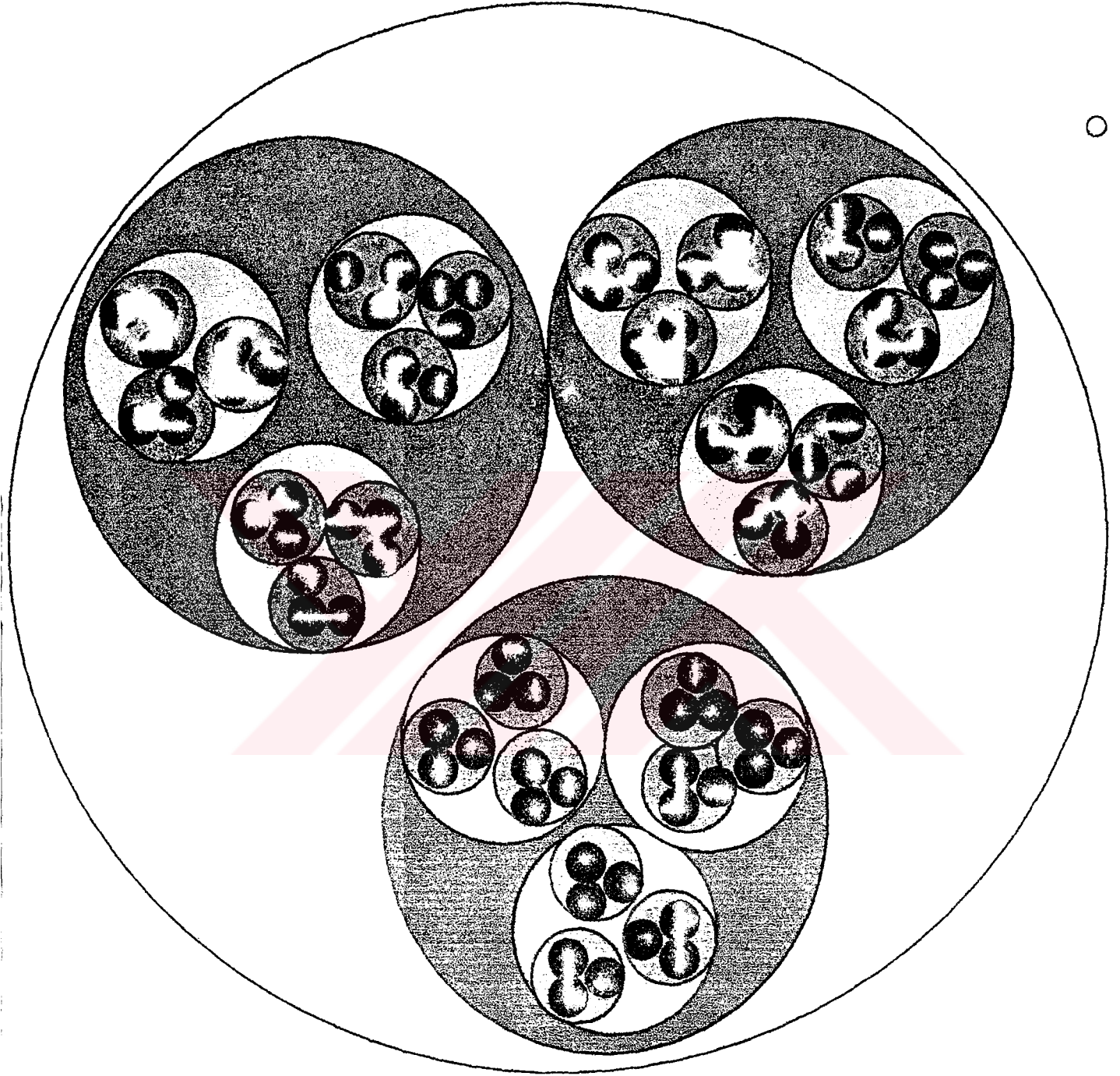
1609 yılında Osmanlı imparatorluğundaki siyasi bölgeleri gösteren harita

Donald Edgar Picther, Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası, (Çev: Bahar Tırnakçı), İstanbul, 1999, Harita No:24

**Piri Reis'in Atlas Okyanusu ve
Amerika kıyılarını gösteren haritası**

Adım Adım Osmanlı Tarihi ve Padişahlar Albümü, c.2, İstanbul, 1999, s.171

○ Eyalet ● Sancak ○ Kaza ● Nahiye ● Köy

Osmanlı Devletinde Nahiye, Kaza, Sancak ve Eyaletlerin oluşumunu gösteren bir şema

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Erzurum,'un Oltu İlçesi Çatalsöğüt Köyünde doğdu. İlköğrenimini burada, Orta ve Lise öğrenimini de Narman Yatılı İlköğretim Bölge Okulu ve Oltu İmam Hatip Lisesinde tamamladı. Yüksek öğrenimini ise 1994-1998 yılları arasında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümünde yaptı.

Aynı yıl Artvin Damar Atatürk Lisesinde göreve başladı. Diğer taraftan K. Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı İlköğretim Bölümünde Lisansüstü eğitime devam etti. 2000 yılında Erzurum,'un Pasinler ilçesine tayin olunan Zekeriya AKKUŞ aynı yıl K.Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı İlköğretim Bölümüne araştırma görevlisi olarak atandı. Halen bu görevi devam ettirmektedir.

Evli ve bir çocuk babasıdır.

Zekeriya AKKUŞ